

НОМО SCIENS

Издание на Съюза на учените в България

по проекта K-TRIO 2 за Европейска нощ на учените, финансиран от Европейската комисия по дейностите Мария Склодовска-Кюри на програма „Хоризонт 2020“

ISSN 1312 8884

Брой
8

УВАЖАЕМИ ЧИТАТЕЛЮ,

Специалното ежегодное издание на СУБ от 2006 г. насам – в „НОМО SCIENS“, тази година посвещаваме на две важни събития в историята на българската наука: 145-годишнината от създаването от родолюбиви българи на Българското книжовно дружество (БКД) в Браила, прераснало по-късно в днешната Българска академия на науките (БАН), и 70 години от учредяването на Съюза на научните работници в България (СНРБ), чийто правопреемник е днешният Съюз на учените в България (СУБ).

Макар и отдалечени във времето, двата юбилея са свързани помежду си. Обединява ги фактът, че и двете институции не са създадени в резултат на закони и наредби. БКД – институцията, изпреварила с десетилетие съвременната българска държава, е плод на родолюбива идея на просветни дейци, общественици, революционери, писатели, които записват в първия Устав на дружеството, че целта му е: „да съдейства за духовното и вещественото обогатяване на народа ни... за да заеме той, българският народ, законното си място като самостоятелна нация в Европа“. Учредителите на СНРБ са ентузиазирани учени, голяма част от които са членове на Академията, които записват в първия Устав на съюза като една от основните му цели: „да работи за развитието на науката и популяризиране на научните постижения сред народните маси у нас“. Сътрудничеството им през годините се дължи на многобройните допирни точки между двете институции: създаване, съхранение, разпространение и приложението на научните знания и т.н., както и на схващането им, че развитието на научните изследвания трябва да бъде приоритет в управлението на страната ни.

Представените портрети са на първооснователите на нашата Академия, както и на учени от академичните среди от следващи поколения, някои от които са вписали имената си и в историята на СУБ. По повод 450 години от рождението му представяме ви и един от най-светлите умове на човечеството – Галилео Галилей, наричан „баща на съвременната наука“.

Завършваме с думите на акад. Ростислав Каишев, едно от големите имена не само в българската наука: „И всички трябва да разберат, че нивото на науката в една страна е мерило за нейната култура, по която я преценява светът.“

Европейска нощ на учените 2014

София, Пловдив,
Стара Загора, Русе,
Варна, Бургас –
26 септември 2014 г.

С финансовата подкрепа на Европейската комисия по Програмата за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ за осма поредна година в България ще се проведе **Европейска нощ на учените** – събитие, което се осъществява ежегодно в един и същи ден в цяла Европа за девети пореден път. Целта е да се насочи общественото внимание към ролята на изследователите за развитието на науката и иновациите в ежедневието на хората и за постигане на дългосрочен икономически растеж, както и да се стимулира интерес у младите хора към кариерата в научните изследвания и иновациите, за да се превърне Европа във водеща научна сила.

В България проектът „Европейска нощ на учените 2014“ – **K-TRIO 2 (Researchers in Knowledge Triangle 2)**, се реализира от консорциум с участници: Нов български университет (координатор), Българска академия на науките, Британски съвет в България, ДИПКУ на Тракийския университет – Стара Загора, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Медицински университет – Пловдив и Русенски университет „Ангел Кънчев“, с партньорството на Съюза на учените в България, Бизнес институт, Старт ИТ Смарт, Образователен център – Варна, МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, Бургаския регионален исторически музей, Съюза на физиците в България и др.

На 26 септември 2014 г. са предвидени различни демонстрационни, творчески и забавни прояви в **София, Пловдив, Стара Загора, Русе, Варна, Бургас**. Голяма част от тях са свързани с основната тема на проекта: „Учените в триъгълника на знанието“, която има за цел популяризиране работата на учените и повишаване на техния статус в обществото, както и научните изследвания и иновациите да станат привлекателни за професионална реализация на младите хора. Ще бъдат показани отблизо не само професионалните качества на учените, но и тяхното чувство за хумор, талантите им извън науката, начинът на общуване и удоволствието от тяхната реализация – важна мисия в контекста на европейското изискване за 35% хора с висше образование.

Както всяка година общественият интерес ще бъде привлечен от разнообразна научна и забавна програма: изложби, разкриващи значението и влиянието на самата наука в ежедневието; конкурси, награждавания на победителите в обявените конкурси; демонстрации, научни дискусии и шоута, неформални срещи на чаша кафе с български учени, забавни демонстрации в Кабинетите по любопитство, Панаир на иновациите, научни дискусии и шоута, прожекция на филми, музикални и поетични изпълнения и изложби на учени и т.н. Много от инициативите са посветени на младите хора – тяхното представяне като бъдещите таланти на България в науката и иновациите.

Информация, резултати от конкурси, снимки, рисунки, произведения на учени и др. ще бъдат публикувани на интернет страниците на проекта K-TRIO 2: <http://rn.fmi.uni-sofia/>, както и на сайтовете на участниците в проекта.

145 ГОДИНИ
БЪЛГАРСКА
АКАДЕМИЯ
на НАУКИТЕ
1869-2014

ИМЕНА ОТ СВЕТОВНАТА НАУКА	2
ПЪРВОСТРОИТЕЛИ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ	3
70 ГОДИНИ СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ	5
ШКОЛИТЕ В НАУКАТА	9
ФАМИЛИИТЕ В НАУКАТА	11
ДАРИТЕЛИ	12
ПОРТРЕТИ ОТ ХХ ВЕК	14
ЖЕНИ В НАУКАТА	19
МЛАДИТЕ В НАУКАТА	23
УЧЕНИ СТИХОТВОРЦИ	26
КЪМ УЧЕНИТЕ – С УСМИВКА	27

ГАЛИЛЕО ГАЛИЛЕЙ, БАЩА НА СЪВРЕМЕННАТА НАУКА

Проф. дфн Искра Арсенова,
Съюз на учените в България

На 15 февруари 2014 година светът отбелязва 450 години от рождението на един от основателите на съвременното точно естествознание, известния италиански физик, астроном, оптик, математик, философ – Галилео Галилей. За него са изписани хиляди страници, стотици статии, биографични бележки. В годината на Галилей ще се спрем на неговите открития, които и до днес се ползват не само от учените, както и на няколко интересни факта от живота му.

Галилео Галилей е първият, който насочва зрителна тръба в небето, като я превръща в телескоп и получава нови научни данни. Своят телескоп той изобретява през 1609 г. С негова помощ той открива кратерите на Луната, а после съставя първата в света карта на лунната повърхност. С помощта на своето изобретение той открива и четири спътника на Юпитер – Йо, Европа, Калисто и Ганимед, забелязва, че Млечният път се състои от множество звезди, открива петно на Слънцето и неговото въртене, фазите на Венера.

Прилагайки математиката не само към механиката, но и към хидростатиката, през 1586 г. Галилей конструира специални хидростатични везни за определяне плътността на телата. Ученият описва тяхната конструкция в трактата „La bilancetta“. Хидростатичните везни намират приложение при измерване на драгоценни метали и техните сплави.

Прието е да се смята, че Галилео Галилей е изобретил термометъра. Това става през 1592 г. Конструкцията на термоскопа, така са наричали тогава термометъра, била примитивна: към стъклен балон с неголям диаметър се запоявала тънка стъклена тръбичка, която се потапяла в течност. Въздухът в стъкления балон посредством горелка или просто натъркване с длан се нагрявал, в резултат на което той започва да изтласква течността в стъклената тръбичка, показвайки по този начин степента на увеличаване на температурата. Впоследствие конструкцията на термоскопа на Галилей е доработена от един от неговите ученици – Фернандо Медичи.

Галилео Галилей се смята за един от претендентите за изобретяване на микроскопа. През 1610-1614 г., комбинирайки и подбирайки разстояние между лещите, Галилей разработва „occholino“ (окиолино) – „малко око“, или съставната част на микроскопа с изпъкнала и вдлъбната лещи. С негова помощ Галилей изучава насекомите. Телескопът и микроскопът в последвалите векове стават мощен инструмент за научни изследвания.

През 1606 г. Галилео Галилей публикува научна статия, в която излага идеята и чертежите на изобретения от него пропорционален пергел. Пропорционалният пергел е прост, остроумен инструмент, позволяващ да се изменя мащаба на заснеманите размери.

Галилей установил Закона за инерцията, Закона за свободно падане на телата, за тяхното движение по наклонена равнина и Закона за постоянството на периода на колебанията на махалото, двата основни принципа на механиката – принципът за относителност на механичните движения и принципът за постоянство на ускорението, с което телата падат на Земята.

През 1582 г., наблюдавайки махалата, Галилей открива закона за изохронността – независимостта на периода на колебание на махалото от размаха на колебанията и масата на тежестта, и предлага идеята за използването на махалото в часовниците. През следващите 20 години той експериментално и теоретически установява основните начала на механиката. Това е преди всичко принципът на относителността за праволинейно и равномерно движение и принципът на постоянство на ускорението под действието на силите на тежестта. Първият принцип по-късно довежда Нютон до понятието инерционна система на отброяване, а вторият – към понятието инертна маса. А Айнщайн разпространява принципът на относителността на Галилей върху всички физически процеси и създава обща теория на относителността. Галилей изследва природата на светлината, цвета, занимава се с въпросите на физическата оптика. Формулира идеята за крайна скорост на разпространение на светлината и провежда експерименти за нейното определяне.

Основният принос на Галилео Галилей към научната революция е използването на количествени експерименти и математическата интерпретация на резултатите от тях.

Галилео Галилей има принос и към „геометричния и военен компас“, като през 1595-1598 г. прави негов подобрен вариант. Това е инструмент, предназначен за артилериисти и геодезисти. Той дава възможност за по-сигурно

и точно позициониране на оръдията и за изчисляване на заряда от барут за гюлета с различен размер и материал.

Галилей, наблюдавайки пръстена на Сатурн, решил, че е открил спътници на планетата. Своето откритие той шифрова в анаграма, която няколко години по-късно неправилно разшифрира Кеплер. Кеплер погрешно разчита, че Галилей открива спътниците на Марс.

През 1633 г. Галилей е осъден от съда на Инквизицията по обвинение в ерес, преди всичко за хелиоцентричните си идеи.

Двете дъщери на Галилей стават монахини, при това Галилей сам ги дава в манастир, когато са на 13 и 12 години. Виргиния смилано приема монашеството, а Ливия така и не се смирява с това до края на дните си. Внукът на Галилей (по линия на сина му) става яростен религиозен фанатик, който смята откритията на дядо си за ерес и в резултат изгаря всички домашни ръкописи.

Едва през 1981 г. Ватикана признава, че Земята се върти около Слънцето и че инквизицията не е права, осъждайки Галилей.

Самият Галилей в своите изследвания тръгва от идеите. Веднъж през една пролетна сутрин на 1590 г. той се изкачил на кулата в Пиза и хвърлил оттам чугунено ядро и оловен куршум. Учениците му, които стояли долу, и самият той, гледайки експеримента, удостоверили, че ядрото и куршумът докоснали Земята едновременно.

От времето на Аристотел се смятало, че скоростта на падане е пропорционална на масата на предмета. Откъсналият се от дървото сух лист се спуска бавно на Земята, а зрялата ябълка пада като камък. Това са виждали всички. Могли са да видят и друго: два откъснати от скалата камени блока – един малък и един голям, стигат в дъното на пропастта едновременно. Но това никой не забелязвал. Както казва по този повод А. Н. Лук, специалист по психология на творчеството, да гледаш и да виждаш не е едно и също.

Галилей решил да направи своя опит преди всичко защото се усъмнил в Аристотелевата механика. И резултатите не били неочаквани за него. Те потвърдили хипотезата му, че ускорение-

то на свободното падане на телата не зависи от масата им. Прост опит, по-прост не може да се измисли – да се качиш на покрива и да хвърлиш едновременно две тела. Но никой не се сетил за това цели две хилядолетия. Освен това всичко било ясно и осветено от авторитета на Аристотел. И само Галилей видял сериозен проблем...

Недоверието към приборите в края на крайщата може да бъде преодоляно. То е глупаво, смешно, но не безсмислено. То може да се обсъжда и оспорва, прибавяйки до доводите на логиката. Но какво да възрази Галилей на своя учен колега, флорентийския астроном Франческо Сизи, който на събщението на Галилей за откриването на четири нови планети – спътници, близо до Юпитер (Галилей мислел, че това са планети) прави следното изявление: „В главата имаме седем отвора: две ноздри, две уши, две очи и уста, аналогично и в небесата две благоприятни звезди, две неблагоприятни, две светили и единствен Меркурий, неопределен и безразличен. Оттук и много други аналогични явления в природата, такива като седем метала и др., които няма да изреждаме, което ни дава право да заключим, че броят следователно трябва да е седем... Освен това, евреите и другите древни народи, както и съвременните европейци, приемат дните в седмицата да са седем и ги нарекли на имената на седемте планети; ако сега увеличим броя на планетите, цялата тази система ще рухне... Освен това, тези спътници са невидими с невъоръжено око, поради което не могат да оказват влияние на Земята и биха били безполезни – затова не съществуват. Не съществуват и край! Иначе ще рухнат всички устои. Ще се развали календарът, ще се появят нови метали, в главата ще се открият неизвестни до сега отвори. И така нататък...“ Каква само научна среда! А още и Ватикана със своята инквизиция и безнадечно остарелият Птоломай...

Галилео Галилей напълнил изобретения от него термометър не със спирт, а с вино. Един от тези прибори той изпратил на свой приятел колега в Англия, съпровождайки колета с описание на предназначението на термометъра. Но или бележката се е загубила, или другият учен не разбрал нейния смисъл, но до Галилей стигнал неочакван отговор: „Виното наистина е великолепно. Моля те, прати още такива прибори“.

Галилео е починал в Арчетри през януари 1642 г. Същата година се ражда Исак Нютон.

ПЪРВОСТРОИТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО И БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Габриела Йончева, Дарина Илиева
Научен архив на БАН

През 2014 г. Българската академия на науките (БАН) отбелязва своя пореден юбилей. Честването винаги е свързано с поглед назад към историята, но то също така ни доближава до актуалните проблеми на съвременността. Този юбилей ни задължава да осъзнаем отговорностите, които развитието на българския народ изправя пред нас, да търсим нови познания в различни научни направления, да разпространяваме нови знания сред обществото. Тук е мястото да припомним, че едно от първостепенните задължения, очертани от създателите на Българското книжовно дружество (БКД), е „разпространение на всеобщото просвещение и напредък у българския народ“. Цел благородна и народополезна, подкрепена с безкористната дейност на създателите на Дружеството и тех-

ните следовници.

През есента на 1869 г. никой не е бил в състояние да предвиди кога ще възкръсне България, но нашите основатели са имали прозрението да положат първия

духовен стълб на българската държавност. Сред тях са учени, писатели, общественици, революционери, учители, които виждат в знанието сила, освобождаваща духа за културно издигане на на-

ските въпроси, той преди всичко се занимава с миналото, бита, езика и културното издигане на нашия народ и признаването на българската нация.

Дринов участва активно в изграждането на Третата българска държава като вицегубернатор на София (1878), член на Временното руско управление и завеждащ Отдела за народното просвещение и духовните дела (1878 – 1879), съветник при канцелариите на княз В. А. Черкасски и на княз А. М. Дондуков-Корсаков. През 1879 г. се включва в изработването на Търновската конституция и обосновава избора на София за столица на свободна България.

Негова е заслугата за основаването на Народната библиотека в София, за преместването на Книжовното дружество в Княжество България и възобновяване дейността му през 1882 г. Марин Дринов участва в създаването и приемането на новия Устав на БКД, помага за издигането на Дружеството в научно учреждение от европейски тип. Самият факт, че уважаваният навсякъде Марин Дринов е негов председател, издига значението и укрепва престижа на новоосновения български книжовен център. За цялостната му научна дейност на 10 ноември 1898 г. Главното събрание на бъдещата Академия на науките избира проф. М. Дринов за свой почетен член. На 23 април 1899 г. е награден с орден „За гражданска заслуга“ I степен за неговия обществен и научен принос.

„Българската академия на науките, която в 1869-а започва своето съществуване скромно, като Книжовно дружество, под ръководството на проф. Марин Дринов – историк и пръв министър на Народното просвещение, извървя дълъг, стръмен път, за да стане мощен двигател на научните постижения на България, който трябва да бъде опазен от посегателства в името на българската нация, на духа и българската държавност!“ („Нова Зора“, брой 9 от 7 март 2006 г.)

ВАСИЛ ДРУМЕВ
(Митрополит Климент)
(1841 – 1901)

Да се пише за Васил Друмев означава да се обхване цялата ни история в продължение на четиридесет години, защото няма начало, в което той да не участва като един от първите свои сънародници. Неговият живот преминава в две исторически епохи – Възраждането и първите десетилетия на свободната българска държава. Рожба и възпитаник на най-величавото време в родната ни история, той го олицетворява във всичките му прояви: културни, политически и църковно-народни. Преди Освобождението Друмев е писател-родолюбец, революционер, педагог и учен, създател на Българското книжовно дружество и редактор на първото ни академично списание, автор на ценни научни студии, архипастир и богослов. След 1878 г. е сред първосъздателите на Третата българска държава: министър-председател, министър на народното просвещение, председател на Народното събрание, дипломат, държавник, красноречив оратор и общественик. През целия си съзнателен живот Васил Друмев е сред първите не само по време и място, но по значимост и достойнство.

Още като студент Васил Друмев обмисля начини за създаване на едно Книжовно-просветително дружество, което да работи за духовното повдигане на българската нация. През лятото на 1869 г. той отива в Галац при В. Д. Стоянов, за да вземе участие в основаването на Книжовното дружество. Стоянов вече шест месеца обикаля Виена, Букурещ, Одеса, Болград, Браила и др. градове, за да подбужда българите към осъществяването на „великата идея“, както той нарича проекта за създаване на БКД, организира събрания, държи речи и записва пожертвования. За да запознае обществото с развитието на въпроса за Книжовното дружество и необходимостта от подобно начи-

цията и приобщаването ѝ към европейските ценности. В най-ранните документи за БКД откриваме имената на Христо Ботев, Добри Войников, Васил Левски, Любен Каравелов, Марин Дринов, Васил Друмев, Васил Д. Стоянов и много други представители на предосвобожденската интелигенция. Това са личностите, положили основите на съвременната наука и култура. Всяка благодарност за тяхното благородно дело би била непълна, но нека бъдем признателни и всеки от нас според силите си да допринесе за такова бъдеще на Академията, което да е достойно за нейното забележително минало. Ще ви представим първостроителите, които залагат устоите на БКД и възплъхват в него стремежа си да равнят своето отечество със свободните европейски държави.

вание, В. Друмев отпечатва няколко статии в изданията от Добри Войников в „Дунавска зора“.

Учредителното събрание на Българското книжовно дружество се провежда от 26 до 29 септември 1869 г. в гр. Браила и е уникално събитие в историята на нашата емиграция. По организиран и демократичен начин се събират представители на всички по-големи български общини зад граница, за да основат едно всенародно предприятие. За тези славни дни проф. Ганчо Пашев пише: „По време на заседанията на делегатите особено се отличил Васил Друмев със своя такт и умение да разбира в тънкости започнатото дело. Той поразява всички със своите знания, с особена ревност на своята красива, изящна и убедителна реч. За такава забележителна, пълна с любов дейност, той получава искрената симпатия, разположението и уважението на цялото събрание. Употребявайки толкова усилия и показвайки такава преданост към новото дело, В. Друмев и през цялото останало време на своя живот в Браила останал душа на Книжовното дружество. Дружеството се открило и понесло цял ред изпитания благодарение самоотвержената дейност на Васил Друмев. Той жертвал най-цветущите години от своя живот, търпейки лишения, понасяйки неприятности, за да не пропадне започнатото начинание“.

Общото събрание натоварва В. Друмев, М. Дринов и В. Д. Стоянов да ръководят делата на Дружеството и списанието, което то ще започне да издава, като ги удостоява с названието „действителни членове“, а останалите са определени за „членове на настоятелството“. В своите спомени В. Д. Стоянов пише: „...ако да не бяхме имали отколешно и твърде близко приятелство с г. Васил Друмева, както и ако да не беше ни се паднал оня честит случай да се срещнем в Прага и

продължава на стр. 4

МАРИН ДРИНОВ
(1838 – 1906)

Професор Марин Дринов израства като виден български учен и общественик с общоевропейски авторитет в края на 60-те и началото на 70-те години на XIX век. Със своята активна творческа дейност и гражданска позиция той оставя дълбоки следи в нашата история, наука и култура. Марин Дринов е историк, филолог, фолклорист, славист, обществен и държавен деец. Той е един от дейните създатели и основатели на Българското книжовно дружество (БКД) и пръв негов председател (1869 – 1882, 1884 – 1898). Доктор на Московския университет (1876) и професор по славянознание в Харковския университет (1876 – 1906). Участва в научния живот на редица академии в Централна и Източна Европа: Петербургската, Полската, Чешката и Югославянската. Почетен член е на много други научни и културни дружества в България и Русия.

Марин Дринов свързва името си с основаването, първите стъпки и утвърждаването на БКД (днешната Българска академия на науките). С негова помощ през пролетта на 1870 г. излиза и първият брой на Периодическо списание – печатният орган на Дружеството. Вече като известен и ерудиран учен, с постоянство и неизменна любов към отечеството, Дринов продължава да се грижи за израстването на БКД. През целия си живот той поддържа връзки с редица български учени, подпомага младите, обсъжда научни проблеми с тях и ги насърчава за сериозна изследователска работа.

Научната дейност на проф. М. Дринов се простира в редица области, като разработва проблеми, в голямата си част актуални и до днес. Широкият диапазон на неговите интереси обхваща българската и източноевропейската история, култура, етнография, византистика, църковна история и др. Без да пренебрегва общославян-

продължение от стр. 3

да се одругарим с г. Дринова, дружеството не можеше да се осъществи“.

На 1 октомври 1869 г. БКД започва да функционира, макар и при извънредно трудни условия, породени главно от липса на средства. По това време М. Дринов заминава за Харков, където е приет за професор в университета и фактически председател на Книжовното дружество остава Васил Друмев. Неговата истинска книжовна и обществена дейност започва със сказки в градското читалище, където с помощта на други млади родолюбци (Стоянов, Войников, Попович), набира средства за издаването на органа на дружеството – „Периодическо списание“. През 1872 г. Васил Д. Стоянов напуска Дружеството и Васил Друмев е принуден да го замести като деловодител и редактор на списанието.

В периода след Освобождението митрополит Климент не престава да се интересува от работите на Българското книжовно дружество. Въпреки голямата си заетост като архипастир и политически деец, той продължава да изпраща свои материали за „Периодическо списание“ – най-често рецензии и отзиви. През 1898 г. е избран за почетен член и председател на БКД, не само поради факта, че е негов основател, а и за заслугите си в развитието му през годините. Той винаги е казвал, че „трябва да се употребяват всички усилия за укрепването и преуспяването на Българското книжовно дружество... от своя страна аз ако и да не съм вече в Дружеството, не ще престана обаче да се старая – според колкото мога и умея – за доброто на това учреждение, от което народът ни очаква толкова много“.

ВАСИЛ Д. СТОЯНОВ (1839 – 1910)

До достойното име на Марин Дринов стои името на друг български възрожденски интелегент и радетел за национална просвета и наука – Васил Д. Стоянов. Той е основна фигура при учредяването на БКД и пръв негов деловодител. В. Д. Стоянов е личност с подчертано индивидуален характер, с голяма отговорност към собственото си образование и израстване, с педантичност към деловата работа, действа много често по-спонтанно, но и по-човешки, загрижен за обществените дела. Тръгнал от Жеравна, той стига до Пражката класическа гимназия; от уроците по български език преминава към обучение в легията на Раковски; от съставител на географска карта на Европейска Турция се насочва към организиране на Българското книжовно дружество.

Идеята за основаване на общобългарско научно-просветно дружество е свързана с пребиваването и дейността на В. Д. Стоя-

нов в Прага. Още като студент през 1867 г. той е под влиянието на най-видните за времето си представители на пражкото патриотично общество. По този повод проф. Б. Цонев отбелязва: „...от собствени размишления в българското отечество, както и от това, което е гледал у чехите с техните многобройни организации за народна просвета и наука, се поражда у Стоянов мисълта да се основе и за българите едно духовно средище, отдето да се пръскат зари по цялото българско отечество“.

Паметната среща между двамата бъдещи основатели на БКД – В. Д. Стоянов и Марин Дринов, се осъществява през есента на 1867 г. в Прага. Те изработват проектоустав на дружество с наименование „Кирил и Методий“. За успеха на всяко начинание обаче са необходими средства и за набирането им двамата предприемат поотделно през пролетта на 1868 г. пътувания до Румъния. Обхождат неуморно градовете с български колонии във Влашко и Бесарабия, за да търсят материална и морална подкрепа.

Дълго лелеяната мечта за учредяване на БКД се реализира през септември 1869 г. в гр. Браила, където е проведено общо събрание, на което е избран съставът на Настоятелството и неговите действителни членове. Оценка за ролята на Стоянов в тези събития дава „партията на младите“ в писмо до Мацини (27.07.1869 г.): „...ние образувахме едно Книжовно дружество, на което възлагаме големи надежди, защото апелът намери силен отзвук в сърцето на българите... Един от нашите другари, Стоянов, е именно този, който най-вече преследва тази благородна мисия, той замисли това нещо в Прага преди две години и оттогава до днес е действувал с най-голяма ревност за осъществяването на тази идея“.

През 1870 г. В. Д. Стоянов организира издаването на първия академичен печатан орган – „Периодическо списание“ и започва подписка за събирането на средства и книги за образуването на академична библиотека. Той изпраща едно циркулярно писмо до няколко „учени дружества“, академии и други подобни учреждения в Европа, в което изтъква желанието на новосъздаденото БКД да установи контакти с тях и да получава техни издания. Всяко действие на Стоянов е насочено към утвърждаване международния авторитет на основаното от него дружество.

През 1880 г. В. Д. Стоянов се завръща окончателно в България и подготвя проект за възобновяване дейността на БКД в София, като в следващите 25 години работи активно за неговото укрепване. В резултат на личните му усилия Дружеството получава в дар от Софийското градско общинско управление място за собствена сграда.

В. Д. Стоянов умира на 21 ноември 1910 г., месеци преди

БКД да се преименува в Българска академия на науките. Пророчески са неговите думи: „Навярно можем да очакваме щото подир не много време да се преобърне то (Книжовното дружество) в действителна академия наук, един от най-великолепните храмове на българската наука...“ Защото през целия си живот той се грижи за развитието на БКД, което сам разглежда като свое свидно чедо, а и за съдбата на духовния живот в страната, защото, както сам признава, Дружеството е създадено, за да работи умно и мъдро за правилното развитие на народа, за умственото, нравственото и материалното повдигане на България“.

ИВАН ЕВСТРАТИЕВ ГЕШОВ (1849 – 1924)

Няма събитие в икономическата, политическата и културния живот на нова България, чието начало да не е свързано с името на Иван Евстратиев Гешов. Възхищение будят изключителната му енергия и разностранните му способности да бъде едновременно активен общественик и банкер-финансист, държавник, дипломат, публицист, преводач и учен. Тази многопосочна дейност го нарежда сред представителите на първото поколение управленци, наречени „зидарите на българското обществено развитие“. Не случайно неговият съвременник Илия С. Бобчев пише: „Разумен държавник, най-трудолобият от нашите политици, общественик, джентълмен, предан служител на всяка благородна идея – родолюбие българин – това бе Ив. Ев. Гешов“.

Онова, което Гешов не може да направи като държавник, той го прави като общественик и благодетел, защото е един от малкото значими меценати в историята на съвременна България. От свои лични средства отпуска стипендии за бедни, но трудолюбиви младежи. Построява санаториуми и сиропиталища. С негово значително финансово дарение е построен мавзолеят в Плевен в памет на загиналите в Освободителната война руски и румънски войници. Подпомага материално около 50 обществени организации, със собствени средства довършва Цариградската българска болница на името на Евлоги Георгиев. В продължение на четвърт век Гешов е председател на Българския червен кръст, като го превръща в образцова хуманитарна организация.

Едно от най-забележителните дела на Гешов е грижата за Българската академия на науките, с която трайно свързва живота си още през 1881 г. Тогава е избран за член на БКД, веднага след възобновяване дейността му в София на 5 септември. По това време Ив. Ев. Гешов е един от създателите и член на Научно-книжовното дружество в Пловдив, където започват иззвите му като пуб-

лицист и преводач.

В последното заседание на Главното годишно събрание на БКД от 7/19 август 1884 г. Ив. Ев. Гешов, като виден икономист, е избран за редовен член на Дружеството. В дневника си К. Иречек пише: „Прочете се разпределение на редовните и дописни членове по клонове. Изборите бяха приети с акламация, Дринов за председател по предложение на Моллова, Стоянов за подпредседател с бурно „ръкопляскане“ по предложение на Дринов... Гешов за ковчежник по предложение на Стоянова... Гешов прочете отчета, отчасти дори поетичен, от името на проверителната комисия за положението на касата.“

На 25 октомври 1898 г. Ив. Ев. Гешов е избран за председател на БКД и на този пост остава в продължение на 26 години. От тази дата Дружеството започва напълно редовна дейност като постепенно трайно преодолява кризата и навлиза в период на подем. Под негово ръководство е сложен ред в документацията и финансите на БКД, издействана е отново държавна субсидия от правителството на П. Каравелов, уредени са библиотеката и архива, започва по-регулярно издаване на „Периодическо списание“ на БКД. С участието на новия председател са направени промени в Устава на Дружеството от 1899 г. С тази реформа в организацията и насоката на дейността му БКД напълно се доближава до научно-книжовните академии в Европа. Благодарение на популярността на Гешов в чужбина укрепват международните връзки по линия на научното сътрудничество. Към „Периодическо списание“ проявяват интерес различни международни научни организации, слависти и византолози. Сам Гешов редовно сътрудничи на списанието, където помества значими статии и рецензии.

Стремещът на членовете и на самия Гешов е БКД да се превърне в истинско академично учреждение, което да съдейства за развитието на науката в България. На 14 януари 1907 г. по предложение на Антон Каблешков, член на Философско-обществения клон, Годишното събрание на БКД взема решение УС да обмисли „не е ли време Дружеството да се обвърне на академия“ и при какви условия. Избраната за целта комисия на следващата година в Общото събрание на Дружеството докладва: „Без да искаме да се хвалим, ние сме смело можем да заявим, че разполагаме с достатъчно сили, които би могли да вършат академическа работа в еднакъв размер с размера, в който работят поне академите на нашите съседни. Обаче за процъфтяването на една академия необходимо е освен лица, достойни и готови да работят, да има средства материални, с които те да разполагат.“

В началото на 1908 г. Гешов да-

продължава на стр. 5

продължение от стр. 4

рява на БКД 120 хиляди лв., с които изплаща ипотечния дълг към БНБ за академичната сграда. По предложение на А. Каблешков Общото събрание решава да приеме предложението на Ив. Ев. Гешов за парично дарение, за да се усвои мисълта за преименуване на Дружеството в Академия. По инициатива на М. Д. Балабанов събранието решава първата академична премия, която ще се основе след преименуване на дружеството, да носи името на Ив. Ев. Гешов – щедрия дарител.

Провъзгласяването на независимостта на България забавя изпълнението на тази задача. И все пак през 1910 г. на Общо събрание на Дружеството се изработва Устав на Българската академия на науките и на 6 март 1911 г. става нейното конституиране на тържествено събрание в „Славянска беседа“.

С доклад на Министерство на народното просвещение от 22 ноември 1911 г. в XV Обикновено народно събрание се внася за разглеждане и гласуване законопроект за БАН, с който нормативен акт Академията става „самостой-

но и независимо научно учреждение“. Правителството осигурява от бюджета субсидия за издръжка, имотите на БАН се освобождават от всякакви данъци и такси.

Обстоятелството, че по това време Ив. Ев. Гешов е премиер и министър на външните работи, както и че по-голяма част от кабинета са членове на БКД (С. С. Бобчев, Т. Теодоров, П. Абрашев, А. Франга и др.) улеснява това държавническо решение. Самият Гешов винаги е отчитал необходимостта от държавна намеса и помощ за научната институция. Връзките на БАН с държавата се поддържат чрез министъра на народното просвещение, както е и сега. За разлика от днешните политики обаче, Гешов още тогава проявява прозорливост и далновидност, вярвайки в бъдещото просъществуване и разцвет на единствената национална научна институция.

Ив. Ев. Гешов не забравя Академията и когато пише своето завещание, той ѝ остава къщата си на улица „Сердика“ № 4. Волята на дарителя е с парите от продажбата на къщата да се довърши строежа на академичната сграда и най-късно до две години след

смъртта му БАН да издаде книжовен труд за неговия живот и дейност. На всеки две години Академията „да издава чрез премии или другояче:

1. на моите студии и статии;
2. на трудове, посветени на идеите и идеалите, които са ме ръководили през живота ми;
3. на книги по историята на България през годините, през които и аз съм работил като общественик и публицист за нея.“

По-късно големият му син Евстрати Гешов подарява на БАН богатата библиотека на баща си, а също така пренася от Румъния и подарява на Академията и ценният архив на братя Евлоги и Христо Георгиеви.

„...С това свое благодеяние Ив. Ев. Гешов вече взема място и между редките наши меценати, от които българската наука има още много да чака подкрепа и насърчение...“

Благодарение на този изключителен родолюбец в първите десетилетия на XX век БАН вече се нарежда сред модерните европейски научни институции със се-

риозни постижения, с широки международни контакти, с впечатляваща програма за подкрепа израстването на българските учени.

* * *

Днес Българската академия на науките отрежда заслужено място и отдава необходимото уважение на тези наши възрожденски дейци и интелектуалци, които въпреки тежките условия полагат нейните основи преди 145 години. Те са едни от първите, които ратуват за българска наука, които показват на света, че и българите са годни за наука, за научно дирене и мислене. Всички те имат своите пристрастия, колебания и грешки, както в обществен, така и в личностен план. Но над всичко това стои неотклонният им стремеж да работят за изграждането на България като модерна и просперираща за времето си държава. Затова ние, техните следовници, им дължим дълбоката си и искрена благодарност. Заедно с това трябва да съумеем да поемем отговорностите, които те са носили, за да продължи да се развива делото им, в името на което са работили с вдъхновение и завидна енергия.

70 ГОДИНИ СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

ПРЕДСЕДАТЕЛИТЕ НА СЪЮЗА НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 70-ГОДИШНАТА МУ ИСТОРИЯ

Николай Поппетров,
секция „История“ към СУБ

Историята на СУБ (до 1990 г. Съюз на научните работници в България – СНРБ) дава впечатляващи примери за изразената роля, която ръководителят на организацията играе за нейното консолидиране, успешно развитие и обособяване, както и за обрза, с който тя присъства в обществото. Специфичното в проявите на Съюза в отделни периоди от съществуването му се дължи в не малка степен и на общия дух, който съюзният ръководител внася.

Наблюденията показват, че съюзните председатели „прехвърлят“ своя обществен и научен престиж върху ръководената от тях организация. Техните професионални и обществени контакти са често решаващи за успеха на съюзни начинания. Така чрез дейността на своите председатели Съюзът получава своеобразно обществено легитимирание.

Общото за съюзните председатели е, че заемат поста като изявени учени и университетски преподаватели. Повечето от тях са свързани и с Българската академия на науките (БАН), където също заемат ръководни постове. Когато стават председатели, те не са случайни личности, а хора с изразен професионален път, научни постижения, автори на солидни като тематика и съдържание трудове, съчетават теоретични познания и пристрастия с практически разработки и резултати. Не малки са постиженията им в организацията на науката, научните или научно-приложните дейности. Тяжното присъствие в об-

щественото пространство също е изразително.

Научната и обществената активност на съюзните председатели е от голямо значение за успешното развитие на съюза. Високият престиж на изследователи, университетски преподаватели, иноватори, а и като общественици, при повечето и като популяризатори на науката, спомага за изграждането на една позитивна представа за съюза, на неговия обществен образ като организация на изявени учени и популяризатори.

АКАД. АСЕН ИВАНОВ ХАДЖИ-ОЛОВ (1903-1994) заема председателския пост на 41-годишна възраст за по-малко от половин година (октомври 1944 – април 1945). Неговата роля в създаването и развитието на съюза обаче е основополагаща. Той е един от основните инициатори за създаването на СНРБ, автор на ос-

новните му учредителни документи. Към момента на избирането му за председател той има забележителна разностранна научна и обществена изява. Неговата научна кариера е интензивна и блестяща. Преподавателската му и научна кариера започва през втората половина на 20-те години на миналия век. През 1934 г. за своите изследователски постижения и преподавателски качества е избран за извънреден професор и става ръководител на Катедрата по хистология и ембриология към Медицинския факултет на Софийския университет (до 1968). Профилира се като хистолог, цитолог и ембриолог. След като напуска председателския пост, той не скъсва с организацията: участва дейно в нейните прояви десетилетия наред. Същевременно прави забележителна научна кариера, заема висши постове в системата на академичната наука – създател на Института по морфо-

логия при БАН, член-кореспондент (1947) и академик (1952), научен секретар и главен научен секретар на Академията (1953 – 1956). Той поставя на солидни основи българската морфология и хистология, създава и необходимите международни контакти и осигурява международното ѝ признание.

ПРОФ. ГЕОРГИ ПАВЛОВ (ГЕОРГИ ПАВЛОВ ХАДЖИВИЧЕВ, 1881-1945) за разлика от Хаджиолов поема съюзното ръководство (април-юли 1945) не като надежден динамичен изследовател в разцвета на силите си, а фактически в самия край на една активна кариера (в 1945 г. е на 64 години). Той е избран на високия пост преди всичко поради известността му като учен и организатор. Доайен на българското ветеринарно дело, той не без основание е считан за създател на българската зоофилактика и за организатор на ветеринарномедицински служби в страната. Забележителната му многогранна проява от областта на ветеринарното дело го прави международно известен (например от 1928 до 1936 г. той е постоянен делегат при Международното бюро по эпизоотите в Париж). През 1928 г. е избран за професор, титуляр на Катедрата по съдебна медицина и обща зоофилактика в рамките на Софийския университет. Създател е на направление „История на ветеринарната медицина“. Значителни са приносите му за сключване на ветеринарномедицински

продължава на стр. 6

продължение от стр. 5

конвенции, за развитието на хладилното дело и пр. Като цяло той е личност с особена чувствителност към обществената дейност, с изключителна активност в сферата на практическото приложение на науката.

Тежкото заболяване, което и прекъсва жизнения му път, лишава съюза от един авторитетен ръководител с огромен практически опит и със силно изявена нагласа за развитие на връзката наука-практика.

АКАД. МИХАИЛ ДИМИТРОВ (МИХАИЛ ДИМИТРОВ ДАФИНКИЧЕВ, 1881-1966 Г.) е връстник на Г. Павлов и като него идва на ръководния пост (1945-1962) след един дълъг научен път. От 1921 до 1929 г. и в началото на 40-те години е асистент, съответно частен хоноруван доцент по експериментална психология в Софийския университет. По-важно направление, където постига и определени успехи, е историята на Възраждането и специално прочувания върху биографията, идеите и творчеството на Христо Ботев. Взема участие във философския научен живот, проявява се като общественик и философ марксист. М. Димитров допринася много за развитието на СНРБ. Като председател той съдейства за решаване на различни социални проблеми на съюзните членове, спомага за силното развитие на съюзната лекционна дейност и за оформяне на някои важни насоки от облик на организацията, с които тя се идентифицира десетилетия. В организационен план той подпомага образуването на клонове и секции. С личното му активно участие е поставено начало на централния съюзен печатен орган – бюлетин, по-сетне списание „Научен живот“ (1957), чийто правопреемник е днешният печатан орган на СУБ – сп. „Наука“. През 1946 г. е избран за професор, съответно и за академик, в 1949 г. става подпредседател на БАН. Той съхранява за съюза облик на организация на учените, поощрява активността на отделните съюзни звена.

АКАД. КИРИЛ БРАТАНОВ (1911–1986) е съюзният председател (1962–1986) с най-изразени заслуги към организацията. Към момента, когато той се нарежда сред основателите ѝ, неговата научна и обществена кариера е на един ранен етап. Показва вкус към неработовани, но актуални проблеми на животновъдството – изкуствено осеменяване, репродуктивни възможности и пр. К. Братанов е фактически в съюзното ръководство от учредяването на СНРБ през 1944 г., от 1948 г. става главен секретар – длъжност, която запазва до избирането му за председател. Успоредно с дейността му в Съюза се развива научната му дейност – професор (от 1954), ректор е на Вис-

шия селскостопански институт (1956–1962), член-кореспондент (1958), академик (1967). Основните му научни постижения са съсредоточени в областта на имунологията на репродукцията. Той поставя началото на ново, международно, интердисциплинарно научно направление – имунология на репродукцията. На поста председател на СНРБ той встъпва вече като изявен учен новатор с изразен международен престиж и голяма популярност.

Той е преди всичко публична личност, отличен управленец, човек отрано схванал смисъла и значението на позитивния образ и ролята на популярността за развитието на една идея и успехите на една организация. За успешната му, възходяща дейност като съюзен председател от решаващо значение са огромният му организационен опит и познания от научния и обществен живот. В обществената сфера той проявява мащабност в мисленето и действията и това определя хода на такива процеси като масовизирането на съюза, засилването на неговата обществена роля и популярност, създаването на клонове и секции, изграждането и придобиването на материална база и пр. Чрез СНРБ той успява да популяризира в международен план българската наука, а по такъв начин да представи добре и трайно организацията зад граница. За успехите му като съюзен председател (и съответно за приносите му в развитието на съюза) от значение е неговият международен опит, натрупан не само чрез неговите преки научни контакти, но и по линия на участието му в Международната федерация на научните работници (от 1948 г.) – първо, като член на бюрото, а от 1976 г. и като заместник-председател).

Братанов превръща СНРБ в организация, която се стреми да бъде в центъра на общественото внимание. Дейността му е отличителен пример за популяризиране и лобиране на българската наука и научна общност, представени чрез СНРБ в национален и международен мащаб. При неговото ръководство съюзът укрепва, превръща се в реален фактор в научния живот. Пак тогава се изгражда и първото национално конгресно средище – Домът на учените „Фредерик Жолио-Кюри“ край Варна.

АКАД. ЛЮБОМИР ИЛИЕВ (1913–2000) поема ръководния пост за кратко време (от есента на 1986 до март 1989). Когато наследява Братанов, той е вече в заника на кариерата си. Зад гърба си има забележително научно израстване – работи в Софийския университет, където в 1952 г. става професор, ръководи Катедрата по висш анализ във Физико-математическия факултет, от 1961 до 1968 г. е главен научен секретар, съответно и заместник-председател на БАН до

1973 г., чийто академик е от 1967 г. Той е блестящ учен математик, с огромен принос за създаването на българската математическа школа. Значителни са организационните му приноси за създаването на българската изчислителна математика. Той е считан и за един от пионерите на българската компютърна наука. В лицето на акад. Илиев СНРБ има на разположение авторитета и престижа на поредния бележит български учен, личност с несъмнени научни приноси, преподавателска традиция, международен престиж и обществени прояви.

Следващият председател **ЧЛ.-КОР. АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ (март 1989 – април 1990)** поема ръководството на съюза в изключително сложно за страната и за научната сфера време. Той е с огромен актив в научната и политическата сфера. Професор в Юридическия факултет на Софийския университет (от 1970), посланик във Великобритания (1972–1976), политически представител на страната ни в ООН с ранг на зам.-министър на външните работи (1976–1980). Активните му дипломатически и научни контакти го правят известен в международните юридически среди. След завръщането си в България става член-кореспондент на БАН (1981), председател на Българската асоциация по международно право и ръководител на сектор в Единния център по науки на държавата и правото при БАН (1981–1989), зам.-председател на БАН (1988) и председател на Комисията по наука и висше образование (1989).

ПРОФ. ИВАН МАТЕВ (1925–2012) поема съюзното ръководство от април 1990 до октомври 1998 г. при изключително динамични и трудни условия. Включва се с желание в процеса на промени, активно участва в сложните процеси на реструктуриране на научните среди. Когато става председател, той е учен със световна известност, престижна фигура в медицинските среди. Специализал микрохирургия на ръката, през 1983 г. става професор, три години след това до 1990 г. ръководител на Института по ортопедия и травматология. Бележит хирург и учен в областта на ортопедията и травматологията, той е водещ специалист по хирургия на ръката, ръководител в тази област на първата клиника у нас и една от първите в света. Към избора му за председател проф. Матев е автор на 167 труда (65 публикувани в чужбина), а от тях 20 монографии и учебници. Международните му контакти, членството му в редица чуждестранни научни дружества и в редколегиите на научни списания в чужбина, издигат престижа му и помагат за отърсването на съюза от консервативни тенденции от миналото. Въпреки сложната ситуация, с го-

ляма лична съпричастност проф. Матев успява да осъществи прехода на организацията към демократичен организационен живот, плурализъм в мненията и пазарни условия.

Когато през м. октомври 1998 г. **АКАД. ДАМЯН ДАМЯНОВ** поема председателския пост, той е все още професор в Университетската болница „Царица Йоана“, доктор на медицинските науки и ръководител на Клиничния център по гастроентерология. Член е на ръководствата на Националното дружество по гастроентерология и Българското хирургическо дружество. В Съюза на учените в България първоначално е член на Съвета на младите научни работници към СНРБ (1979–1988), член на бюрото на съюза (1989–1990) и зам.-председател през периода 1990–1998 г. Така той фактически участва на различни нива в ръководството на съюза и набира значителен организационен опит. При неговото ръководство се засилва присъствието на СУБ в публичното пространство и съюзът става важна, активна, винаги присъстваща част от националната научна сфера. На осъществяването на тези цели са посветени съюзното участие във форуми и дискусии, както и самостоятелно организирани обсъждания на научната политика на страната, проблеми на висшето образование и развитието на науката, а и съвместно с БАН, Софийския университет и др. Осигурява се съюзно седалище чрез закупуване на собственост на бул. „Мадрид“. Успоредно с укрепването и все по-голямата роля на СУБ в публичното пространство върви възходящо и научната кариера на председателя, който с научната си продукция от участие в над 30 научни книги и учебници, 20 монографии, над 200 публикации в български и чужди списания, повече от 200 научни доклада пред научни форуми у нас и в чужбина, популярни статии, интервюта и статии за развитието на науката и висшето образование и т.н. става член-кореспондент (2008) и академик и зам.-председател на БАН (2012).

При председателството на проф. Дамянов СУБ присъства във всички конфликтни и дискуссионни форуми и събития, свързани със срещи с представители на правителствата, Парламентарните комисии по образование и наука, Министерството на образованието и науката и др. за отстояването на интересите на учените и университетските преподаватели. Със своето влияние, роля и приноси в научния и обществен живот всеки един от председателите на Съюза на учените в България оставя трайни следи в историята на съюза и за открояване на мястото му в публичното пространство, както и в организирането и координирането на силите и възможностите на националния научен потенциал.

С ЛЮБОВ И ГРИЖА КЪМ ДЕЦАТА – АКАД. ТОДОР САМОДУМОВ

Проф. дфн Искра Арсенова,
Съюз на учените в България,

Валентина Славчева,
директор на Централна научно-техническа библиотека

Акад. Тодор Самодумов е роден в Дупница през 1878 г. След завършване на Духовната семинария през 1896 г. става учител. В семинарията наред с богословските предмети се изучават и основни педагогически дисциплини. По време на учителстването той вижда, че семинарското образование му е недостатъчно за да постигне, това което желае и се записва да учи философия и педагогика във Висшето училище в София – днешния Софийски университет. В трети курс с помощта на брат си заминава за Швейцария, където прекарва една година. Там той разбира, че признанието му в живота е учителството и педагогиката. Довършва висшето си образование в София и отдава целия си живот на любимото учителско-просветно дело.

Експерименталната педагогика намира отражение и оказва голямо влияние върху обучението и възпитанието в България. Чрез експеримента и наблюдението става възможно да се изследва детето по отношение на отделните учебни предмети, също така и пригодността на методите, които учителят употребява при своята дейност.

Българските учени д-р Петко Цонев и д-р Т. Самодумов подкрепят твърдението, че учителят трябва да има психологична подготовка, за да разбира психологията на различните периоди от училищната възраст и по този начин да избягва грешките при обучението. От резултатите на своите опити те извеждат много важни за учителя препоръки.

През 1910 г. като сериозен педагог и добър методист Самодумов заедно с П. Цонев стават съредактори на списание „Опитна педагогика“, което става основен орган за разпространение на идеите на българските педагози за експерименталната педагогика и резултатите от техните изследвания. То обогатява българската педагогическа теория с нови идеи и препоръки за училищната практика.

През 1928 г. Т. Самодумов основава списание „Педагогика“, приемник на сп. „Народна прос-

вета“, с научнотеоретичен характер и отразяващо обективно и толерантно тенденциите в развитието на българското образование и педагогическата наука. На страниците му се представят и обосновават оригинални идеи и практически решения, публикуват се резултати от експериментални изследвания, от емпирично изучаване на съвременната образователна действителност и техния анализ, дискутират се проблеми на обучението и възпитанието в българското училище.

От 1925 г. е редактор на списание „Наука и възпитание“, което става „фар всред непрогледна нощ“ и разпространител на знания сред българските учители. Още като млад учител, той се убеждава, че има връзка между развитието на образованието и развитието на обществото. Както сам той пише: „Каквито са формите на стопанския, икономическия живот, такива биват и формите на личностните и съсловните борби, а на тях съответства определено образователно съдържание.“

Акад. Тодор Самодумов дълбоко е убеден, че училището трябва да бъде свободно и привлекателно за самите деца, които да се упражняват в самодейност и творчество. Детето може да се развива и образува само чрез активност и самодейност. Учението е ефективно, когато е подтиквано от вътрешни нужди, а не от учителите. Творческият труд на децата трябва да бъде основата на тяхното учение и образование. Акад. Самодумов разграничава понятията „знание“ и „познание“. Според него познанието не е пасивна съставка на ума, то се придобива чрез делова активност, обхваща цялостния и сложен живот на детето. Придобитото с личен опити и труд познание е жива творческа сила.

Учителят, смята Т. Самодумов, трябва да е добре теоретически подготвен, да проявява творческа инициатива в работата си и да се отнася критично към нея. За това в издаваното от него от 1927 г. списание той посвещава немалко материали на този въпрос. Училището всякога трябва да върви недалеко по-напред от живота. Толкова напред, че то да служи за образец, да върви все напред и толкова близо, че да не губи връзка с действителността.

Характерното за творческата и педагогическата дейност на Т. Самодумов, а и не само на нея, е, че тя е израз на знания и същевременно на лични изживявания. Живият интерес към теоретичните въпроси на педагогиката и педагогическата психология е съчетан с личния опит, с учителската практика. Целият живот на акад. Самодумов е посветен на новото училище, което според него трябва да научи ученика, че личността не се изменя сама за себе си, а изменяйки се, тя изменя живота, за да отговори на промяната на човешкия прогрес. Учебният процес е сътрудничество и творчество, в което ръководна роля изпълнява учителят. Задача на учителя е да намери центъра на тежестта на детските дарби. В тях трябва да се вдълбочават децата и те да се развиват всеотстранно.

Немаловажна е и обществената дейност на акад. Тодор Самодумов: председател на Съюза на работниците от просветата, председател на Висшия читалищен съюз, пръв председател на Националния комитет за защита на мира, зам.-председател на международното Пъгуошко движение на учените за мир, директор на Педагогическия институт при Българската академия на науките, народен представител в VI-то Велико

Народно събрание. Хоноруван професор е в Софийския университет, действителен член (академик) на БАН от 1952 г., член-основател на Съюза на научните работници в България, под чието председателство е протекло Учредителното събрание на съюза. Инициатор е за откриване на Дома за деца и юноши без родители – гр. Дупница.

С непресъхващ ентузиазъм той работи, за да помогне на читалищата да заработят за повече просвета, за по-активно участие на населението в обществения живот. Неговите усилия за установяване на читалищата като просветен и културен център са достоен пример за подражание и днес.

Творчеството на акад. Самодумов не е голямо по обем, но то е ценно по качество, понеже изразява прогресивни становища и стремежи. Той ни остави 8 книги, 100 статии, 23 учебници, написани в съавторство. Във фонда на Централна научно-техническа библиотека към Националния център за информация и документация (НАЦИД) се съхраняват около 40 книги, учебници на акад. Тодор Самодумов по отделните предмети, както и на педагогическа литература по теорията на възпитанието и образованието: „Учебник по формознание (геометрия) за 3 отделение на основните училища“ (1918), „Психология за VI клас на гимназиите“ (1946), „Буквар и първа читанка“ (1947), „Ролята на чувствата в областта на мисленето“ (1906), „Обществени основи на образованието“ (1938), „Семейството и училището“ (1948) и други.

В уникалния фонд от редки и ценни издания, в който най-ранните издания са от началото на XIX век, се съхраняват и ценни материали за развитието на образованието в България през XIX и XX век, като годишни отчети на училища, устава, правилници и други. Част от изданията имат историческа стойност – ръкописи, старопечатна книжнина и периодични издания, редки и ценни издания, създавани и разпространявани през Възраждането и началото на XX век.

ИКОНОМИСТЪТ АКАДЕМИК ЕВГЕНИ МАТЕЕВ – УЧЕН, ПРЕПОДАВАТЕЛ И ОБЩЕСТВЕНИК

Проф. дин Росица Чобанова,
председател на секция „Икономически науки“
към СУБ

Академик Евгени Георгиев Матеев (1920-1997) е един от най-големите български икономисти – учен и практик от втората половина на XX век. Този период от икономическото развитие, както и хората, които тогава са се реализирали като висококвалифицирани професионалисти, днес са в забрава. Ето защо бих искала да разкажа накратко за един голям ум, който отдава своята творческа енергия за развитие на българската икономика през този период.

Роден е на 1 април 1920 г. в гр. Търговище в семейството на железопътен чиновник. Завършва Софийската духовна семи-

нария през 1939 г. Известно време прекарва в Рилския манастир.

След това завършва право в Софийския университет през 1943 г.

Това образование има своето отражение в обществена му ангажираност като учен и практик икономист: той търси възможностите за духовно развитие на хората чрез развитие на съответна икономическа система при спазване на нормативно наложените ограничения. Като студент, 20-годишен, намира аргументи и смелост за публичен диспут с известния професор по политическа икономия Симеон Демостенов. След 9 септември 1944 г. работи като журналист. По-късно се зема с научна работа. Сред основателите е на Съюза на научни-

продължение от стр. 7

те работници в България (днешния Съюз на учените в България). Всестранните му интереси, ангажираността му с проблемите на развитието на обществото и икономиката го правят енциклопедична личност. Професор е от 1950 г., а академик от 1967 г. Академик Евгени Матеев има подготвени и публикувани 26 монографии и над 200 студии и статии с общ обем над 10 000 страници. През 1975 г. АН на СССР избира академик Матеев за свой постоянен чуждестранен член.

В своите трудове акад. Матеев търси решение на основния икономически проблем – как с ограничените ресурси на стопанството да се постигне целта на развитие на обществото, която се дефинира като задоволяване на неговите растящи материални и духовни потребности. За постигането на тази цел акад. Матеев дефинира следните задачи: бързо повишаване на производителността на труда, на ефективността и качеството на производството на основата на ускорено внедряване на научно-техническите постижения; динамично и пропорционално развитие на народното стопанство; ефективно участие в международното разделение на труда.

Решенията на тези задачи той търси, като прилага съответен математически инструментариум. За това допринася обучението, което преминава при носител на Нобелова премия В. Леонтиев, чийто методи той доразвива в своите трудове.

Акад. Матеев доразработва и приспособява към българските условия метода на нобелиста Василий Леонтиев, познат у нас като метод на баланса на между-

отраслевите връзки. Балансът на народното стопанство има три израза – стойностен, натурален и трудов. Приносът на академик Евгени Матеев е в това, че чрез техническите коефициенти, т.е. коефициентите на пълните разходи, се постига съпоставимост между трите израза (баланс) и се постига нов, четвърти обобщаващ баланс на народното стопанство.

Академик Евгени Матеев прави принципна разлика между икономика и технология, но едновременно с това открива и важни допирни точки, които не са нито икономика, нито технология, но са точки на въздействия между тях и като такива трябва да се имат предвид при управлението на икономиката.

Той показва и доказва, че производителността на труда е основен фактор и показател на икономическата динамика, като извежда изключително важната зависимост, че усъвършенстването на пропорциите в икономиката води до нарастването на производителността, както и обратно.

С изключителна важност и актуалност са идеите на академик Матеев, свързани с функционирането на обществените форми на собственост. В тази област той разграничава обществената собственост от държавната. За постигането на ефективно и ефикасно функциониране на обществената собственост според него е необходимо да се създадат условия горната да функционира без допълнителна външна намеса.

Резултатите от своите изследвания акад. Матеев прилага в държавното управление. Като заместник-председател, а по-късно и председател на Държавна планова комисия (1951–52 и

1960–62), допринася тази комисия да израсне като изследователско учреждение. След това оглавява Централното статистическо управление, което пак при управлението на Евгени Матеев се изгражда като аналитична институция, при което редица аналитично-изследователски задачи са осъществени с неговото пряко участие.

През 1959 г. отново работи в Държавната планова комисия със задача да разработи методика и да организира и състави дългосрочен перспективен план за периода 1960–1981 г. През 1962 г. е привлечен в правителството като министър без портфейл, отговарящ за икономическата реформа. Евгени Матеев не се страхува да отстоява мнението си по проблеми, по които има различия с висшето държавно и партийно ръководство, поради което през 1966 г. е освободен от министерския пост.

От 1966 година е представител на Народна Република България в Икономическата комисия на ООН за Европа, където неговият интелект е високо оценен и той е избран за заместник-председател, а по-късно и за председател на Общото събрание на същата комисия. По същото време като народен представител в IV до VII Народни събрания става председател на българската група в Интерпарламентарния съюз. Подпредседател и председател е на Икономическата комисия на ООН за Европа (1968–71). Междувременно става инициатор за създаването на международен изследователски Институт по проблемите на икономиката и управлението със седалище във Виена, Австрия, като място, където съвместно да работят специалисти от Изтока и Запада.

Член е на Държавния съвет (1974–81).

През 60-те години на ХХ век академик Евгени Матеев е един от първите председатели на Висшата атестационна комисия (ВАК). Под неговия поглед израстват поколения научни работници. Той е един от основателите на Икономическия институт при БАН, където оглавява секцията „Разширено социалистическо възпроизводство“. Той създава катедра „Народно стопанско планиране“ във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ (днес Университет за национално и световно стопанство – УНСС). При него са положили изпит над 12 000 студенти, подготвил е повече от 50 дипломанти и 5 докторанти (аспиранти), като 4-ма от тях стават по-късно професори. Точен в изказа, далеч от догми, диалогичен и с чувство за хумор, академик Евгени Матеев е любим преподавател, който споделя както резултатите от изследванията си, така и тяхното приложение в практиката.

След 10 ноември 1989 г. не един или двама „новопокръстени неолиберали“ тръгнаха да атакуват академик Е. Матеев с неаргументирани обвинения. Днес, когато икономиката ни е най-слабата в ЕС, проблемите, които поставя акад. Матеев за ефективно използване на ресурсите и новите технологии и ефективното участие в международното разделение на труда с цел благоденствието на обществото са централни за страната. Обръщането към идейно-теоретичното наследство на академик Матеев може да изведе България към спасителния изход – възраждане на социално-хуманистичното начало и икономическия просперитет.

ЗА СВЕТЛАТА ЛИЧНОСТ НА ПРОФЕСОР ДФН НАЙДЕН МОНЧЕВ

Пенка Лазарова,
отг. секретар на сп. „Наука“

Когато през 2000 г. проф. дфн Найден Мончев пое поста главен редактор на сп. „Наука“ – печатният орган на СУБ, той имаше нелеката задача да направи единен колектив от съмишленици от новоизбраните членове на редколегията, да обнови списанието и да подобри качеството на издаваните материали. И той отдаде за това много сили и интелектуална енергия: смени външния облик и повиши обема на списанието до 10 коли, смени вестникарската хартия с хартия с по-високо качество, въведе библиографски указател по автори в края на всяка календарна година, разшири мрежата от автори... Ерудиран специалист в няколко области на знанието, внимателен и доброжелателен, той стана моторът на обновения съюзен орган. Със своя професионализъм, такт и отговорност той допринесе за издигане авторитета и значимостта на сп. „Наука“.

Роден е на 1 август 1939 г. в с. Голяма Желязна, обл. Ловешка. Завършил електроинженерство във ВМЕИ – София, защитава след редовна аспирантура в Института

по история на естествознанието и техниката в АН на бившия СССР – Москва дисертация на тема: „Изследване на проблемите на научно-техническото нововъведение“. През 1987 г. защитава и докторска дисертация на тема: „Взаимодействие между обществените, естествените и техническите науки“ в НС на Центъра за научна информация с Централна библиотека и Научен архив и Център по наукознание – БАН

Бил е ръководител на секция „Технология на научните изследвания“ (до 1990) и на секция „Потенциал на науката“ (до 1999) в Центъра по наукознание – БАН. Чел е лекции в УНСС (ВИИ „К.

Маркс“), в ЮЗУ „Н. Рилски“, в ПУ „П. Хилендарски“. От 1998 г. до смъртта си беше професор в Стопанския факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

Автор е на 109 научни статии, 7 монографии (една в съавторство) и 2 учебника. Научните му интереси са в областите на: наукознанието – организационни и информационни проблеми на иновационните процеси; взаимодействие между науките, приложение на количествени методи в научните изследвания в обществените науки, комуникация в иновационните процеси, многократно цитирани в международното научно пространство.

Проф. Найден Мончев участва в редица научни съвети и научни експертни комисии. Той беше член на комисията в Патентното ведомство на РБългария за проучване на предложенията за вписване в Златната книга на откривателите и изобретателите. От 1998 г. бе зам.-председател на СНС по социология, политология и наукознание при ВАК, а от 2004 г. – член на Научната комисия по обществени науки при ВАК. Беше дългогодишен член на НС на Центъра по наукознание и история на науката.

През целия си съзидателен живот Найден Мончев с душа и сърце съчетаваше творческата си и преподавателска дейност с обществените си ангажименти. Членувал е в международни и национални професионални научни асоциации, федерации, дружества и др. – член на Националната комисия за ЮНЕСКО, член на Световния съвет за история на технологиите. Бил е член на редколегията на списание „Интелектуална собственост“, член на

продължава на стр. 9

продължение от стр. 8

ИБ на ФДРЗ, научен секретар на секция „Социологически науки“ към СУБ в продължение на два мандата от учредяването ѝ, дългогодишен член на общосъюзни съвети и комисии, а от 1998 г. до смъртта си – член на Управителния съвет на съюза. Работеше всеотдайно за обединението на учените и научно-техническите специалисти, за активното им участие в развитието на науката и техниката.

Огромен, ярък и траен е приносът на проф. Мончев за развитието на родната наука и усъвършенстване на научните организации. От значение са и множеството му разработки и внедрявания в областта на комуникациите

и взаимодействието между естествените, обществените и техническите науки в иновационните процеси, интелектуалната собственост, процесите на глобализация и иновациите, развитието на информационните технологии и др.

Беше неспокоен ентузиаст, оптимист, генератор на идеи, дълбоко човечен, с искрено уважение към колегите си, с високо чувство на отговорност и почтеност. Много често по време на редколегите сме се възхищавали на уменията му да контактува с всеки един от колегите, да изказва съгласие или несъгласие с мненията за предложените материали, без да засяга честолубието на докладващия, без да се изтъква и без да се налага. Винаги с усмивка, готов да

се пошегува – умно и възпитано. Ще го запомним с неговата последователност и прецизност в научните изследвания и преподавателската му дейност, с голямата му култура, с етичността и с човещината му.

Напусна ни едва 64-годишен, на 8 юни 2004 г. след нелепа автомобилна катастрофа край град Ловеч. Отиде си пълен с творчески планове. След смъртта му съпругата и дъщерите му учредиха фонд на негово име за награждаване на млад учен за научни приноси в областта на иноватиката. Проф. Найден Мончев е един от основателите на иноватиката като нова научна дисциплина, която изучава проблемите на теорията на иновациите и на различните видове нововъведения като слож-

ни социо-технологични явления. Според него нововъведението е комплексен процес, в който е целенасочена преди всичко продуктивната дейност на хората за трансформиране на изобретения или идеи в значима новост. Тази новост следва да осигурява целесъобразни качествени и количествени изменения в социално-икономическото развитие на обществото, с цел да се задоволят новите потребности. Идеите са тези, които предопределят степента на ефективност на нововъведенията. И този контекст проф. Н. Мончев е иноватор и в областта на наградите. Той е единственият български учен, оставил като завет награда на негово име в областта на иноватиката за просперитета на обществото.

ШКОЛИТЕ В НАУКАТА

ИВАН СТРАНСКИ, РОСТИСЛАВ КАИШЕВ, ЛЮБОМИР КРЪСТАНОВ – ТРИМА СВЕТОВНО ПРИЗНАТИ БЪЛГАРСКИ УЧЕНИ

Проф. дхн Христо Нанев,
Институт по физикохимия – БАН

За Странски, Каишев и Кръстанов е писано на много места – не е за учудване, че за тях често си спомнят български химици. Порадващо обаче е, че техните научни приноси се ценят високо и в световен мащаб. По повод 100-годишнината от рождението на проф. И. Н. Странски реномираното международно научно списание *Journal of Crystal Growth* публикува статията „Stranski, Krastanov and Kaischew and their influence on the founding of crystal growth theory“. В нея двамата американски автори изтъкват безспорните научни постижения на великолепната тройка български учени. Писано е обаче не само по повод на юбилейни дати. Десетки научни статии от чуждестранни автори посочват, при това още в заглавието си, че обект на изследването им е много популярният и днес *Stranski-Krastanov* механизъм на кристален растеж. Причината за нестихващия интерес към този механизъм (още към 2009 г. той се цитира над 8000 пъти) е, че чрез него се създават полупроводникови устройства в съвременната микроелектроника. В периода 1934–1935 г. Странски и Каишев публикуват теорията на средните отделителни работи. Непреходността на този теоретичен метод се дължи на способността му да тълкува и най-сложни кристализационни процеси, например такива с биологични макромолекули. Безспорно обаче, най-фундаменталното прозрение на Странски (заедно и почти едновременно с В. Косел) е за така нареченото от него *положение на половин кристал* – широко известно днес в научната литература като *kink* (*kink position*).

Както е добре известно, Иван Странски е основоположникът на българската физикохимия, а Ростислав Каишев и Любомир Кръстанов са измежду неговите най-талантливи български ученици. Още през 30-те години на миналия век проф. И. Странски формира в Софийския университет малка научна група. Благодарение

на усилията на наследилия го след войната Ростислав Каишев, тя се разраства, превръщайки се в българска школа по физикохимия (наброяваща в края на 80-те години на миналия век повече от сто сътрудници в БАН и в Софийския университет). В нея, под първоначалното научно ръководство на Каишев израства плеяда талантлив сътрудници, между които академик Алексей Шелудко (наследил Катедрата по физикохимия в Софийския университет), Георги Близнаков (дългогодишен директор на Института по обща и неорганична химия към БАН), Стефан Христов, Йордан Малиновски (бивш председател на БАН) и Евгени Будевски (основател и дългогодишен директор на ЦЛЕХИТ – БАН) – всеки от тях разработил собствено научно направление в българската физикохимия, както и неколцина членкореспонденти, десетки професори и др. Ученици на Каишев, както и ученици на негови ученици, са изтъкнати учени в чужбина, например проф. Боян Мутафчиев (Франция), проф. Петър Векилов (Хюстън, САЩ), които продължават да работят в областта на кристалния растеж, и много други. Това, както и дейността на акад. Р. Каишев като зам.-председател на БАН и основател и дългогодишен

директор на Института по физикохимия, са сред най-значимите му заслуги за българската наука. Не по-малки са те и за разпространението на научното знание. В продължение на 42 години той четеше своите забележителни, характеризиращи се с научна задълбоченост и периодично осъвременяване лекции по физикохимия в Софийския университет. Проф. Каишев бе майстор на словото – той съумяваше да изложи и най-сложните научни въпроси по един типичен за него, общодостъпен и лесноразбираем начин. Между 1975 и 1988 г. той организира и 6 международни (но само за страните от бившия Източен блок) летни школи по кристален растеж, които се помнят и до днес – както от българските, така и от чуждестранните участници.

Макар че биографиите на Странски, Каишев и Кръстанов са повече или по-малко известни, тук ще припомним някои най-съществени, по наше мнение, моменти от тяхното житие-битие. Ще започнем с бащата-основател на българската физикохимия. Иван Николов Странски е роден на 21.12.1896 г. (стар стил) или 2 януари 1897 г. (нов стил) в гр. София. Произхожда от семейството на придворния аптекар (и зъболекар) Никола Ив. Странски. Майка

му, Мария (Корн) е балтийска немкиня. Родът Странски е живял във възрожденски Калофер. По турско време той се е наричал Ябанджиеви (тур. ябан – „чужденец, другоселец“), но от патриотични чувства фамилията е преведена на български език. Чичото на проф. Странски, д-р Георги Иванов Странски, взема дейно участие в Съединението на България и става председател на образуваното временно правителство. Той е бил министър както в Източна Румелия, така и в България.

Иван Н. Странски следва медицина във Виена и химия в София. Защитава докторат по рентгенов спектрален анализ в Института по физикохимия към Университета в Берлин, но се връща в България и основава Катедрата по теоретична химия (физикохимия) към Физико-математическия факултет на Софийския университет. През 1930/31 г. Иван Странски получава Рокфелерова стипендия и работи в Института по физикохимия на Техническото училище в Берлин. През 1935/36 г. става завеждащ отдел в Уралския физико-технически институт в гр. Свердловск, бившия СССР, а през 1941 г. заминава за Германия като гостуващ професор в гр. Бреслау (сега Вроцлав), където остава до 1944 г. Знаейки, че е нежелан и ще бъде преследван от комунистическата власт в България, той остава в Западна Германия и след войната. Там той разработва проблеми на електронната емисия от кристални повърхности, което води до създаването на т.нар. електронен проектор (автоемисионен микроскоп) по триболуминесценция, топене и предтопене на кристалите и пр. Освен това, той прави и важни практически разработки – в полезно сътрудничество Странски допринася за рационализирането на металургията на Западна Германия. Проф. Иван Николов Странски умира на 19.06.1979 г. в България. По негово желание той е погребан в Бер-

продължение от стр. 9

лин.

Ростислав Атанасов Каишев е роден на 29.02.1908 г. в гр. Санкт-Петербург, от родители българи. По това време баща му е бил на военна дипломатическа служба в Русия, а след това става началник на Военното училище в София. Майка му, Анастасия Хаджимаринова, произхожда от известни стари старозагорски родове. Р. Каишев завършва висше образование по химия в София през 1930 г. Още като студент трети курс по химия той се присъединява към групата на проф. Иван Странски, а след защитата на докторската дисертация на Каишев в Германия двамата започват дългогодишно плодотворно научно

сътрудничество. Академик Ростислав Каишев доживя 94-годишна възраст.

Любомир Кръстанов (15.11.1908–08.05.1977) е роден в гр. Плевен. Завършва физика във Физико-математическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1931. През 1938 г. защитава докторска дисертация под ръководството на проф. Иван Странски на тема „Отлагане на йонните кристали един върху друг“. След това Кръстанов пренасочва научните си интереси към фазовите преходи в атмосферата и изобщо към метеорологията. През 1962 г. той е избран за академик и председател на БАН.

Бидейки всепризнати учени, Странски, Каишев и Кръстанов са водили съвсем нормален човеш-

ки живот – събирали са се в компании, често на чаша хубаво червено вино (но разбира се, без да прекаляват с него). Чувал съм, че предпочитано място за тези неформални сбирки е била кръчмата „Дивите петли“ на ул. „Граф Игнатиев“ (вече несъществуваща). Странски много обичаше да се шегува. Освен това, той се е вълнувал и от философски въпроси (сп. „Хуманизъм и техника“, 9, 1963, с. 21-25). Съпоставяйки творчеството в изкуството и точните науки, той изтъква, че докато една научна истина ще бъде неминуемо открита, макар и без да носи личните белези на своя създател, всяко художествено творение в изкуството се появява във форма, която носи своята лична специфика. На младини

Каишев е бил запален планинар и скиор. Още от тогава приятелите му го наричаха „Роси“. Той много обичаше музиката, особено тази на Бах.

Времето е неумолим съдник. То отсява истинската наука от конюнктурните (но по някога твърде гласовити) претенции на някои псевдоучени. За вече близо 90 години от полагане основите на молекулярно-кинетичната теория на кристалния растеж имената на Странски, Каишев и Кръстанов са станали синоним на всеотдайност в науката. За това време в попрището са се сменили няколко поколения и фактът, че и сега се прекланяме пред тяхното дело, показва неговата непреходност. Такава е категоричната преценка на техните следовници.

ЩАСТИЕТО ДА ИМАШ ВЕЛИКОЛЕПНИ УЧИТЕЛИ

Проф. дфн Искра Арсенова

Основоположникът на българската минералогия и петрография Георги Бончев е роден на 6 август 1866 в с. Жеравна. През 1888 г. завършва с отличие елитната Априловска гимназия. Може би не е случаен фактът, че същата година в София се открива Висшето училище, днешният Софийски университет.

Георги Бончев записва да следва Естествена история в Загребския университет. Заради отличния си успех учи с държавна стипендия. В този университет бъдещият геолог учи сръбско-хърватски, немски и френски език. Там той се откроява от останалите студенти и още в трети курс той става асистент в катедрата по „Минералогия и геология“. След смъртта на внезапно починалия проф. Г. Пилар за първи път в световната практика университетската управа възлага на студента четвърткурсник Г. Бончев да чете лекциите на покойния професор. Той още тогава се откроява с инициативност и иновативно мислене и предлага катедрата по „Геология и минералогия“ да се раздели на две катедри – „Геология“ и „Минералогия и петрография“. Това разделяне на катедрите е в унисон със световните тенденции в геоложката наука. В университета в Загреб още като студент Г. Бончев организира геоложка изложба, за която е награден с орден „За заслуги“.

През 1883 г. в Загребския университет Г. Бончев защитава с отличен успех и докторат по кристалография. Той впечатлява строгата комисия със задълбочените си знания, която съжалява, че не може да удостои младия българин с „sub auspices imeratoris“ (с пълно отличие – бел. авт.). Дисертационният му труд обаче е отпечатан в изданието на Югославската академия „Рад“ (CXIII, 1893).

От 1883 г. Г. Бончев започва преподавателска дейност в Софийския университет и в Първа държавна гимназия в София. Като един от първостроителите на Университета и в частност в геоложката наука той пръв въвежда курс по кристалография. Такъв курс се чете по това време в мно-

го малко университети в света.

Г. Бончев създава катедра „Минералогия и петрография“, а впоследствие и института със същото наименование. С учебниците и учебните помагала, написани от него, той поставя основите на библиотеката „Университетски учебници и университетски учебни помагала“. Четири пъти е декан и един път ректор на Университета.

Като един от първостроителите на Университета Г. Бончев си поставя целта да създаде там всички условия за провеждане на пълнокръвна учебно-преподавателска и научноизследователска дейност; да обучи първите български естественици – геолози; да отдава всички сили Университетът да затвърди още повече своята дейност като разсадник на висша наука и опора на българския народ в стремежа му да постигне своята културна мисия.

Освен отговорната си дейност в Университета, той е активен и в дейността на Българската академия на науките (БАН). Георги Бончев става последователно секретар и председател на Природо-математическия клон на БАН, основател и пръв директор на Геологическия институт, основател и пръв председател на Българското геологическо дружество, Пещерното дружество, Природо-изпитателното дружество.

През своята почти 44-годишна работа като преподавател и учен той създава учебни колекции от български минерали и скали, Кранцови сбирки от световноизвестни скали и дюншлифии, създава „Химическа лаборатория за скали, минерали и руди“, която оборудва със съвременна микроскопска и друга техника. Разбирателни важността на научната ли-

тература за изследователския и за учебния процес, акад. Г. Бончев поставя основите на библиотека „Геохимия“. В Университета той поставя и начало на школата по минералогия и кристалография.

Нов подход при класификацията на минералите предлага акад. **Иван Костов**. Той има принос в колектива, регистрирал четвъртото научно откритие в България: „Закономерност в кристаломорфоложката еволюция на минералите при минералообразователните процеси“. Откритият от него през 1958 г. новия за света минерал той нарича „бончевит“ в чест на основателя на българската минералогия и петрография акад. Георги Бончев.

Образователната и научната щафета от акад. Георги Бончев се предава на акад. **Страшимир Димитров**. Той е направил най-подробни изследвания на геоложкия произход и структура на Витоша. Директор е на Геологическия институт при БАН, секретар на Отделението за геолого-географски и химически науки при БАН, заместник-председател на БАН, председател на Българското геологическо дружество, депутат в III Народното събрание.

Периодът 1927–1947 г. се обособява като втори етап от развитието на българската палеонтология и стратиграфия. Най-изпъкващата фигура като палеонтолог става **Васил Цанков**. Той въвежда микропалеонтологичните методи, организира палеонтологичните лаборатории към „Геоложки проучвания“ и създава съвременната експозиция на Музея по палеонтология при Софийския университет. Чл.-кор. Васил Цанков е основател и отговорен редактор на многотомната поредица „Фосилите на България“.

Проф. Цоню Димитров дарява библиотеката си на Софийския университет – библиотеката „Геохимия“. Той е организатор (1951–1971) и пръв ръководител на Катедрата по полезни изкопаеми при Софийския университет. Работи в областта на регионалната геология и на геологията и геохимията на рудните полезни изкопаеми. Автор е на статии върху геологията на части от Краището, рудните полезни изкопаеми в Средногорската зона, Чипровския и Осоговския руден район и др. Почетен председател (1965) е на Българското геологическо дружество.

Проф. дгм Веселина Бресковска е ученичка на акад. Иван Костов. 104 от откритите 211 минерали в Маджаровското рудно поле са доказани от нея или с нейно участие. Открива новите за България минерали – какосенит, евксенит, надорит, рокезит, голдфилдит.

Проф. Йорданка Минчева-Стефанова – ученичка на акад. Страшимир Димитров, открива нов за науката арсенатен минерал, който нарича на името на своя учител – „страшимирит“.

Проф. Божидар Маврудчиев е един от най-изявените петролози от голямата школа на акад. Страшимир Димитров, който работи в областта на геосинклиналната доктрина и парадигмата на новата глобална тектоника. Дългогодишен председател (до 2014) е на секция „Геолого-географски науки“ към Съюза на учените в България.

Още един интересен факт от животоописанието на акад. Бончев е, че химикът акад. Панайот Бончев е внук на неговия брат.

И днес много от българските, а може би не само от българските, минералози, рудари, петрографи, кристалографи използват с гордост думите на акад. Тодор Николов, създател на Музея по палеонтология, Кавалер на френския орден „Академични палми“, „Доктор хонорис кауза“ на университета „Пол Сабатие“ в Тулуза: **„Щастието е да имаш великолепен учител!“**

ФАМИЛНА ДЪЛГОВЕЧНА СЛЕДА В НАУКАТА

Проф. дфн Искра Арсенова,
Съюз на учените в България

Проф. Стефан Бончев е роден в Габрово на 30 януари 1870 г. Завършва Априловската гимназия в родния си град и заминава да следва природни науки в Женевския университет. След завръщането си през 1891 г. като дипломиран естественик в България започва работа като учител в гр. Хасково. Тук той усилено изучава Хасковския край и написва първата си научна работа. Прави точна геоложка и хидроложка карта, благодарения на които през 1891 г. започва изграждането на водоснабдяването на Хасковски окръг. Хидро- и геоложките си проучвания той излага и като дисертация, публикувана в годишниците на геоложката служба на Виена: „Das Tertärbecken von Hascovio (Bulgarien)“.

Изработва геоложка карта, която излага на Пловдивския панайр. Благодарение на нея получава стипендия за специализация по тектоника в Цюрих, а после и в Мюнхен. След завръщането си се опитва да стане асистент в София, но не успява и до 1919 г. отново работи като учител.

През 1920 г. е избран за професор и ръководител на Катедрата по геология и палеонтология на Софийски университет, която ръководи до 1940 г. В Университета води курсове по: обща геология; исторична геология; извори и минерални находища; рудни находища; геология на България.

Дело на проф. Стефан Бончев са редица изследвания на Западна Стара планина и най-вече Искърския пролом. Негова заслуга е откриването на Свогенския антрацитен въглищен басейн. Инициатор е на геологическо проучване на България през 1930 г. Благодарение на натрупаните материали той започва създаването на геоложка карта на България в М 1:126 000.

През 1932 г. Стефан Бончев успява да прокара инициативата си за създаване на Комитет за подпомагане издаването на Геоложката карта на България в М 1:126 000. Картите покриват цяла Северозападна България, включително Западна Стара планина.

През 1932 г. Стефан Бончев създава и поддържа със свои средства ново списание – „Geologica Balkanica“.

Стефан Бончев поставя началото на геотектонските проучва-

ния в България и става основоположник на българската тектоника. От хаотичните, разпръснати тектонски идеи той успява да създаде стройна, обоснована терминологично теория на българската тектоника.

Като ръководител на Катедрата по геология в Софийския университет и въз основа на придобития опит в Германия и Швейцария, Стефан Бончев лансира две идеи, чието реализиране оказват благоприятно влияние върху развитието на геологията у нас. Това са създаването на Докторантски институт по геология (1923), станал развъдник за специалисти в различните геологически области и сформирани на Българското геологическо дружество (БГД), на което се счита за един от основателите. Заедно с инж. Кр. Бояджиев той подготвя проекта за Устав на БГД.

Стефан Бончев е не само добър учен, но и човек с гражданска съвест и отговорност. От 1912 до 1918 г. той е на фронта като участник във войните за национално обединение и освобождение на България.

Проф. Стефан Бончев ни остави 48 научни труда: два учебника – един за гимназисти и един за висшето образование по обща геология; 9 геоложки карти; множество студии, статии и доклади предимно в областта на тектониката. Благодарение на отличните си познания на чужди езици проф. Ст. Бончев създава прецизна българска тектонска терминология.

Умира на 77 години на 21 февруари 1947 г.

Голям принос към родната геология е и преподавателската дейност на Стефан Бончев, помогнала за израстването на много наши геолози, един от които е синът му акад. Еким Бончев.

Достоен син, ученик и последовател на своя баща, Еким Бончев е роден на 16.04.1907 г. Той също като баща си завършва Априловската гимназия, незави-

симо, че е роден в София. През 1930 г., вървейки по стъпките на баща си, завършва естествени науки в Софийския университет и на следващата година успешно защитава докторска дисертация. В нея той публикува резултатите от геоложките проучвания на Витоша. Една година работи като учител, след което бива избран за асистент в Катедрата по геология и палеонтология към Университета. Любопитно е, че Еким Бончев става асистент едва на третия път и то при застъпничеството на проф. Асен Златаров, който се запознава с публикациите на младия учен и благодарение на тях успява да му издейства асистентско място.

Повече от 40 години Еким Бончев посвещава на любимата си преподавателска работа в Университета. От 1933 до 1941 г. е асистент, от 1941 до 1945 – доцент и от 1945 до 1976 г. – професор и ръководител на катедра „Динамична и исторична геология“. Тук е мястото да отбележим, че пътят на Ек. Бончев в науката наистина е трънлив. Изборът му за доцент също минава през няколко перипетии. Като преподавател в Софийския университет е бил зам.-декан и декан на Геолого-географския факултет.

От 1976 г. се посвещава изцяло на изследователска работа в Геологическия институт на БАН, на който е един от основателите и дългогодишен зам.-директор и директор.

Еким Бончев остава трайни следи в геоложкото картиране, като съставя и публикува множество карти в различни мащаби.

Той е създател на българската сеизмотектоника или по-точно, на първата морфотектонска синтеза на България. Според чл.-кор. И. Загорчев няма област в геотектониката, в която Еким Бончев да не е разработил оригинални идеи. Достатъчно е да споменем само обособяването и характеризирането на някои структурни зони (Предбалкан, Южни Карпати, Пре-

ходна зона и др.) и създаването на първата морфотектонска синтеза на България. Участвал е в съставянето на първата геоложка карта на България в мащаб 1:200 000 от 1961 г.

Като истински учен акад. Еким Бончев успява да осъзнае идеите на новата глобална тектоника, която си пробива път по онова време.

Той добре разбира ролята на списанията и научните издания за разпространяване на научните знания и за издигане мястото на българската геоложка наука. Съставител и редактор е на редица списания и периодични издания: „Природа“, „Природа и знание“, „Известия на Геологическия институт на БАН“, „Геотектоника, тектонофизика и тектонодинамика“, „Списание на Българското геологическо дружество“ и др. От 1975 г. до 1992 г. (годината на неговата смърт) е главен редактор на възстановеното списание „Geologica Balkanica“, издавано от неговия баща.

Поради редицата си научни приноси, допринасящи за икономическия напредък на България, Еким Бончев е избран през 1947 г. за член-кореспондент на БАН, а през 1961 г. – за академик.

Достоен син на своя баща, акад. Еким Бончев е член на Българското геологическо дружество от 1930 г. до смъртта си, като през 1947–1948 г. е и негов председател. Той е член на Московското дружество на природоизпитателите (1956), почетен член на Чехословашкото минераложко и геоложко дружество (1960), на Полското геоложко дружество (1963), Германското дружество за геоложки науки (1966) и на Българското геоложко дружество (1967). Член-кореспондент е на Белгийското геоложко дружество (1966) и на Сръбското геоложко дружество (1966).

Със своите научни приноси, с организирането на изследователската работа на Геологическия институт в БАН, с цялата си преподавателска дейност Еким Бончев успя да създаде своя тектонска школа, в която израснаха много български тектоници и геолози. Той научи своите ученици да придобиват задълбочени професионални знания, но едновременно с това да следят новостите и в съседните научни области.

ЛЮБОВТА КЪМ ГЕОЛОГИЯТА СЪБИРА СЕМЕЙСТВО ЕВГЕНИЯ И МИХАИЛ ТАРАСОВИ

Проф. дфн Искра Арсенова,
Съюз на учените в България

Има ли връзка между геологията и любовта? Семейство Тарасови доказва, че има пряка и здрава връзка между двете. Геологията, любовта към минералите и изследването на техния състав и структура събира Евгения и Михаил Тарасови.

Родената в София Евгения завършва висшето си образование през 1978 г. във Висшия минно-геоложки институт – София и постъпва на работа като минералог в Геоложко предприятие за лабораторни изследвания към Комитета по геология в столицата. През 1980 г. печели конкурс за докто-

рантура в СССР (Русия) и заминава за гр. Ленинград (понастоя-

щем Санкт-Петербург) като редовна докторантка в Катедрата по

геохимия на професор Владимир Ф. Барабанов в Геологическия факултет на Ленинградския държавен университет. Темата на дисертационната ѝ работа е „Минералого-геохимично изследване на железорудното находище Мартиново (България)“.

По това време в Катедрата по геохимия работи като асистент Михаил Тарасов. Той е роден в Магаданска област в Далечния Изток на Русия. Благодарение на баща си, минен инженер, който участва в усвояването на златорудните за-

продължение от стр. 11

лежи на този богат край, Михаил от малък се влюбва в геологията. По-късно, след като семейството му се връща по родните места около Ленинград, той без колебание записва да учи геология и завършва с отличен Ленинградски държавен университет. Задълбочените познания по геология и нескрития ентузиазъм да научи повече и повече за строежа на минералите прави впечатление на преподавателите от катедра „Геохимия“ и поради тази причина те оставят Михаил на работа в катедрата. Там той се запознава с Евгения и не може да откъсне очи от стройната и красива българска докторантка. Скоро те откриват общи интереси не само в областта на геологията. Михаил с увлечение показва на Женечка красивите места на Петербург, белите нощи, любимата Нева.

През 1984 г. Евгения завършва докторантурата с успешно защитена дисертация. С Михаил те вече са семейство и решават да се установят в България, където Михаил Тарасов постъпва на работа в току-що създадения от доц. Михаил Малеев Институт по приложна минералогия при БАН (по-късно преобразуван в Централна лаборатория по минералогия и кристалография (ЦЛМК) и след това в Институт по минералогия и кристалография (ИМК), където работи и досега. Поставената му първоначална задача „Изучаване на минерални носители на волфрам и молибден и тяхната реална кристална структура с оглед усвояването им от рудите на българските находища“, както и работата му в Лабораторията по елек-

тронна микроскопия, предопределят неговото по-нататъшно научно развитие и интереси. Работата по темата започва с прилагане на принципите на описателно-генетичната минералогия, като по-късно продължава с използването на физико-химичния анализ и експерименталното моделиране на супергенни минералообразователни процеси, структурно моделиране на фази и фазови преобразувания. Резултатите, които получава Михаил, са интересни, нови и оригинални и той ги публикува в редица трудове. В същото време той вече е подготвил дисертацията „Изменение на шеелит и образуване на вторични волфрамови и волфрам-железни минерали в супергенни условия“, която защитава успешно. Резултатите от дисертацията са приложими за всички шеелит-сулфидни находища, намиращи се в райони с умерено-континентален климат. Михаил се специализира и овладява всички най-важни техники на трансмисионна и сканираща електронна микроскопия и електронно-спектроскопичен анализ и ги използва не само в областта на минералогията и кристалографията, но и в други области, като материалознание, наноматериали и нанотехнологии, археометрия, дентална медицина и др.

След завръщането си в България с научната степен „Кандидат на геологическите науки“ Евгения постъпва на работа в Научноизследователския институт по полезни изкопаеми към Комитета по геология в София. Работи като научен сътрудник в секцията по „Металогения“ и участва в изследване, оценка и прогнозиране на златни находища в Северозападна и

Югоизточна България. Тя участва активно и в обществения живот на института. През 1995 г. постъпва като научен сътрудник в Централна лаборатория по минералогия и кристалография (сега Институт по минералогия и кристалография) при БАН. Научната ѝ работа в ИМК е свързана с изследване на акцесорни минерали от интрузивни скали от Югозападна България и Източно Средногорие. В екип с колеги от института под ръководството на Никола Зидаров, дългогодишен директор на ЦЛМК, участва в получаване на нови данни за геологията на Огражденския блок на Сърбомакедонския масив.

Последните години научните интереси на Евгения Тарасова са в областта на археоминералогията, която се явява свързващо звено между хуманитарната дисциплина археология и природната дисциплина минералогия. Натрупаният опит в изучаването на минераложки обекти ѝ позволява да поддържа правилния подход за изследване на фазовия и химичния състави на артефакти, изработени от природни материали, като пигменти, мазилки, скали. Предизвикателството в тези изследвания е да научиш повече за древните народи, живели по нашите земи, чрез изучаване на оставеното от тях културно наследство. Евгения Тарасова е била ръководител на секцията по „Топоминералогия“ в ИМК. В момента е ръководител на лабораторията по „Оптична микроскопия“ в ИМК. Повече от 10 години е избрана от геоложката гилдия в Управителния съвет на Българското геологическо дружество. Изследователската ѝ дейност е отразена в 70 бр. научни и 20 бр. научно-по-

пулярни публикации в наши и чуждестранни списания. Оценка за нейните научни резултати са намерените 143 цитата на нейни и с нейно участие публикации.

Михаил Тарасов в момента е ръководител на едно от трите направления (секция) в ИМК „Минералогия и минерални суровини“, ръководител е на лабораторията „Електронна микроскопия“ и е председател на Общото събрание на института. Бил е научен секретар на ИМК, два мандата в Специализирания научен съвет по геологически науки към ВАК по специалността „Минералогия и кристалография“. Автор и съавтор е на 75 научни статии, цитирани 150 пъти.

Евгения и Михаил Тарасови са възпитаници на руската школа по генетична минералогия на проф. Барабанов. Във времето всеки от тях обаче се развива самостоятелно и извоюва своята професионална ниша. Силно влияние върху научния миоглед и на двамата оказва в областта на минералогията и кристалографията видният български минералог професор Йорданка Минчева-Стефанова. В последно време, в решаването на много научни задачи в областта на минералогията, кристалографията, екологията и археоминералогията Евгения и Михаил работят съвместно, като успеят в тяхното сътрудничество е в професионалното им допълване.

Дъщерята на двамата геолози – Лидия, макар че в момента учи в Геолого-географския факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, не поема по професионалния път на своите родители, а се насочва към специалността „Регионално развитие и политика“.

ДАРТЕЛИ

АКАД. АНАСТАС ИШИРКОВ: ПАТРИАРХЪТ НА МОДЕРНАТА БЪЛГАРСКА ГЕОГРАФСКА НАУКА

Гл. ас. д-р Цветанка Горанова,
ИИОЗ – БАН

Дългогодишна, сложна и многогранна е научната и обществена дейност на акад. Анастас Иширков. Началото и развитието на българската географска наука са неразривно свързани с неговото име и мащабно жизнено дело.

Той е роден в Ловеч на 5 април 1868 г. Израства като сирак, отгледан от родителите на майка си. Учи последователно в Ловеч, в Априловската гимназия в Габрово и във Велико Търново, където завършва гимназиалното си образование през 1888 г. – същата година, когато първоначално като „Висш педагогически курс“, е открито Висшето училище в София (дн. Софийски университет). Със стипендия на тогавашното Министерство на народното просвещение той се записва за студент в Историко-филологическия отдел. Заедно с още 34-ма курсисти, сред които е и неговият най-добър приятел, големият историк Васил Златарски, той е от първия випуск висшисти (1891), завършили в България. Постъпва във Варненската мъжка гимназия като учител по география, български език и красноречие, защото мястото по история –

неговата по-тясна специалност, не било вакантно. Природната интелигентност и литературният талант, който той проявява в студентството си и има още от ученик (малко известно е, че му издават повече от 20 разкази, приказки и стихотворения), са основание да бъде изпратен през 1892 г. отново с държавна стипендия за три години да специализира славянска филология в Лайпцигския университет в Германия. Тук учи история, филология, философия, но преди всичко основен предмет – география при основателя на мо-

дерната антропогеография Фридрих Ратцел и през 1895 г. защитава дисертация за атропогеографията на Южна България. Поради предстоящото откриване на Катедра по география във Висшето училище, отново е изпратен на специализация в Берлин и след завръщането си е назначен на 1.02.1898 г. за редовен доцент по география и обща етногеография – първият, а и следващите 17 години – и единствен преподавател по география в университета.

С този акт се отваря нова страница в историята на българската

география, поставена вече на научна основа. И това важно и успешно начало е благодарение на неуморната и всеотдайната работа на големия учен – преподавателска, организаторска и творческа, който в продължение на десетилетия ръководи младата наука. Високият професионализъм и трудолюбието му бързо са оценени и през 1903 г. той е избран за извънреден професор, а през 1909 – за редовен професор. Същевременно през 1906 г. е избран и за действителен член (академик) на БАН като признание за активна научна дейност и приноси в областта на географията и историята. Същата 1906 г. проф. Ан. Иширков основава към географската катедра Географски институт със сбирки и библиотека към него (на базата на свои лични книги и пособия), а в 1918 г. учредява Българското географско дружество – БГД, на което е председател, а от 1934 г. – почетен председател. Трикратно е избран и за декан на Историко-филологическия факултет, а през учебната 1915/1916

продължава на стр. 13

продължение от стр. 12

е ректор на университета. От 1920 г. ученият преподава география и в Свободния университет в София (дн. УНСС).

За приносите си към географията, историята и етнографията е избран за член на редица научни организации в България и в чужбина: съзредител и член на Българския археологически институт, редовен член още е на Народния етнографски музей, Българския научен земеделско-стопански институт, Научния институт „Западни покрайнини“, Научния институт „Добруджа“, а от чуждестранните – дописен и почетен член на географските дружества в Берлин, Прага, Белград и на Маджарското етнографско дружество в Будапеща. Участва в редакционните комитети към много български и чуждестранни престижни научни списания, в редица международни научни форуми.

През целия си творчески път проф. Ан. Иширков остава привърженик на антропогеографията и единната география. Като основоположник на антропогеографската школа, която е в основата на съвременната българска географска наука, той е учителят на почти всички известни географи, били негови студенти до 30-те години на XX век, но най-виден негов последовател и водещ антропогеограф е Ив. Батаклиев, който събира около себе си кръг от млади учени като Г. Гунчев, Д. Яранов, Ж. Гълъбов, И. Пенков и др.

Цялостното си разбиране за

задачите на българската антропогеография и за същността на географията като комплексна синтетична наука Ан. Иширков представя във встъпителната си лекция „Задача и съдържание на днешната географическа наука“ (1898). Ученият е автор и на първите географски обобщения за територията на България, като книгата му „България. Географски бележки“ (1910) е първата българска география на страната. Научното му творчество обхваща десетки книги и сборници, статии и студии по география, история и етнография, написани на български и 8 чужди езици, които владее. Той допринася и за утвърждаването на географията като учебен предмет в българското училище с подобаващ хорариум. Негова е заслугата девизът „Обучавай нагледно“ да е ръководен в методиката за обучение по география, т.е. учебният процес по география да включва и наблюдения извън класната стая.

Акад. Ан. Иширков се е ползвал с изключителен авторитет на учен. Неговото значение като защитник на националната ни кауза е било много голямо. Географско-етнографските му изследвания са пълна научна обосновка на идеалите на българския народ за национално и държавно обединение. Затова като отличен познавач на българския народностен проблем, професорът изпълнява не само научно-културни, но и политически мисии: член-съветник е на българската делегация за сключване на мирния договор в Букурещ (1913), през Първата световна

война посещава двукратно с културни мисии Германия и Швейцария, пише меморандумите до Парижката мирна конференция. Прочута в цяла Европа е и полемиката му с известния сръбски професор Йован Цвийч относно Македония. Така той изпълнява на дело както професионалния, така и гражданския си дълг.

Самият той е ярък пример за голям учен и истински човек със своя благороден характер, научна и културна ерудиция, както и с високия си морал. Защото въпреки че се ползва с високо обществено положение и престиж, живее твърде скромно и спестява професорската си заплата, за да прави различни дарения: за родния си град – дава средства за прокарване на ж.п. линията Левски - Ловеч, близо 50 хил. лв. дава за строителство на читалището, за обзавеждане на старопиталище към женското благотворително дружество, за камбанарията на църквата „Св. Богородица“; Основната част от своите спестявания дарява на Софийския университет за развитието на географската наука – в завещанието си от 1933 г. основава два фонда: „Стипендия Анастас Иширков“ и „Проф. Анастас Иширков за награди на студентски научни трудове по география в България“. Началният капитал на първия възлиза на 900 хил. лв. и приходите от лихвите са за завършили университетски студенти по география, желеащи да специализират в чужбина. Вторият фонд е с капитал 55 хил. лв. и приходите са за

студенти, написали значими географски трудове. За тази щедрост академичните среди предлагат да му бъде издигнат паметник.

След четиригодишно боледуване на 6 април 1937 г. Ан. Иширков завършва жизнения си път и влиза в пантеона на безсмъртните велики българи. Първия том от своите „Известия“ (1933) БГД посвещава изцяло на професора по случай 35-годишната му преподавателска дейност в университета. Макар идеята за онзи негов паметник да не се реализира, все пак и днес стои монумент, напомнящ за него – намиращата се в северното крило на Софийския университет аудитория № 252, носеща името „Академик проф. д-р Анастас Иширков (1868-1937)“. И едва през 2012 г. в силистренското село Професор Иширков, така именувано с Министерски указ от 1942 г., бе издигнат паметник на учения. А още в 1985 г. е учреден медал „Анастас Иширков“ за награждаване на учени и почетни членове на БГД.

Пионер на географските изследвания и учен с разностранни интереси, акад. Ан. Иширков допринася за всестранното развитие на българската география. С много от изследванията си той поставя началото на редица от географските научни направления. Трудовете на патриарха на българската география са основополагащи и класически, актуални и незагубили и днес своето значение. Със своята ерудиция и гражданска позиция той се нарежда сред най-големите учени на своето време.

Целият живот на доц. Михаил Малеев е свързан с минералите – търсене, изучаване, колекционирание, оползотворяване, съхраняване, представяне – все дейности, доставящи му огромна радост и удовлетворение.

Михаил Найденов Малеев е роден на 21 август 1941 г. в гр. София. През 1965 г. завършва Геологическия факултет на Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“, специалност „Минералогия“, където през 1968 г. защитава докторска дисертация. От 1969 г. е на работа в Геолого-географския факултет (ГГФ) на СУ „Св. Климент Охридски“ като асистент, а от 1979 г. – като доцент. Като университетски преподавател той въвежда нови лекционни курсове „Физикохимични основи на минералообразуването“ и „Генетична минералогия“, както и нов практически курс „Електронна микроскопия на минералите“. По негова инициатива през 1975 г. е създадена първата в геоложките звена на страната Електронно-микроскопска лаборатория към ГГФ, на която става ръководител.

М. Малеев е инициатор за създаването и ръководител на Лабораторията по експериментална и техническа минералогия при Единния център на науките за Земята на БАН (1978), която през 1984 г. прераства в Институт по приложна минералогия (ИПМ),

ДОЦ. Д-Р МИХАИЛ МАЛЕЕВ – ЖИВОТ, СВЪРЗАН С МИНЕРАЛИТЕ

Доц. д-р Владислав Костов-Китин,
доц. д-р Желязко Дамянов,
Институт по минералогия и кристалография
„Акад. Иван Костов“ – БАН

чийто директор е до 1991 г. В ИПМ той разработва нов подход за използването на генетичните възможности на минералните суровини за тяхното интензивно усвояване. В неговата основа стои изучаването на минералите на равнище „минерален индивид“, което позволява разкриването на техните индивидуални възможности за ефективно оползотворяване. С разработките на ИПМ се поставят научни основи за интензивното усвояване на минералните суровини на страната. В ИПМ за пръв път в България се усвояват монокристални рентгеноводифрактметрични методи за разшифровка на кристални структури, калориметрични и термохимични методи за определяне топлинните на химични реакции и термодинамични константи на минералите,

електронна микроскопия с висока разделителна способност за визуализация на атомни равнини. Със своето създаване ИПМ – БАН става притегателен център за редица млади учени и оказва значително влияние върху тяхното бъдещо развитие. Голяма част от тях днес са водещи в своите научни области, в които определят облика на науката не само в България, но и в света. Днешен наследник на това звено е Институтът по минералогия и кристалография към БАН.

През 1987 г. М. Малеев е избран за първи зам.-председател на Асоциация „Металургия и минерални суровини“. В качеството си на такъв (1987–1989) той ръководи разработката на програмните документи за „Нова суровинна база на страната“ на основата

на интензивното усвояване на минералните суровини в България.

М. Малеев е инициатор за създаването през 1986 г. на Националния музей „Земята и хората“, негов първи и дългогодишен (до 2012) директор и един от основните му дарители. Благодарение на личните му контакти с Илия Делев – български колекционер, живял дълго в чужбина, с общи усилия в музея е събрана уникална колекция от гигантски кристали, която по минерално разнообразие, качество и количество на експонатите е без аналог в света. Под негово ръководство Националният музей „Земята и хората“ се превърна в научна, образователна, културна, възпитателна и иновационна национална институция с много широк спектър на дейности. Музеят многократно е бил домакин на разнообразни културни, научноизследователски, просветни и други прояви, често надхвърлящи периметъра на основната му дейност: художествени изложби, вечери на класическата музика, литературни четения, фотоконкурси, спелеоложки сбирки, киноложки и фелиноложки изложби, шест международни симпозиума „Минералното разнообразие – изследване и съхраняване“, три Национални кристалографски симпозиума и много дру-

продължава на стр. 14

продължение от стр. 13

ги, изяви.

М. Малеев е автор на над 60 научни труда и изобретения и една монография. Съавтор е на откритие № 4 за България (заедно с акад. Ив. Костов, доц. Б. Зидарова и 6 специалисти от бившия Съвет-

ски съюз) – „Закономерност в кристаломорфоложката еволюция на минералите при минералообразуващите процеси”.

Автор е на инициативата за изграждане на Национална мрежа от геоложки кабинети. По негова идея през 1993 г. в България започва да се чества Международ-

ният ден на Земята на 22 април.

През целия си съзнателен живот с истински професионален ентузиазъм, постоянство и голяма любов е събирал впечатляваща минерална колекция (над 4800 редки и уникални минерални образци и скъпоценни камъни), която дарява на Националния му-

зей „Земята и хората”, поставяйки основите на видовото богатство на музейните фондове.

Признание за заслугите му на експерт по морфология на кристалите и систематика на минералите е нареченият в негова чест нов за науката минерал – *малеевум* (2002).

ПОРТРЕТИ ОТ ХХ ВЕК

ЗА АКАД. ГЕОРГИ РАНКОВ – ЕДИН ОТ ОСНОВОПОЛОЖ- НИЦИТЕ И ОРГАНИЗА- ТОРИТЕ НА ХИМИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ НА БАН

Доц. д-р Весела Кънчева,
Институт по органична химия
с център по фитохимия – БАН

Георги Ранков е роден на 4 февруари 1896 г. в гр. Гълъбник. Учи в Трета софийска мъжка гимназия „Уилям Гладстон“. Сред съучениците му е и Георги Наджаков – бъдещ академик по физика и световноизвестен учен. През ноември 1915 г. се записва за студент по химия във Физико-математическия факултет на Софийския университет. По време на Първата световна война е принуден да прекъсне следването си в университета, защото е мобилизиран и изпратен в 41-ви пехотен полк, където служи до края на войната. За участието му в нея Министерството на войната го награждава с орден за храброст Трета степен. След примирието се уволнява и веднага продължава следването си.

През февруари 1921 г. Георги Ранков завършва университета и работи като учител в Трета софийска мъжка гимназия и в Държавното девическо училище в Дупница, а през 1933 г. е назначен за асистент в Катедрата по химична технология на Физико-математическия факултет на Софийския университет. Ранков има големия шанс още в началото на своята работа да бъде изпратен на дългосрочна специализация в Германия. През 1925–1926 г. той специализира органична химична технология в Дрезденската политехника при проф. Хайдушка. По това време Германия е страна с много добре развита химическа промишленост, със световноизвестни учени-химици и с отлично организирани научноизследователски центрове, носители на стари традиции. През този период Ранков натрупва знания и придобива голям практически опит в изследователската работа. След специализацията публикува две научни статии в немски списания, което е отличен старт на упоритата му и задълбочена научноизследователска работа.

През 1927 г. публикува статия „Изкуственото получаване на хранителни продукти“ в списание „Химия и индустрия“. В нея той пише: „Досегашният успех на химията въобще и по-специално на органичната химия ни дава достатъчна гаранция да вярваме, че ще дойде денят, когато на човека и животедна група... ще се поднасят

за храна белтъци, мазнини и въглехидрати, получени напълно по изкуствен начин.“

През същата година създава семейство и има трима сина. Първият, Боян, работи дълги години като научен сътрудник I степен в Офталмологичната клиника на Медицинска академия в София. Вторият, Стоян, става доцент и работи в областта на сърдечно-съдовата хирургия. Третият, Димитър, продължава по стъпките на баща си и работи като старши научен сътрудник в лаборатория „Химия на липидите“ към Института по органична химия с Център по фитохимия – БАН.

През периода 1927-1932 г. Георги Ранков заделя част от своята асистентска заплата за построяването на железопътна линия в България. В архива му са запазени четири удостоверения за размера на удържаните суми. Петнадесет години Георги Ранков работи като асистент в Катедрата по органична химична технология. През този период се занимава интензивно с научни изследвания, главно в областта на химията и технологията на мазнините. Учебният материал обхващал три раздела: анализ на хранителни и други технически продукти, технологично-препаративни занятия и изобелване и боядисване на текстилни изделия. Катедрата по органична химична технология е организирана и посещения на студентите в химически предприятия за запознаване с производствата, заетъпени в лекционния курс.

През 1938 г. Георги Ранков се хабилитира като доцент по органична химична технология във Физико-математическия факултет. Въспителната лекция на доц. Ранков разкрива неговата завидна научна ерудиция, отлично познаване на литературните източници по проблема и обширните му познания по химия и технология на мазнините. Той блестящо излага същността на каталитичните процеси при маслообразуването в растенията и животните, при хидролизата и хидрирането на мазнините. Особено нещо разглежда проблема за изкуственото получаване на мазнини. През 1939 г. е награден с орден за граждански заслуги IV степен. През 1941 г. заминава на специализация в Мюнстер, Германия, в Института по фармация и химична технология. По това време директор на този институт е световноизвестният специалист в областта на мазнините проф. Кауфман. Аналитичните методи на проф. Кауфман за определяне на радановото и йодното число на мазнините носят неговото име и досега се ползват с успех.

През 1942 г. Георги Ранков е назначен за извънреден професор, а през 1947 г. за редовен професор по органична технология към същата катедра на Физико-математическия факултет при Софийския университет. През 1947 г. е избран за ръководител на катедрата, която успешно ръководи до 1959 г. От 1946 до 1947 г. е председател на Софийското дру-

жество на Съюза на българските химици и инженер-химици. През ноември 1947 г. е избран за член-кореспондент по химия към БАН, а впоследствие – за академик.

Проф. Ранков е един от основоположниците и организаторите на Химическия институт на БАН, създаден през 1948 г. От основаването му до 1951 г. той ръководи научната дейност в института, а през 1952 г. е избран за негов директор, на който пост остава да 1957 г. За заслугите на проф. Ранков при развитието на образователното дело, за неговата плодотворна научна дейност и за голямата помощ, оказана на химическата промишленост, през 1956 г. е награден с орден „Кирил и Методий“ първа степен.

От 1957 г. до неговото пенсиониране през 1964 г. проф. Ранков завежда секцията „Органична химична технология“ при Химическия институт на БАН, която през 1961 г. се преименува на секция „Химия на мазнините“, а през 1964 г. – на „Химия на липидите“. През 1961 г. е награден с „Народен орден на труда“ (златен). През ноември 1961 г. е избран за академик. През юни 1962 г. става лауреат на Димитровска награда за изследванията си върху елайдирането на ненаситени мастни киселини и мазнините.

Акад. Георги Ранков умира на 8 март 1968 г. Видният български химик е автор на множество (над 100) изследвания и проучвания в помощ на производството. Той е най-ярко изявеният български учен за времето си, който успява да свърже химичната теория с практиката. Важните му приложни разработки напълно отговарят на съвременните изисквания към химическото производство – рационално използване на евтини и достъпни суровини, икономически изгодни и безотпадни технологии.

Аз не съм имала привилегията да познавам лично и да работя с акад. Ранков, но работех в една научна група със сина му Димитър Ранков в продължение на 4 години по синтез на „Емулвин“ и създаване на подобрител за хляб „Рилин“. Сега, научавайки повече за учения и човека Георги Ранков, се гордея, че съм част от продължаващите научни търсения в областта на химията на липидите

Списание „НАУКА“ се публикува от началото на 2011 г. в сайта на
НАЦИОНАЛНАТА МРЕЖА ОТ ВИРТУАЛНИ БИБЛИОТЕКИ
на адрес: <http://www.bvu-bg.eu/nmvb/index.php?Clip=nauka>

АКАДЕМИК ИВАН СНЕГАРОВ И ИСТОРИЯТА НА ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЯ

Проф. дин Илия Г. Илиев,
Институт за исторически изследвания при БАН

да оставят голямо име в него.

Оценявайки делото на акад. Снегаров, трябва да си дадем сметка за измеренията на научната проблематика, свързана с Охридската архиепископия, с която той се занимава буквално до последния си дъх. През втората половина на Х и началото на ХI в. Българската църква, подобно на Българското царство, преминала през сложни перипетии и преживяла значителни трансформации на възход и последвало падение. По презумпцията, че царство без патриаршество не може, автокефалната Българска архиепископия била издигната от цар Симеон Велики в ранг на патриаршия – факт, който и Византия била принудена да признае, след като през 927 г. се съгласила с царското достойнство на българския владетел Петър I. Падането на Източна България под ударите на Византия не довело автоматично до пропадане и на българската църковна независимост. Преславският патриарх успял да се премести на запад – в свободните части на Българското царство и да продължи своето духовно служение в името на българските си пасоми. Тласкани от форсмажорните обстоятелства на българо-византийския конфликт, неговите приемници на патриаршеския трон на няколко пъти сменяли местопребиваването си, докато накрая се установили в последната столица на Първото българско царство – Охрид. Там ги заварил победоносният византийски

василевс Василий II в края на своите действия по присъединяване на последните останали непокорени български територии.

Промените, които Василий II направил в устройството и управлението на Българската църква, могат да бъдат определени като незначителни. Запазен бил нейният независим статут, териториалният ѝ обхват от времето на последните царе на Първото българско царство, епархиалното ѝ устройство и нормативната база за нейното функциониране. Сменени били нейният ранг и нейният предстоятел. Понеже в рамките на Византийската империя не можело да съжителстват две патриаршии – Константинополската и Българската (след като според сигилиите на Василий II България и Византия се сливали в една обща държава), втората била понижена в архиепископия. А тъй като унищожаването на Българското царство трябвало да бъде санкционирано от публичното лишаване от знаците на царската власт на остатъците от царската фамилия, патриархът (като неразделна част от царството) също бил включен в триумфалната процесия на Василий, организирана при завръщането му в Константинопол през 1019 г. Поради тази причина, а може би и поради други, оставащи засега неизвестни, за глава на Българската църква (автокефална архиепископия с катедрален град на предстоятеля – Охрид) бил избран дебърският българин Иван, игумен

на манастира „Св. Богородица“.

През целия почти двувековен период на византийското владичество в българските земи така устроена Българска църква (наричана в научните изследвания с техническия термин Охридска архиепископия) запазила този си статут и организация, както и в общи линии и епархийския си състав. Единствената по-сериозна промяна се състояла в това, че начело след Иван Дебърски стояли само византийски архиереи, което вероятно като тенденция е засигнало и управлението на някои, ако не на всички, подведомствени на Охрид български епископии.

Дългата история на Охридската архиепископия може да бъде разделена на три основни периода: *Първи период*, през който тя била единствената църква на българите (от края на Х в. до края на ХII в.); *Втори период*, през който тя изпълнявала своите духовни и административни функции редом с възобновената в новата българска столица Търново Българска църква (от края на ХII в. до края на ХIV в.); *Трети период* – от началото на ХV в. до окончателното ѝ закриване от Вселенската патриаршия, – през който Охридската архиепископия отново била формално единствената църква на българите, в епархиите на която до създаването на Българската екзархия (1870 г.) живеела приблизително една трета от българското население.

На тези паметни за България събития и процеси, на хилядите известни или останали безименни труженици на полето на духовността и просвещението Иван Снегаров е посветил не само двата обемисти тома на своето фундаментално изследване, но и множество отделни студии и статии, публикувани през дългия му изследователски път в името на справедливото запазване на спомена за миналото такова, каквото е било и каквото му е давало основание да се гордее, че е българин.

Изминаха 90 години от появата на бял свят на първия от двата тома на фундаменталното изследване на акад. Иван Снегаров, посветено на историята на Охридската архиепископия*. На времето книгата на известния български църковен историк е била оценена като нов етап в изследванията в това поприще след основополагащия труд на такъв колос на византологията като Хайнрих Гелцер (*Der Patriarchat von Achrida*. Leipzig 1902). Днес, близо век по-късно, историята на Охридската архиепископия се обогати с редица новооткрити и критично издадени извори, както и с нови изследвания по редица частни въпроси, но нов обобщаващ труд на тази тема така и не се появи. Снегаровият двутомник респектира и обезсърчава с пределната си дълбочина, експертно проникновение и изчерпателност.

Този факт има отчасти своето обяснение в житейския и творчески път на автора. Роден в Охрид още преди освобождението от турско иго, Снегаров завършва Цариградската семинария и Киевската духовна академия. Изявява се като учител в такива важни средища на българщината в Македония като Сярското педагогическо училище и Солунската мъжка гимназия. От млад се свързва с дейността на Българската екзархия и с борбите на ВМОРО. По-късно е сред основателите на Македонския научен институт. Избран е за членкореспондент на БАН и впоследствие за академик. След Втората световна война става първият директор на Института по българска история на БАН (днес – Институт за исторически изследвания).

Изследователският талант на Иван Снегаров се проявява – от една страна, в избора му на значими теми от историята на Българската църква, а от друга – в способността на големия учен да пише ясно и достъпно, а не да се крие зад витиеват стил и водопад от ненужни чуждици, както много други негови събратя, призвани в научното поприще, но неизбрани

* История на Охридската Архиепископия. Том 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. София, Кооп. печ. „Гутенберг“, 1924; II изд. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995.

ПЕТЪР МУТАФЧИЕВ (1883–1943) – ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ШКОЛУВАН ВИЗАНТОЛОГ

Доц. Георги Н. Николов,
СУ „Св. Климент Охридски“

чиев изпитва силното влияние на авторитетния проф. В. Н. Златарски, който го насочва към изследване на историята на Византийската империя и средновековна България.

След завършването на университета, през 1910 г. П. Мутафчиев

е назначен за уредник на Средновековния отдел на Народния музей в София. Научните му занимания са прекъснати от годините на отбиване на военна служба и участието му в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Междувременно,

след конкурс, той спечелил стипендия „Марин Дринов“ за специализация в чужбина. Едва през 1920 г. бил изпратен на тригодишна специализация по византийска история и гръцка палеография в Института по византология и новогръцка филология към университета в Мюнхен. Под ръководството на един от изтъкнатите немски византинисти Август Хайзенберг (1869–1930), Мутафчиев добива солидни познания върху историята на Византия и балканските народи. Тук той установява тесни контакти и с друг голям немски учен – Франц Дьолгер (1891–1968), с когото поддържа приятелски контакти. В Германия Петър Мутафчиев се изгражда като първия български школуван специалист по византийска история.

Заедно с Васил Н. Златарски (1866–1935) и Петър Ников (1884–1938), Петър Мутафчиев е част от триадата български историци, която с трудовете си показва лицето на научната българска медиевистика от първата половина на ХХ в.

Петър Стоянов Мутафчиев е роден на 4 юли 1883 г. в с. Боженци, Габровско. Учи се последователно в Габрово, Плевен и Русе. Завършва с много добър успех Русенската гимназия „Княз Борис I“ с класическа матура (1901). Материалните затруднения на семейството му го принуждават да изкарва прехраната си като учител в плевенските села (1901–1906). На 1 септември 1906 г. той постъпва като студент по история и география в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. Тук младият Мутаф-

продължение от стр. 15

След завръщането си в България в продължение на две десетилетия, е преподавател по византийска и българска история в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. През 1929 г. е избран за дописен, а през 1937 г. за действителен член на БАН. П. Мутафчиев умира в София, на 2 май 1943 г.

Научните приноси на П. Мутафчиев в областта на византийската история са свързани с няколко важни публикации: „Селското земевладение във Византия“ (1909), „Воиншки земи и войници във Византия през XIII–XIV в.“, „Пронията във Византия и отношението ѝ към военната служба“ (1924). И до днес прецизните изследовате-

ли по тази тематика от цял свят не пропускат да цитират статиите на българския учен. Малко известен факт е, че Мутафчиев пръв в България написва основен учебен курс по история на Византия, който е циклоstilно публикуван след смъртта му (1947).

Акад. П. Мутафчиев е сред малкото български историци, който се опитва да обясни философията на българската история. Неговите публикации в тази област имат оригинален характер и показват стремежа му да обясни неравния път на българското историческо развитие. В няколко свои статии той развива идеята за зловредното влияние на византизма в българската история. Верен защитник на българщината, П. Мутафчиев посочва: „Царството на

Самуила бе рожба на отчаяната реакция срещу византизма, тъй като Преславското царство бе рожба на разложението, предизвикано от същия византизъм“. Твърде интересна е и неговата теза за „духът на отрицанието“, който обладал българския народ и намерил израз в голямото разпространение на богомилството и отшелничеството в България. Безспорен връх в опитите на Мутафчиев за осмисляне на българската история през Средновековието е неговият недовършен ръкопис, публикуван едва през 1987 г., под надслов „Книга за българите“. Специално трябва да се отбележат съдържащите се в нея статии – „Балканът в нашата история“ и „Нашата политическа и културна съдба“.

П. Мутафчиев внася принос в българската историческа наука и със своите историко-географски съчинения за областно-поселищната история на Добруджа, Македония и Средногорието. В незавършената си книга „История на българския народ (681–1323)“, авторът е обобщил своите исторически концепции за миналото на българите през Средновековието.

Тъжна е амплитудата в оценката за научното творчество на Петър Мутафчиев – „от венцехваления подир смъртта му в обругаване и заклеимяване“ след 9 септември 1944 г. (Васил Гюзелев). Днес акад. Мутафчиев заема своето достойно място сред класиците на българската медиевистика и византистика.

АКАДЕМИК ГЕОРГИ БРАНКОВ – ОСНОВАТЕЛ НА ИНСТИТУТА ПО МЕХАНИКА НА БАН

Проф. д-мн Николай К. Витанов
зам.-директор на Института по механика на БАН

Българинът има навика бързо да забравя приносите на предшествениците си и да се мъчи отново и отново да открива топлата вода. Ние следваме друг път – познавайки и признавайки постиженията на заслужилите ни предшественици, развиваме българската механика на основата на направеното от тях. Лично аз мисля, че това е правилният път. Затова нека днес с благодарност си спомним за големия строител и организатор на българската механика – акад. Георги Бранков (1913-1997).

Акад. Георги Бранков е роден на 24 януари 1913 г. в гр. Мездра. Интересно при него е висшето му образование – в Свободният университет през 1938 г. (когато университетът е преименуван на Висше специално училище за стопански и административни науки), където той завършва дипломатическо-консулския отдел. Подплатен със специфично и ценно за по-нататъшния му път познание, младият Бранков продължава обучението си по строително инженерство в Братислава и го завършва в Техническия университет в Дрезден през 1944 г. След Втората световна война Георги Бранков е асистент в Държавната политехника през 1946 г., а през 1953 г. защитава кандидатска дисертация по стоманобетонни черупкови строителни конструкции в Московския строителен институт. Интересен факт от този период на живота му е участието му в проектирането на Националния стадион „Васил Левски“. След завръщането си от Москва кариерата на Георги Бранков набира скорост. През 1954 г. той е хабилитиран в

Инженеро-строителния институт, през 1959 г. е избран за професор, а от 1962 г. оглавява катедра „Масивни конструкции“. Успоредно с това започва и кариерата на Георги Бранков в БАН. От 1955 година той е старши научен сътрудник в Научноизследователския строителен институт, а в периода 1958-1959 година е и негов директор. В периода 1959-1963 г. Георги Бранков е научен секретар на БАН. През 1963 е директор на Института по техническа механика, след което става председател на Държавния комитет по строителство и архитектура с ранг на министър в първото правителство на Тодор Живков. Оставайки на този пост до 1966 г., през 1964 година проф. Бранков защитава дисертация по вълнообразни черупкови конструкции за научната степен доктор на техническите науки при Академията на науките на Съветския съюз.

През 1966 година политическата кариера на проф. Бранков получава ново развитие – той става народен представител в V-то Народно събрание и председа-

тел на Парламентарната комисия по строителство, архитектура и благоустройство. До 1968 г. е и завеждащ отдел „Наука и образование“ в ЦК на БКП. През 1967 г. проф. Бранков е избран за член-кореспондент, а от 1974 година е академик на БАН. Бил е главен научен секретар на Академията (1968–1973), а през периода 1973-1982 г. е заместник-председател на Президиума на БАН.

Използвайки уменията си на дипломат и знанията си на строителен инженер, акад. Бранков основава и ръководи множество институти и организации. Той е основател и председател на Националния комитет по противоземетръсно инженерство (1966), основател и председател на Националния комитет по теоретична и приложна механика (1968), директор на Института по техническа механика (1972), директор на Централната лаборатория по биомеханика при БАН (1972), основател и пръв директор на Института по механика и биомеханика на БАН (1977–1986), както и ръководител на Централната ла-

боратория по сеизмична механика и сеизмично инженерство (1982). В допълнение акад. Бранков е председател на Европейския комитет по противоземетръсно строителство в Лондон (1970), директор на Международната асоциация по противоземетръсно инженерство в Рим (1973) и член на Европейската академия за наука, изкуство и култура в Париж (1973–1982).

Акад. Бранков полага големи усилия за развитие на младия Институт по механика и биомеханика на БАН. По негово време започва издаването на двата списания на института – „Теоретична и приложна механика“ (днес *Journal of Theoretical and Applied Mechanics*) и „Биомеханика“ (днес *Series on Biomechanics*). В института се съсредоточава голяма част от дейностите по организация на Националните конгреси по теоретична и приложна механика, започва издаването на монографии на български и чужди езици в областта на механиката на дискретните среди, биомеханиката, вискозно-еластичността и механиката на противоземетръсното инженерство.

И тъй, акад. Бранков вече го няма, но институтът е тук и подпомага развитието на българската механика със своя значителен капацитет. Може би някой ден, когато трудните времена отминат, ще се появят и паметни знаци на заслужилите дейци на българската наука. Тъй както в нашето съзнание и на основата на нашата признателност се издига неръководеният паметник на академик Георги Бранков.

ЧЛ.-КОР. ЙОРДАН КАСАБОВ – ОСНОВОПОЛОЖНИК НА МИКРОЕЛЕКТРОНИКАТА В БЪЛГАРИЯ

Доц. Крум Коленцов,
секция „Физика“ към СУБ

Йордан Касабов е изтъкнат български физик, основател и директор на Института по микроелектроника (ИМЕ), член-кореспондент на БАН, способен изследовател, организатор и ръководител на българската микроелектроника, основана на технологията МОС (метал-окис-полупроводник). Разработил и внедрил технология за производство на

МОС прибори за направа на електронни калкулатори, той е ярък пример за учен, осъществил успешно връзката между научните изследвания и приложението им в практиката.

Роден е през 1928 г. в с. Троица, Шуменско. Завършва физика в Софийския университет. Като студент е отговор-

продължава на стр. 17

продължение от стр. 16

ник на кръжока към Катедрата по опитна физика, ръководена от проф. Георги Наджаков, на когото става и аспирант за периода 1952–1955 г. През 1956 г. защитава кандидатска дисертация върху физическите принципи на действие на селеновите изправители. Научните резултати и разработената от него технология довеждат до приложение на селеновите токоизправители в промишлено предприятие. Йордан Касабов извършва пионерски за онова време изследвания, свързани с получаването и обработката на чисти силициеви монокристали, с разработването на технология за израстване на слоеве от силициев окис, както и със създаването на метод за легиране на силиций с фосфор. Създава секция „Силиций“ при Физическия институт с Атомна научно-експериментална база (ФИ с АНЕБ), където под негово пряко ръководство през 1966 г. там биват конструирани първите оригинални български МОС транзистори. През април 1967 г. секцията прераства в Централен институт за елементи (ЦИЕ), преименувана през 1974 г. на Институт по микроелектроника (ИМЕ), чийто директор той е до 1978 г.

В ИМЕ се съсредоточват изследванията върху физиката и технологията на силициевите МОС интегрални схеми. Личността, обаянието и идеите на Й. Касабов заразяват с ентузиазъм младия колектив. Той знае всичките си сътрудници по малкото им име независимо от служебната им йерархия, често посещава многобройните отдели, помага за научното израстване на членовете на колективите, дава съвети, поощрява, съветва се, самият той поема знания чрез създадената от самия него ефективна обратна връзка.

Характерно за активната му творческа дейност е успешната реализация на научните му постижения. През 1974 г. защитава дисертация за доктор на физическите науки, свързана с детайлното изучаване на електрофизичните параметри на МОС структурите. Участва активно при създаване и изграждане на двете промишлени предприятия: Завод за селенови токоизправители – София и Завода за МОС интегрални схеми – Ботевград. Трябва да се отбележи, че на световното изложение в Осака – Япония през 1970 г. благодарение на дейността на чл.-кор. Йордан Касабов и на неговия екип, България е третата страна в све-

та след САЩ и Япония, която изложи електронни калкулатори на основа на интегрални схеми.

Влязъл в професионален спор с ботевградското ръководство на микроелектрониката, Йордан Касабов е уволнен през декември 1978 г. от създадения от него институт и продължава кариерата си в Института по физика на твърдото тяло към БАН, където неговите постижения са оценени по достойнство. Назначен е за зам.-директор на Единния център по физика (1982–1983), директор на Централната лаборатория за външни запомнящи устройства към Института по информационна и изчислителна технология при БАН (1984–1989). Избран е и за член-кореспондент на Българската академия на науките (1974). Огорчението от отстраняването му от ИМЕ обаче взема своето, здравето му се влошава и той умира през 1992 г., ненавършил 64 години.

Чл.-кор. Йордан Касабов е автор и съавтор на 112 публикации в наши и чуждестранни списания и сборници на научни прояви; 16 изобретения, като тези за сензорите са патентовани във Великобритания, Италия, Франция, Русия; на 12 отраслови нормали за различни МОС интеграл-

ни схеми; на 5 книги и монографии; на голям брой научно-популярни статии и над 60 разработки, внедрени в промишлеността. Член е на Европейското физическо дружество (1978), председател на международни симпозиуми и конференции, както и е XII-ят Международен симпозиум по фотонни детектори (Варна, 1986).

Ценна и изключително полезна е и преподавателска дейност на проф. Й. Касабов в Софийския университет, където още от 1959 г. изнася лекции по физика на полупроводниците и полупроводникови прибори, както и по микроелектроника. Бил е и лектор по линия на ЮНЕСКО. Под негово ръководство са подготвени и израстват голям брой специалисти и докторанти, които допринасят за утвърждаване на тези направления на физиката, както у нас (Пловдив), така и в чужбина – Европа (Албания, Белгия, Швеция) и Америка (САЩ, Канада, Мексико).

За своята многостранна творческа и организационна дейност чл.-кор. Йордан Касабов е носител на редица награди, ордени и отличия, като през 2000 г. е избран за Почетен член на ИФТТ „Акад. Г. Наджаков“ – БАН.

В науката проф. Владимир Шкодров (1930-2010) има силно присъствие. Той се наложи като учен с многостранни интереси, оригинални идеи и богата творческа фантазия. С усета си към наблюденията, с аналитичната си мисъл и увлечението, с което винаги е работил, той допринесе много за развитието на астрономията у нас и постигна значими научни резултати.

В Секцията по астрономия при БАН постъпва на работа, когато научните изследвания чрез наблюдение на Изкуствени спътници на Земята (ИСЗ) са основното направление в дейността на звеното и са обект на широко международно сътрудничество.

Един от най-важните проблеми, свързани с движението ИСЗ по това време е прецизно познаване на гравитационния потенциал на нашата планета и проф. Шкодров започва да търси различни методи за детайлното му представяне. По покана на водещи учени от Института по теоретична астрономия (ИТА), Ленинград, той на два пъти продължително време работи там. В тази научна област проф. Шкодров защитава две дисертации: едната в ИТА (1969), втората в Московския университет (1975), където получава научната степен доктор на физико-математическите науки (по тогавашната номенклатура).

Идеите и научните му резултати в тази тематика намират признание. Получената от него количествена оценка за гравитационното влияние на атмосферните маси върху движението на

ПРИНОСИТЕ НА ПРОФ. ДФМН ВЛАДИМИР ШКОДРОВ ЗА РАЗВИТИЕТО НА АСТРОНОМИЯТА У НАС

Доц. д-р Виолета Иванова,
Институт по астрономия – БАН

ИСЗ е включена в Справочно ръководство по небесна механика, в една монография и няколко дисертационни труда.

След изграждането на Националната астрономическа обсерватория (НАО) на Рожен, под негово ръководство и активно участие, започна изследване на динамичните и физически процеси на малки тела от Слънчевата система. Изучаването на астероидния пръстен е първата системна наблюдателна програма, поставена в НАО. Работеше се много активно и скоро това бе отбелязано в бюлетина на Планетния център, намиращ се в САЩ. Благодарение на тази дейност се получи предложение за участие в първата международна програма за търсене на астероиди, преминаващи в опасна близост до Земята (INAS). Обзорът на небето бе предложен от проф. Елинор Хелин и в програмата участваха 3 обсерватории: Паломарската – САЩ (където извършваше наблюдения Хелин),

Ница – Франция и НАО – Рожен. Проф. Шкодров е съоткривател на над 100 нови малки планети, както и на първата на територията на Европа фотография на Халеевата комета през последното и преминаване. За заслугите му в изследване на Слънчевата система и други приноси в науката, проф. Хелин предлага откритата от нея малка планета с първоначално означение **1978 VV5, да носи името Shkodrov** и постоянен номер (4364). То е разгледано и прието от Номенклатурния комитет към Международния астрономически съюз (МАС), който по определени правила дава наименования на небесните обекти: планети, комети, астероиди и т.н. Плакет с приетия текст бе връчен в тържествена обстановка на професора, както и друг на автора на този материал, в САЩ на симпозиум „Астероиди, комети, метеори“.

С организаторския си талант и последователността, с която реализира идеите си, проф.

Шкодров подпомага развитието на астрономията и остава в историята на Института по астрономия (ИА) като негов пръв директор и създател на Сектор „Слънчева система“.

Проф. Шкодров провежда изследвания на динамични процеси, протичащи както в Слънчевата система, така и при тесни двойни звезди. В тях той разработва идеите от докторската си дисертация за прилагане на математическия апарат на квантовата механика при представяне на гравитационния потенциал на небесните тела. Резултатите му са изложени в две монографии.

Прави също задълбочени изследвания в областта на историята на науката. Той проследява пренасянето на идеите на Аристотел в Средновековна Европа и най-вече в Южна Франция и Парижкия университет през XIII век чрез еретичните движения, възникнали на Балканския полуостров. Проследява и влиянието на Аристотел върху развитието на астрономията и физиката; както и пренасянето на аристотелевата дефиниция за времето в епохата на XVII в. и неговото влияние върху Нютон. Част от тези изследвания са изложени в третата му монография. За съжаление не доживя излизането от печат на последната си книга „Етюди по история на астрономията“.

Проф. Шкодров развива активна преподавателска дейност. Чел е лекции в Шуменския университет „Епископ Константин

продължава на стр. 18

продължение от стр. 17

Преславски” по обща астрономия, двойни звезди, история на физиката, планетарна физика, небесна механика и история на астрономията. Издал е учебник „Планетарна физика”. Бил е ръководител на 10 докторанти и 17 дипломанти. Професорът обичаше научните дискусии и с лекота ги предизвикваше с умения си, задавайки простички въпроси да анализира и вникне дълбоко в същността на проблема. Около него цареше творческа атмосфера и беше интересно. Затова не е учудващ големия брой млади хора, които са направили първите си стъпки в науката под неговото ръководство. Те му отвърщаха с уважение и го чувстваха близък приятел.

Проф. Шкодров разви широки международни контакти като член на МАС, КОСПАР (Комитет за изследване на космоса) и на

Американското планетно дружество. Особено тесни са контактите му с колеги от Русия, Полша, Чехия, Сърбия, Франция, САЩ.

Проф. Шкодров е заемал различни административно-управленчески постове: ръководител на Първата станция за наблюдение на ИСЗ у нас; председател на НС на ИА, ректор на Шуменския университет (ШУ) „Епископ Константин Преславски” (като такъв има големи заслуги за откриване на Богословски факултет в град Преслав), зам.-председател на Научната комисия по физика при ВАК; директор на ИА – БАН, член на Президиума на ВАК; председател на Националния комитет по астрономия, народен представител в 37 Народно събрание и член на Парламентарната комисия по образование и наука; ректор на Центъра за обучение при БАН, член на УС на БАН.

Негова заслуга е, че като член на Президиума на ВАК той убедително защити фундаменталното значение на астрономията за развитието на науката, в резултат на което Комисията по физика при ВАК бе наречена Комисия по физика и астрономия.

За многостранната си и активна дейност той е получил високи награди и отличия, като орден „Стара планина I степен”, „Проф. Марин Дринов” с лента, „Доктор Хонорис Кауза” на ШУ и почетен гражданин на град Шумен.

Житетският път на проф. Шкодров не е бил лек. Като негови дългогодишните сътрудници сме свидетели на препятствията, които трябваше да преодолява в научната си кариера и се опитвахме да му помогнем. По клеветническо обвинение дядо му е съден от Народен съд (после оправдан); сам Шкодров още дете, на 14 години, членувал в детската организация „Орле” към

„Бранник”, освен това се „обличал по американски”. Такива и други „провинения” се появяват винаги, когато му предстои повишение в научната йерархия. Учудващо е, че въпреки неприятностите той успява да запази интерес към науката, диалогичността си с хората, желанието да работи с младите хора, приветлив поглед към всички. По природа либерал, той не тръгва да разрешава житейски проблеми, от каквото и да е характер, от позиция на силата, правеше това чрез атмосферата, която създава и последователността си. Имаше отношение и към изкуството, сред приятелите му бяха художници, скулптори, писатели, сам пишеше увлекателно. Намираще интересни теми с всеки – от продавача до академика.

До последните си дни той запази интерес към науката, проблемите на Института по астрономия и света.

Проф. Станчо Белковски (1891–1962) е записал винаги името си в историята на българската архитектура. Това име се е превърнало в легенда благодарение на забележителните сгради, които е построил, на многобройните студенти, които е подготвил и вдъхновил за професията на архитекта, благодарение на трудовете, които е публикувал, чрез които е надграждано и се предава знанието за архитектурата на съвременници и на следващите поколения.

Белковски е съчетал в едно архитекта-проектант, преподавателя-професор, основателя и ръководител до края на живота си на катедра „Обществени сгради”, декана на Архитектурния факултет, първия избран ректор на Висшето техническо училище, учения изследовател, директора на Института по градоустройство и архитектура при БАН. Бил е дописен член на БАН (1961) и е отделил голямо внимание на дейността на Съюза на научните работници в България (днешния СУБ – бел. авт.), където е бил председател на Техническата секция и член на Президиума.

Арх. Белковски е автор на много обществени, жилищни и други сгради, но има една забележителна творба, която е достатъчна, за да защити достойно името му сред най-талантливите български архитекти. Това е шедьовърът на модернизма – Архитектурният комплекс „България” в София.

Чиновническото кооперативно спестовно застрахователно дружество „България” през 1934 г. възлага на архитектите Ст. Белковски и Ив. Данчов, спечелили първа премия в конкурс през 1931 г., изработването на проекта и ръководството на строежа на комплекса. Задачата е доста

сложна. Белковски пише: „Сградата по бул. Цар Освободител трябваше да се свърже фасадно със съществуващата преди строежа голяма ъглова сграда на дружеството на бул. Цар Освободител и ул. Бенковски.... Трябваше да се създаде един цялостен блок от старата и новата сгради, имащи всека една сграда различно число етажи, но образуващи едно цяло, което да даде впечатление на зрителя, че се касае за единна сграда, събственост на едно лице.”

Новата сграда се промъква и изпълва пространството между съществуващите сгради, като днешната Банка ДЗИ АД и стария хотел „България”, така че получава три лица – на бул. „Цар Освободител”, ул. „Г. Бенковски” и ул. „Аксаков”. Новите обеми изключително органично се вписват и обединяват квартала в едно, благодарение на хармонизирането в мащаба, силуета, корнизите, етажните членения, пропорциите, съотношенията между плът и отвори и прочее композиционни характеристики. Търсеното единство е убедително постигнато и ансамбълът по-късно е оценен като паметник на културата от национално значение.

Макар че комплексът е завър-

шен през 1937 г., днес, след повече от половин век, той впечатлява със съвременния си и модерен вид. Спокойната фасада от страна на булеварда е постигната благодарение на хоризонталните ленти на витрини и плът в партера и мецанина, както и квадратните прозоречни отвори на първия етаж. Заобленият в ъглите си еркер с бялата лента на подпрозоречния парапет и обратното вгъване на двете стъклени витрини подчертават входа в хотела, който е бил предвиден да бъде вход и към концертната зала „България”.

Концертната зала „България” е изключително добре премислена от гледна точка на основните си функции. Тя се слави и до днес с акустиката си. Даже специалистите смятат, че тя е единствената зала с най-добри и високи акустични показатели в България и на Балканския полуостров! Ето какво пише Белковски по този въпрос: „За декориране на концертната зала са подбрани материали и архитектурни форми, създаващи благоприятни условия в акустично отношение. За целта са следвани препоръките на Херцовия институт за акустични изследвания при Държавното тех-

ническо училище в Дрезден.”

Интериорите са също много иновативни и то не само за времето си. Например, предвидени са възможности за обединяване на пространствата на ресторанта и сладкарницата чрез плъзгащи се врати или врати хармоники, прибиращи се в стените, което предлага разнообразно функционалиране. Включени са и някои сложни от техническа гледна точка елементи – отваряем прозрачен покрив на ресторанта, падащи витрини на сладкарницата и други.

„В зимната градина целият покрив над средната част, която има отвор от 11 метра в диаметър, се отваря чрез електрическо задвижване с голяма леснина, по желание и във всеки момент”, пише Белковски. „Витрините по фронта на бул. Цар Освободител имат отвор от 6 метра, те се спущат в сутерена с ръчно или електрическо задвижване, което е голямо постижение, като се има предвид големината на стъклото и неговата тежест”, както се изразява самият автор. Чрез тези отваряния вътрешното пространство протича във външното и обратно – външното се усеща вътре. Така Зимната градина се отваря към звездното небе през лятото и оттам нахлува нощната прохлада. Седящите в сладкарницата имат пряк контакт с улицата, а минавачите са въввлечени в атмосферата на интериора.

Само тези щрихи за уникалния комплекс „България”, обявен през 1978 г. за архитектурен паметник на културата с национално значение, са достатъчни, за да представим достойната личност на един от най-талантливите архитекти и същевременно членкореспондент на БАН – легендарният Станчо Белковски.

ПРОФЕСОР АРХИТЕКТ СТАНЧО БЕЛКОВСКИ: ЩТРИХИ ЗА УНИКАЛНИЯ КОМПЛЕКС „БЪЛГАРИЯ“

Доц. д-р арх. Добринна Желева-Мартинс,
секция „История” към СУБ

ЗА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА, ПРИЛОЖНАТА И НАУЧНО- ОРГАНИЗАЦИОННАТА ДЕЙНОСТ НА ЧЛ.-КОР. СТЕФАН КЪНЕВ

Доц. Крум Коленцов,
секция „Физика“ към СУБ

Чл.-кор. Стефан Кънев е основоположник на научните изследвания у нас в областта на преобразуване и използване на слънчевата енергия. Роден е на 17 август 1929 г. в София. След завършване на V Софийска мъжка гимназия „Васил Левски“ с отличен успех и една година работа като строителен техник, през 1948 г. записва и следва специалността физика във Физико-математическия факултет на Софийския университет. Като студент участва в кръжока по опитна физика и в продължение на две години е демонстратор на лекциите по опитна физика, изнасяни от Тодор Василев и д-р Разум Андрейчин. През 1952 г. завършва висшето си образование с отличен успех и първоначално е асистент по физика в Софийския университет. От 1957 г. преминава на работа като научен сътрудник във Физическия институт на БАН. Хабилитира се през 1963. През 1968 г. Стефан Кънев защитава докторска дисертация по физика на тема „Изследване върху електричните и фотоелектрични свойства в кадмиев сулфид и направа на прибори на негова основа“. През 1973 г. е избран за професор, през 2004 г. – за член-кореспондент на БАН.

Научните му приноси са в областта на физиката на полупроводниците и диелектриците (фотоелектричните и оптичните явления в тях) и преобразуване на слънчевата енергия в електрическа, топлинна, химическа и др.

Автор и съавтор е на 144 научни статии, публикувани в наши и реиномирани международни списания и сборници на научни прояви, на 26 авторски свидетелства и патенти. Има редица научно-приложни приноси с определен икономически ефект, внедрени в ЗЕПЕ – София, Комбинат „Микроелектроника“ – Ботевград, ЗЗУ и МП за сензори и сензорни устройства – Пловдив, завод „Лакпром“ – София. Откритият от него отрицателен вътрешен фотоефект в ZnO е включен в книгата на R. H. Bube „Photoconductivity in Solids“ (New York – London, 1960), който го поканва в САЩ през 1971 г. Осъществявал е и съвместна научноизследователска дейност с над 80 учени от страната и чужбина. Във връзка с организация на изследвания в областта на хелиоенергетиката е посещавал

редица научни и научно-приложни центрове в Гърция, Турция, Франция, Италия, Индия.

Особена ценна и ползотворна е неговата научно-организационна дейност като ръководител на сектор „Фотоелектрични явления в полупроводници от типа A^{III}B^V“ и прибори от тях“ (1957–1963). След отделянето на Института по физика на твърдото тяло от Физическия институт става негов зам.-директор (1973–1977) и ръководител на сектора „Физически проблеми на оптоелектронните и функционални елементи“ и на проблемна група по „Електролуминесцентни явления“.

Инициатор и дългогодишен директор е на Централната лаборатория за слънчева енергия и нови енергийни източници (ЦЛ СЕНЕИ) при БАН (1978–1994) и като такъв ръководи проектира-

нето, построяването и обзавеждането на новата сграда на лабораторията. Понастоящем лабораторията е специализирано научно звено към Българска академия на науките, което се занимава с фундаментални и приложни изследвания в областта на възобновяемите енергийни източници и по-специално на слънчевата енергия. Учените от лабораторията участват в демонстрационни и изследователски проекти с многобройни партньори от България, Европейския съюз и други страни.

Чл.-кор. Стефан Кънев е бил член и председател на Изпълнителния комитет на ЮНЕСКО по проблема „Слънчева енергетика“ (1981–1985), председател на Организационния комитет на международните съвещания на СИВ по „Фотоелектрични и оптични свойства на твърдото тяло“ (1977–1989) и на първата Национална конференция по възобновяеми източници на енергия през 1994 г.

За своята многостранна научноизследователска, приложно-внедрителска и научно-организаторска дейност чл.-кор. Стефан Кънев е отличен с над 15 медали и награди, между които медал „Марин Дринов“ – 100 години БАН (1969), два ордена „Кирил и Методий“ (1977, 1979), юбилеен медал „1300 България“ (1981), а през 2001 г. е избран за Почетен член на ИФТТ „Акад. Георги Наджаков“ – БАН.

ЖЕНИ В НАУКАТА

НОБЕЛОВАТА ЛАУРЕАТКА ДОРОТИ ХОДЖКИН

Акад. Иван Костов

На 30 юли 1994 година почина известната лауреатка на Нобелова награда по химия професор Дороти Крауфут–Ходжкин. Заслугите ѝ като учен и като общественичка са огромни. Това са заслуги на един забележителен човек хуманист, оставил незабравими спомени в съзнанието на неизброимите си приятели по целия свят и у нас, в България. И ненапразно още приживе е учредена награда на нейно име – „Дороти Ходжкин“, която се присъжда за постижения в структурната кристалография.

Дороти Ходжкин е родена в гр. Кайро, Египет, на 12 май 1910 г. По това време нейният баща, изтъкнат археолог и специалист по източно изкуство, е бил на работа там. Майка ѝ е ботаничка и специалистка с утвърден авторитет в областта на древните тъкани. И както самата Дороти казва, майка ѝ е прекарвала с децата си само няколко месеца в годината, тъй като живо се интересувала от разкопки, които правел съпругът ѝ, и е пътувала често с него. До 11-ата си година Дороти посещавала различни училища в Англия, а след това завършва класическа гимназия в Норфолк. Ранните ѝ интереси към кристалографията са породени от книгата на Уилям Х. Браг „За природата на нещата“, която ѝ дава нейната майка, когато е била на 15 години. След като

работи върху изследователска тема в областта на кристалографията в колежа „Сомервил“ в Оксфорд, Дороти Ходжкин в продължение на две години учи в Кембридж при професор Джон Бернал, където изследва кристали на витамин D и други стероиди. През 1937 г. защитава докторска дисертация в Кембридж и се заема с изследвания в областта на структурната кристалография и с решаването на проблеми, свързани със здравеопазването. По време на Втората световна война работи върху структурата на пеницилина, която разшифрова напълно през 1945 г. През същата година започва структурни изследвания върху витамин В₁₂, резултатите от тях публикува през 1957 г. Нейните изследвания са едни от първите в кристалографията. Витамин В₁₂ има важно значение за химичните кръвни показатели, тъй като е един от основните фактори за нормално образуване на червените кръвни клетки и недос-

тигът му води до анемия. За изследванията си върху структурата на витамин В₁₂ Дороти Ходжкин е удостоена с Нобелова награда през 1964 г. Видната изследователка разшифрова и структурата на инсулина.

Дороти Ходжкин е удостоена с много награди и отличия, но признанието ѝ на учен не повлиява на пословичната ѝ скромност и доброта. Още на 37-годишна възраст е избрана за член на Кралското дружество в Лондон, в продължение на две десетилетия е канцлер на Бристолския университет, президент е на Британската асоциация за развитие на науките, президент на Международния съюз на кристалографите. Тя е единствената жена след Флоренс Найтингейл, която получава през 1965 г. най-високото отличие „Орден за граждански заслуги“. Като президент на Международното Пъгуошко движение за мир и разбирателство между народите от 1976 г. и дълго след това тя

отдава много сили и време за високохуманната мисия, на която се е посветила.

Дороти Ходжкин полага много грижи и за професионалното израстване на младите специалисти, работещи в нейната лаборатория, които са повече от стотина и от различни страни на света: Великобритания, Австрия, Канада, Нова Зеландия, Швеция, Швейцария, Италия, Чили, Дания, Нова Гвинея, Германия, Холандия, бивша Югославия, Китай, Япония, Полша, Франция, Нигерия, бившия Съветски съюз, САЩ и др. Всички те работят като едно сплотено семейство – Дороти е грижовната майка, която им помага, напътства, окуражава.

Като своята майка и Дороти пътува много, по целия свят, във връзка с научни конференции и симпозиуми, посветени на мира и разбирателството между народите, а в свободното си време продължава да се занимава с любимата си професия – структурната кристалография. Труדותе ѝ в тази област са събрани в три тома от нейните последователи и са публикувани малко преди смъртта ѝ. В книгата си „Нобелови лауреати по химия 1901–1992 г.“ Парадовски и Хънтер пишат за нея: „Тя можеше да бъде метафора за

продължение от стр. 19

силата на кристалографията. Тя е източник, който генерира, осветлява и поддържа.”

Пословичната научноизследователска и обществена дейност на Дороти Ходжкин ѝ отнемат много време, но въпреки многобройните си ангажменти тя успява да дари с много любов и топлина семейството си. Омъжва се за известния историк африканист Томас Ходжкин в годината, когато става доктор на науките и е избрана за член на Кралското дружество в Лондон. Трите им деца – Люк, Елизабет и Томи, израстват в същата духовна атмосфера, в която израстват тя и съпругът ѝ, атмосфера на топлина, взаимно уважение, разбирателство и обич. Къщата на семейство Ходжкин в Оксфорд и провинциалният им дом в Илмингтон са били винаги широко отворени за многобройните им приятели и колеги. Великолепни са впечатленията на съп-

ругата ми от посещенията ѝ в Илмингтон по покана на Дороти Ходжкин, с която тя поддържаше научни и приятелски отношения в продължение на много години.

Дороти Ходжкин е идвала в България няколко пъти, предимно във връзка с конференции, свързани с Пъгуошкото движение за мир и разбирателство между народите. През 1978 г. престоят ѝ в нашата страна беше най-дълъг. Аз и съпругата ми имахме прекрасната възможност да придружаваме Дороти и Томас по време на пътуването им из България. Богатата им култура, неподправената топлина и добродушият хумор във взаимните им отношения лъхаха през цялото време на неколкодневното пътуване из страната. Възторгът им от историческото богатство на България, от сърдечността на хората, с които общуваха по време на обиколката, беше наистина неописуем. За нас семейство Ходжкин беше образец на висока култура, висша етика и

доброта. По същото време, но малко по-късно пристигна и едно от децата им – Лиза, непринудена, с открит характер и действена, динамична като родителите си. При следващото си посещение в България през 1984 г. на конференцията на Съюза на учените, проведена в Международния дом на учените „Жолио Кюри“ във Варна, Дороти Ходжкин беше избрана за почетен член на съюза. Тогава тя беше удостоена и с правителствена награда за активната ѝ дейност като радетелка за мир и разбирателство между народите. Дороти Ходжкин е член на повече от 25 чуждестранни академии и почетен доктор на 14 университета.

Накрая бих искал да цитирам някои нейни мисли, споделени в интервюто ѝ през 1984 г.:

„Винаги съм била в колектив и съм гледала на себе си като на част от него... За мира трябва да работят всички хора, не само учените. Той е благо, което, както

всички блага, се създава. Що се отнася конкретно до човека на науката, той има своите отговорности пред обществото, които се определят от човешките етични и морални норми. Истинският учен е хуманист. Той обича хората и им служи. За науката няма граници. Тя е международна... Трудно е да определя своето верую. Убедена съм обаче, че си струва да живееш, и то да живееш така, че да оставиш следа... Вашата страна е прекрасна и аз имам приятели в нея. Бих се радвала на едно ново пътуване до България.”

Ново пътуване до България Дороти Ходжкин не можа да осъществи, но нейните предишни посещения в нашата страна оставиха траен топъл спомен в съзнанието на всички, които имаха възможността да я опознаят отблизо.

(Сп. „Природа“, С., кн. 4, 1994)

АРХЕОЛОЖКАТА ИВАНКА АКРАБОВА-ЖАНДОВА

Доц. д-р Жоржета Назърска,
УНИБИТ

Иванка Акрабова-Жандова (1911-2008) е родена в Пловдив на 9/22 май 1911 г. като първо дете в семейството на Люба Шилева и Светослав Акрабов. Люба Шилева-Акрабова (1886-1940) е дъщеря на дееца на Съединението Петър Шилев и е родственица на знаменоската Недялка Шилева. Завършила славянска филология в Софийския университет, тя е дългогодишна учителка в Севлиево и Пловдив, даровита публицистка и общественичка.

Родът Акрабови е от Пазарджик. Светослав Акрабов (1879-1963) достига до чин генерал-майор. Подобно на съпругата си, той е изкушен от перото и от обществена дейност – активист е на *Военния съюз* и е в управата на *Скаутския съюз*. Сестра му Еванка (1862-1951), на която кръщава дъщеря си, завършва протестантското девическо училище в Битоля, преподава в Самоковското американско богословско училище, помощничка е на мис Стоун, сътрудничка с дописки на американската протестантска преса.

След завършване на начално (Русе, 1922) и основно (София, 1925) образование Иванка е изпратена да учи по семейна традиция в Американския девически колеж в Цариград (1925-1931). Там получава бакалавърска степен по изкуства и усвоява отлично английски и френски език.

През 1936 г. Акрабова завършва с докторат история на изкуството и археология в Римския университет – първата археоложка в

страната, дипломира се именно в тази специалност. Още след завръщането си (1937) е назначена като асистентка в Средновековния отдел на Народния археологически музей (НАМ). Така тя става втората жена, допусната до подобна научна длъжност след Вера Иванова-Мавродинова.

До края на Втората световна война Акрабова успява да се утвърди сред научната общност. През 1937-1939 г., благодарение доброто владение на английски език, е командирована от НАМ и Министерството на народното просвещение като български представител в екипа на Американско-английската експедиция за проучване на палеолитната пещера *Бачо Киро*. Нейната ръководителка, проф. Дороти Геръд, е прочута британска археоложка, първата жена професор в Кеймбридж, със завидна научна кариера и успешни експедиции в Гибралтар, Южен Кюрдистан и Израел. Иванка е силно повлияна от нейната личност.

През 1941–1943 г. начинаещата археоложка е аташирана и към Италианската археологическа експедиция, проучваща римската

военна колония Улпия Ескус (дн. Гиген). Там Акрабова има възможност да се учи на занаят от проф. Антонио Фрова (известен учен, проучвал римското наследство в Средиземноморието и открил надписа на Пилат Понтийски от Цезаря). По същото време НАМ ѝ изпраща на научна експедиция в Македония за изучаване на местните стенописи и икони.

В средата на 40-те год. на XX в. Акрабова се записва по настояване на своята майка за членка на *Дружеството на българките с висше образование*, но обществената дейност не ѝ е амплуа. До края на живота си тя ще страши от нея за сметка на несекващия интерес към науката, изкуствата и преводите.

През 1944 г. се омъжва за известния режисьор Захари Жандов (1911-1998), а през 1945 г. ражда единственото си дете. В следващите години брачната ѝ връзка прераства в творческа. Когато от документалист Жандов се преориентира към игралния жанр, в някои от филмите с исторически сюжет той ползва своята съпруга за консултант.

След 1944 г., когато започва

преустройството на археологическата наука по съветски образец, Акрабова-Жандова се превръща в удобна мишена за критици – заради своя буржоазен произход; за поддържания контакт с брат си Петър и сестра си Бойка, останали в САЩ като невъзвращенци; за нежеланието си да възприеме силово налаганите *нови методи* на изследване. За да може да оцелее в новата обстановка, тя насочва научния си интерес към разкопките във Велики Преслав (1945–1982). Там отначало е в екип с Вера Мавродинова и Станчо Ваклинов, а впоследствие става самостоятелен ръководител на разкопките и водещ изследовател на т.нар. *Преславска рисувана керамика*.

След 1949 г. Акрабова-Жандова е преназначена в Археологическия институт с музей към БАН, където протича цялата ѝ научна кариера: на н.с. (1950–1968) и на ст.н.с. (1968–1976). В многобройните си публикации, посветени на Боянската църква, иконите от колекцията на Националния археологически музей, изкуството на българското Ранно средновековие и особено на резултатите от собствените ѝ изследвания върху *цивилизацията* на Велики Преслав, тя се утвърждава като ревностен пропагандатор на българското средновековно изкуство. Признание за нейната експертиза са получените покани за лекции от световноизвестните византоложки и археологически центрове: парижката Сорбона (1959), Дъмбъртън Оукс (1959) и Равена (1968).

СОЦИОЛОЖКАТА МАРА КИНКЕЛ

Доц. д-р Жоржета Назърска,
УНИБИТ

Мара Косева Досева-Кинкел (1885–1960) е родена на 8.06.1885 г. в Габрово. Баща ѝ Иван Досев загива в Сръбско-българската война, когато дъщеря му е пеленаче. Затова семейството разчита повече на майчиния род. Важна фигура в живота на Мара става ней-

ната леля Мария Илиева-Теофилова – с диплома по исто-

рия, изкуствоведение и политикология в Берн, както и с докторат

по история в Цюрих. Свако ѝ, Михаил Теофилов, е дългогодишен учител, журналист, литературен деец, който вероятно също развива литературните ѝ заложби.

След дипломиране в про-

продължава на стр. 21

продължение от стр. 20

чутата Априловска гимназия, девойката работи за кратко като народна учителка в Стражица (1907). Насърчена от леля си, тя заминава за Швейцария, която се превръща във важен житейски кръстопът: там завършва социални науки и литература в Женевския университет (1914), което предопределя професионалните ѝ интереси; там е привлечена от социалдемократическите идеи, които защитава цял живот; там среща бъдещия си съпруг Иван Германович Кинкел (1883–1945), руски евреин и социалдемократ. В негово лице тя намира подходящия партньор и съидейник: не се поколебава да го последва в Русия и навсякъде по света, а той безусловно ѝ подкрепя в начинанията ѝ на писателка, учен и общественичка.

След 1918 г., вече съпруга на учен и професор, Мара Кинкел не се връща към учителската професия. Това обаче не ѝ възпира да се занимава научно със социология – една от трите първи български жени учени в тази сфера (наред с Вера Златарева и Стелла Русчева–Михайлова).

М. Кинкел е от малкото жени, допуснати по силата на *мъжкото господство* да членуват в български научни дружества. Още през 1932 г. е приета и участва много активно в работата на основаното от съпруга ѝ *Научно-социологическо дружество*. Като негов представител тя присъства на Международния конгрес по социология в Париж (1937).

Мара Кинкел прави пионерски изследвания в няколко области на социологията – на семейството, на половете, на модата и етносоциологията. През 40-те год.

на XX в. тя пише специална студия за разводите, характеризирани като динамично и тревожно социално явление. Според нея държавата трябва да закриля брака като национален интерес. Особено силно е фокусирането на Кинкел към мястото на жената в обществото. В статии и сказки тя твърди, че задължението на жената към защитата на родината са естествена последица от нейната принадлежност към нацията и че жените във военно време трябва да *воюват* с епидемиите и глата.

М. Кинкел смята модата не толкова за форма на социален живот, който трансформира жизнения свят, колкото през призмата на женската психика и идентичност. Тази е нейната гледна точка и когато за пръв път в българската социология прави изследване за жената от религиозно и етническо малцинство – еврейката. Трайна насока в заниманията на М. Кинкел е етносоциологията. Тук тя се фокусира в изследване на макрогрупите по етнически признак, нациите – актуален за времето си проблем, непроучван от научни позиции.

Въпреки че след 1944 г. М. Кинкел се отдава повече на обществена дейност, тя не спира заниманията си със социология. През юли 1945 г. получава парична помощ за научни и културни изследвания от Министерство на пропагандата, а през 1951 г. става член на Съюза на научните работници.

Макар в свои бележки Мара Кинкел да пише със самоирония „*разбрах, че принадлежа към категорията социолози – литератори*“, тя търси именно литературната форма и поле, за да представи по-убедително своите

научни изследвания, а читалищните и дружествените салони са обикнатото ѝ пространство, където осъществява по-интензивен и близък контакт със своите читатели, изобщо с интелгентната публика. Част от тези сказки по-късно лекторката трансформира в статии и книги.

М. Кинкел предпочита кратките академични жанрове и литературни форми, пише на научни, актуални, политически и исторически теми. Статиите ѝ са помествани в престижни и многотиражни периодични издания – специализирани списания, партийни ежедневници и културни седмичници: сп. *Философски преглед* (1934–1937), в. *Литературен глас* (1928–1944), в. *Мир* (1941–1945), в. *Слово* (1942), в. *Изгрев* (1944–1949), в. *ОФ* (1947), сп. *Бразда* (1936–1943). С такъв актив тя е приета в *Съюза на жените писателки* (1930, София), поставил си за цел да наложи професионалния труд на жените в книжовната сфера.

Голямата ѝ активност обаче е в сферата на феминизма. Закономерно се записва в *Дружеството на българките с висше образование*, формация на женския интелектуален елит. От 1944 до унищожаването му през 1950 г. е членка на неговото Настоятелство. По линия на своята принадлежност към ПК „Звено“ Кинкел е избрана в Управителния съвет на *Българския народен женски съюз* (1944–1946) – организация, призвана да унищожи умерения феминизъм. Парадоксално, но именно социолог като нея закрива *Висшата социална женска школа* (1944) – една от солидните придобивки на българското женско движение в междувоевния период, институция,

целяща да подготви специалистки по обществени грижи. Кинкел става основателка на *Международната федерация на демократичните жени* (Париж, 1945). Нейната феминистка дейност секва едва с разгрома на опозицията и с трансформирането на НС „Звено“.

Подобен е и финалът на нейната кратка политическа кариера. Социалдемократка в младостта си, фройдистка в зрелите си години, лекторката бързо възприема новите идеи и след 1944 г. вече представлява НС „Звено“. Като член на неговия Върховен съвет е избрана за народна представителка в VI ВНС (1946–1949). Там социоложката влага уменията си при подготовката на новите закони за организиране на статистиката и за детската и юношеската литература.

След установяването на тоталитарния режим през 50-те год. на XX в. М. Кинкел променя своите възгледи. Тя се записва в ред казионни организации, където е забележително дейна: изнася доклади и организира литературни четения в *Славянското дружество*; учредява местна ОФ организация, където подготвя съобщения, провежда конференции, ръководи читателска група; участва в *Българо-съветското дружество* и *БЧК*.

Мара Кинкел си създава дори собствена митология – че е стояла винаги на марксистически и прогресивни позиции, че не била чужда на историко-материалистически разбирания, че е демонстрирала видим интерес и любов към съветската действителност, наука и изкуство и че е написала в опасни времена брошура в защита на еврейството.

Научната общественост познава и цени чл.-кор. Емилия Пернишка като един от най-изявените българисти с ярко изразени научни приноси в съвременната лингвистична наука. В продължение на близо половин век тя създава значителна по обем научна продукция – над 200 публикации (8 монографии, 8 студии, научни и научнопопулярни статии, рецензии, хроники или годишници, десетки научнопопулярни беседи).

Чл.-кор. Емилия Пернишка е завършила българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и още при следването си се насочва към богатството и тънкостите на езика. Събира усърдно и с интерес българското словно богатство в експедиция по диалектология из Малкотърновския и Старозагорския район, както и топонимите (имената на местности и селища) на родния си Свищовски край. Задълбочава подготовката си на езиковед като редовна аспирантка по лексикология и лексикография в Института за български език при БАН, а от 1967 г. е научен сътрудник в Секцията по лек-

ЕЗИКОВЕДЪТ ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ ЕМИЛИЯ ПЕРНИШКА

Доц. д-р Маргарита Симеонова,
секция „Филологически науки“ към СУБ

сикология и лексикография. По-късно става ръководител (1994–2000) на тази секция, в която работи до пенсионирането си основно като съавтор и редактор (вкл. главен редактор на отделни томове) върху монументалната задача на българистиката – голям Речник на българския език, който представя тънкостите на употребата на родния език. Такъв труд е лелеяна цел на основателите на Академията, както и през целия XX в. Разбира се, за тази цел успешно се работи вече половин век (налице са 15 тома), макар че пореди липса на кадри завършването на речника се бави. Е. Пернишка защитава през 1974 г. кандидатска дисертация

за образователната и научна степен „доктор“, а през 1988 година – докторска дисертация за придобиване на научната степен „доктор на филологическите науки“. Специализира в Киев, Москва и Санкт Петербург. Избрана е за професор през 1993 г., а за член-кореспондент на БАН през 2004 г.

Научните интереси на Емилия Пернишка са свързани главно с лексиката – обект и на Речника на българския език. Редица приноси тя прави в лексикалната семантика, словообразуването, езиковата стилистика, лексикографията. Но успешно разширява периметъра на изследванията си в историята на българския

книжовен език, ономастиката, съпоставителното езикознание, езиковата култура и др. С пиетет към големия писател Иван Вазов са множество изследвания на проф. Пернишка, в които всеотдадно се осветляват заслугите на твореца към книжовния български език.

Проучванията върху системността на езика ѝ дават възможност да представи концепция за изработване на обобщителен труд по проблемите на българската лексикология. Наскоро колектив от автори, между които е и тя, завърши и представи уникален труд – „Българска лексикология и фразеология“ в 3 тома.

Значителна част от научната дейност на чл.-кор. Емилия Пернишка минава под знака на лексикографията. Несъмнен е нейният принос в изработването на многотомния академичен „*Речник на български език*“, съавторството в „*Речник на чуждите думи в българския език*“ (2000) и авторство в друг на същата тема, в „*Речник на новите думи и значения в българския език*“ (2001 и

продължава на стр. 22

продължение от стр. 21

2010), на *Речник на антонимите в българския език* (1997), в *Енциклопедия на съвременния български език* (2000). Редактор е на първия *„Българско-украински словник“* (1988), съредактор на *„Речник на езика на Васил Левски“* (2003) и др.

Творческата дейност на чл.-кор. Емилия Пернишка се допълва както с преподавателска работа в различни висши училища в страната – в София, Благоевград, Русе, Кърджали, както и в Лионския университет (Франция), така и с участието ѝ в международ-

ни научни проекти, ръководство на докторанти в България, дипломанти във Франция по проблеми на българския език, с десетки рецензии за книги и научни процедури.

Чл.-кор. Е. Пернишка няма да бъде представена пълно, ако не се отбележи нейната научно-организационна и обществена дейност: участие в Комисията по лексикология и лексикография към Международния комитет на славистите, в комисии по изработване на учебни програми, изпитни комисии за конкурси, комисии за избор на академици и член-кореспонденти на БАН и др., в ор-

ганизиране на Гражданското сдружение „Общество за устойчиво развитие на българския език“ и др., също десетки изяви в радиопредавания и в пресата. С цялата си изследователска и педагогическа работа чл.-кор. Емилия Пернишка дава своя принос за развитието, укрепването и утвърждаването на българската лингвистична наука и за утвърждаване престижа на Българската академия на науките, а също – и на авторитета на Съюза на учените в България, където е дългогодишен член и над десет години председател на секция „Филологически науки“, член на редколе-

гията на сп. „Наука“ – орган на Съюза на учените в България (1999–2014), а понастоящем член на редакционния съвет на списанието.

Редом с научните си и обществени занимания проф. Пернишка е щастлива и уважавана майка на двама сина – високо ценен лекар и стоматолог, радва се на 4 внуци, вече и на един правнук. Тя не пропуска симфонични концерти, оперни представления, художествени изложби. Обича хубавите книги и поезията, пътува и се радва на природата, на добрите приятели и будните българи и творци.

Проф. Диана Гергова вярва в предопределението, защото целият ѝ живот досега доказва, че когато човек знае накъде върви, винаги стига до целта. Когато трябвало да избира какво да учи, се колебаела между архитектура, археология и история на изкуството. Всичките са я привличали, но побеждава номадската ѝ природа и страстта към пътуванията, към разгадаването на винаги нови ситуации. Затова и записва да следва история с археология. Още с първото си участие в разкопки се докосва и до чара, и до трудностите на една професия, която задължително се превръща и в начин на живот. Запалена от лекциите на тогавашния асистент Александър Фол, тя решава да се посвети на изследването на тракийската култура и никога не съжалила за избора си. Защото само археологията може да потвърди или отрече разказите на древните автори, както и да добавя нови извори за културата и историята на един от най-значими народи на древна Европа – траките.

Животът ѝ вече десетилетия тече в паралелните светове на две епохи – на живата действителност и възродената от изследванията ѝ епоха на отминалите времена. В препускане по географските точки ту в България, ту в Полша, където тя е професор в университета на град Жешув, и по света – за участие в конгреси и конференции, на които се утвърждава проблематиката на една относително млада дисциплина, каквато е тракийската археология. Обича да поставя ново начало, да прокарава път за следващите поколения, да преодолява трудностите, които стават все повече на пътя на един изследовател, да се бори срещу зависимостите от бюрокрацията и некомпетентността.

Научните интереси и приноси на проф. Диана Гергова са в областта на тракийската археология. Няколко монографии и над 200 статии са посветени на проблемите на тракийската култура през бронзовата и желязната епоха, на религиозния живот, култовите практики и погребалните обичаи на траките, на археомет-

ричните изследвания и на проблемите на опазване на културното наследство. Популяризираща е откритията за високата култура на траките с множество изложби в страната и в чужбина. Координатор е за Югоизточна Европа на Световния археологически конгрес и член на Управителния съвет на Българския комитет на Международния съвет за паметниците на културата и забележителните места (ИКОМОС).

Блестящите открития от изминалите две години в изследвания царски гетски некропол в Сборяново – дъбовото сандъче със златни дарове в надгробната могила на гетския владетел Котела през 2012 г. и първата открита в тракийските земи колесница с впрегнати два коня, предоставиха на света непознати досега изображения на митологични фигури, изящни творения на античната тореветика, както и материални доказателства за мощта на гетската държава и взаимоотношенията с македонските владетели, със скитския и келтски свят, допълнят неразказаното от античните автори. Откритията утвърдиха мястото ѝ в елита на световната археологическа ранглиста. Новината за златното съкровище от Свещари направо взриви Би Би Си. Находката стана една от най-гледаните в сайта на британската телевизия, а репортажът за нея попадна в топ 3 на секцията „Най-гледани и споделяни“ видеоматериали. Колесницата предизвика интереса на престижни научни институции, сред които и Британската енциклопедия, и – естествено, и на медиите.

Тези открития увенчават дъл-

гогодишни упорити и изпълнени най-вече с трудности изследвания в Националния резерват Сборяново. Започналите през 1982 г. мащабни и интердисциплинарни изследвания на руините на духовната и политическа столица на северните траки – гетите, от I хил. пр. Хр. сега превръщат това уникално място в един от най-интересните комплексни обекти на културно-историческото наследство по нашите земи. Преди 30 години станал известен с откритата и поставена под закрилата на ЮНЕСКО тракийска царска Свещарска гробница, с дългогодишните проучвания под ръководството на проф. Диана Гергова, резерватът придобива все по-ясни характеристики на уникална за страната територия, на която се наслагват цивилизации от няколко епохи – от тракийската древност, когато траките гети избират мястото за своя сакрална и политическа столица; през римската античност; християнското средновековие; до самобитната култура на алианите с основаното върху древно тракийско светилище Демир баба теке.

Това е единственият тракийски политически център, който се проучва методично и интердисциплинарно, в който са разкрити и могат да бъдат видяни всички основни компоненти на една тракийска столица – светилища и култови места, могилни некрополи и елинистически град. Може да се твърди, че отдавна търсената Даусдава (Градът на вълците) от картата на Кл. Птолемея вече е локализирана. Зад материалните открития прозират нови свидетелства за високите нива на познание и духов-

ност в културата на траките, влияла върху формирането на духовността на протоисторическа и съвременна християнска Европа.

И сега, както и през 70-те години на миналия век, проф. Гергова е вярна на интереса си към културата и историята на Западните Родопи, на едно от най-интересните за историята на културата тракийски племена – бесите. Изследвала е некрополи и светилища, разкрила е непознати до сега в тракийската археология сакрални структури край Кочан и Сатовча, Доспат и Велинград. Почти 30 години съвместно с холандски и японски учени от Токийския университет проучва селищната могила при с. Дядово, Новозагорско, и допринася за изясняването на етногенетичните процеси в древна Тракия от края на каменномедната епоха, през бронзовата и желязната епоха.

Въпреки многото препятствия с начало преди 15 години усилията ѝ да извади древността на Ахтопол и на Приморска Странджа от забвение получават обществена подкрепа. Древната история на района вече има свои материали от праисторията, от тракийското присъствие, от първите контакти с елинския свят, от бляскавия елинистически период в развитието на града, както и от по-късните епохи. Първите 52 археологически обекта вече са в националната информационна система *Археологическа карта на България*.

Археолог с международен авторитет, проф. Диана Гергова е отличена е наградите „Жена на годината“ в областта на археологията и бизнеса от Американския биографичен институт (2001) и наградата на „Мото Пфое“ за опазване на културното наследство. Но най-скъпо ѝ е отличието Почетен знак „За заслуги към БАН“, което получи за заслуги в проучването и популяризирането на културното наследство през 2013 г. от Българската академия на науките – институцията, в която започва професионалния си път през 1972 г. като докторантка в Националната археологически институт с музей и където продължава да работи до днес.

АРХЕОЛОЖКАТА ПРОФ. ДИАНА ГЕРГОВА: ЖИВОТ В ПАРАЛАЛНИТЕ СВЕТОВЕ НА ДВЕ ЕПОХИ

Стела Ковачева

ЩО Е ТО ЛЕКАР ИЗСЛЕДОВАТЕЛ И ИМА ЛИ ТОЙ МЯСТО У НАС?

Пенка Лазарова,
отг. секретар на сп. „Наука“

Спомняте ли си вече далечната 1998 г.? Сигурно се сещате за болезненото възстановяване от зимата на предходната 1997. Но тогава имаше български интелектуалци, които мислеха за най-голямото богатство на държавата, нейните млади хора. През есента на 1998 г. авторитетно жури, водено от Йордан Радичков и Тончо Жечев, провокира тогавашните български студенти да изложат вижданията си за бъдещето с конкурс за есе на тема „Аз и новото хилядолетие“. Ето какво четем в едно от публикуваните по-късно есета: „Иска ми се един ден, било то със скалпел или слушалка в ръка, да успявам да облекча тази човешка болка, да донеса малко щастие на всеки свой пациент и вярвам, че така ще мога да направя всеки един от тях по-добър. Защото всеки човек по-своята същност е добър, а доброто и красотата на човешката природа не могат да бъдат потъпкани. Подобно на маргаритката от онзи прекрасен анимационен филм, те съществуват винаги, въпреки и напук на всичко, независимо от околната сивота и бездушие. Това е единственият начин след години с чиста съвест да възпитавам децата и внуците си. За да мога след 50 или 60 години, напусвайки земята, да се усмихна на Живота си, обърнал поглед назад в предходното хилядолетие, защото ще знам, че съм бил Човек!“

Авторът е Велизар Шиваров. През 1998 г. той е второкурсник по медицина в Медицински университет – София. Като оставим настрана младежкия наивитет от онова време, дали все пак е останал същият плам на автора днес, почти 16 години по-късно? Вероятно да, защото д-р Шиваров е един от тазгодишните носители на Голямата награда за млад учен „Питагор“, връчвана от Министерството на образованието и науката. Както самият той споделя, вече е убеден, че най-добрият начин да помага на обществото като лекар е да преследва кариера на лекар изследовател (от англ. *Physician scientist*). Според него все по-стандартизираните и високотехнологични медицински грижи трябва да вървят заедно с научното търсене в областта на биомедицината, което всъщност приближава съвременните лекари към онзи идеал за високо извисени и търсещи натури, а медицината като съчетание между практика, изкуство и наука. Може би следва-

нето на тази концепция е именно причината д-р Шиваров да бъде отличен като най-добър млад български учен в конкуренцията на професионални учени от традиционно силни за нашата страна дисциплини като химия, физика и математика.

Д-р Шиваров вече е постигнал не малко. Баща е на две палави момчета, а съпругата му е един от водещите специалисти по имуногенетика и тъканно типизиране у нас, с която разработват съвместно нови молекулярно-диагностични методи. Той вече е специализирал в областта на имунологията, хематологията и молекулярната биология в три престижни университета – Университета в Киото в Япония, Университета Йейл в САЩ и Университета в Улм в Германия. Спечелил е награда на Американското и Европейското дружество по хематология за обучение по транспирации изследвания през 2010 г. Понастоящем е член на Научния комитет по лимфоидни неоплазии на Американското дружество по хематология и асоцииран член на Комитета по клинична имунология и ревматология на платформата F1000Prime.

За наградата „Питагор“ д-р Шиваров беше отличен за публикувани през периода 2011-13 г. 12 научни статии с импакт фактор над 39 и 3 признати национални полезни модела. Ето как самият той обяснява същността на научните си изследвания, провеждани основно в България: „През 2006 г. заминах за Япония за период от 1,5 години в лабораторията на световноизвестния имунолог проф. Тасуку Хондзо в университета в Киото. Там започнах изследвания върху механизма на действие на ензима активационно индуцируема цитидиндеаминаза (AID), открит от лабораторията на проф. Хондзо през 1999 г. Този ензим се счита за едно от най-големите открития в имунологията, тъй като чрез него се обясняват механизмите на разнообразяване на имуноглобулиновите гени, а оттам и механиз-

ма на генериране на огромно разнообразие от антитела, тяхната висока специфичност и определянето на ефективната им функция чрез генериране на различни изотипове антитела. Всички тези особености на антителата са причината за един от основните начини за защита на организма срещу микроорганизми. С други думи, AID определя молекулярния механизъм на феноменна имунологична памет. Благодарение на него действат повечето съвременни ваксини и са спасени милиони човешки животи. AID обаче е изключително опасен за клетката ензим, защото предизвиква мутации и счупвания на ДНК на клетката, а това понякога може да доведе до превръщането ѝ в ракова клетка. Счита се, че голяма част от човешките В-клетъчни лимфоми всъщност се дължат на мутации, предизвикани от грешки на този ензим. От 2010 г. доказваме, че свръхактивирането на AID в лимфоидни клетки всъщност може да ги убие, като предизвика твърде високо ниво на ДНК счупвания, които клетката не може да толерира повече и претърпява програмирана смърт. Най-лесният начин това да се постигне е чрез използване на нов клас лекарства, наречени инхибитори на нуклеарния експорт. Вече предложихме теоретичен модел как този нов клас лекарства може да предизвика свръхактивиране на AID и да действат върху лимфоидни неоплазии, които го експресират. Това обикновено са много агресивни заболявания с висок леталитет, така че са необходими нови терапевтични подходи при тях и предлаганият от нас би могъл да бъде от полза в тези случаи.

Второто направление в отличените статии и полезните модели е разработването на нови молекулярни методи за диагностика основно на миелопролиферативните неоплазии без Филадельфийска хромозома (МПН). Това са група злокачествени заболявания, засягащи белия кръвен ред, които се диагностицират при

приблизително 7/100 000 души/година и се характеризират със значително влошаване на качеството на живот и лоша прогноза. Тук се включват три нозологични единици – Полицитемия вера (ПВ), Есенциална тромбоцитемия (ЕТ) и Първична миелофиброза (ПМФ). За периода 2005–2008 г. беше установено, че огромното мнозинство от пациентите с тези заболявания имат определена мутация на JAK2 гена, означавана като V617F. Освен това при повечето пациенти с ПВ, които нямат тази мутация, се откриват други мутации, засягащи екзон 12 на същия ген, а при пациентите с ЕТ без V617F мутация се откриват мутации, засягащи MPL гена на позиция 515W, водещи до различни аминокиселинни замени. През изминалите 4 години успешно демонстрирахме приложението на този метод за количествено определяне мутации в следните гени – JAK2, MPL, IDH1 и IDH2 гените. Според цитираните по-горе данни в нашата страна годишно новозаболените от МПН са около 400. Понастоящем тяхната диагноза се основава на серия от изследвания с обща себестойност около 500 лева. Изчислената себестойност на предлаганите от нас средства би била около 100 лева/пациент, т.е. директна икономия от 160 000 лева/година от разходите за здравни услуги в страната. Индиректните ползи от предлаганите средства са още по-големи, тъй като от 2012 г. беше одобрен за клинична употреба селективен JAK1/2 инхибитор (ruxolitinib) за лечение на пациенти с МПН, чиято себестойност е USD7000/месец, което показва необходимостта от точно определяне на мутационния статус на JAK2 гена. Освен това поради това, че нашите средства позволяват количествено определяне на тези мутации, е възможно приложението им за проследяване на молекулярния отговор към лечението с ruxolitinib и евентуално спирането на лечението при липса на ефект, с което биха се спасили средства за лечение на тези пациенти.“

Ясно е, че д-р Шиваров не е изменил на младежкия плам от 1998 г. и продължава да превежда съвременните научни достижения на фундаменталните изследвания в полза за отделния пациент и обществото като цяло. Дано го прави все по-успешно. А за това, по думите на неговия пръв ментор проф. Хондзо, са необходими три неща: Да бъдеш умен. Да работиш здраво. Да имаш отдаден шеф.

Д-р Славя Петрова прилича на студентка, а вече има две дъщери и е главен асистент в катедрата „Екология и опазване на околната среда“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Интересува се от екология още от ученичка, след което става студентка по еко-

Д-Р СЛАВЕЯ ПЕТРОВА: МАЙКИТЕ ТРЯБВА ДА УЧАТ ДЕЦАТА СИ НА ЕКОЛОГИЧНО МИСЛЕНЕ

Гергана Ангелова

логия в същия университет, експериментира и разработва в лабораторни и природни условия редица екологични аспекти, свързани с фитоекология, градска екология, биомониторинг и палеоекология. Пак там се дипломира – като бакала-

продължава на стр. 24

продължение от стр. 23

вър по специалността „Екология и опазване на околната среда“, после получава магистърска степен по специалността „Екология и опазване на екосистемите“, а през 2013 г. защитава и докторска дисертация, която ѝ донесе съвместната награда на фондация „Еврика“ и Съюза на учените в България“ „За високи постижения в науката“.

Еколожката впечатлява журито със своята докторска дисертация на тема: „Пасивен и активен фитомониторинг на атмосферно замърсяване в град Пловдив“, посветена на нестандартни начини за мониторинг на замърсяването на въздуха в Пловдив. Вместо сложно оборудване Славея използва живи организми. За първи път в България тя създава модел за оценка на атмосферното замърсяване, в който се използват... пчели.

Идеята идва от факта, че медът е използван и като храна, и като лекарство още от древността. Поражда се въпросът: „Има ли връзка между замърсяването на въздуха и пчелния мед и какво е съдържанието на евентуалните замърсители в него?“ За щастие, проучването показва, че медът е безвреден. „Други научни изследвания обясняват каква е причината най-малко замърсители да достигат до пчелния мед. Пчелите имат изработени механизми за детоксикация, чрез които, пренасяйки цветния прашец от растенията в кошера, отделят замърсителите в прополиса, а не в самия мед“, разказва Славея.

В изследването си тя изучава и растения от различни екологични групи – мъхове, лишей, тревисти и дървесни видове. Целта е да се установи как те реагират на замърсяването и по какво се различават техните реакции. Експериментите се правят както в лаборатории, така и на терен.

За изследването си Славея избира Пловдив, тъй като градът е с високо ниво на атмосферно замърсяване и по-специално – с фини прахови частици. „Една от причините да приложим методи за биомониторинг е, че към Националната система за екологичен мониторинг на територията на град Пловдив има само два пункта с автоматични измервателни станции на въздуха, което е крайно недостатъчно. Освен това, те дават представа за моментните концентрации на определени замърсители в приземния въздух, обаче не дават отговор на въпроса какво се случва с един жив организъм, когато той бъде подложен на дългосрочното въздействие на тези вещества, дори и в минимални количества“, обяснява Славея. Изследванията ѝ сочат, че основен източник на замърсяване на въздуха в Пловдив е интензивният автомобилен трафик. Известно е, че наземният транспорт е причинител на 95 на сто от замърсяванията, а останалите 5% се падат на индустрията. Една от причините е, че град Пловдив се намира в равнинна област, на територията му има шест тепета (хълма), които се явяват естествени бариери за циркулацията на въздуха. Слабите ветрове и

река Марица, която допринася за висока влажност и чести мъгли в района, задържат замърсителите във въздуха. В Пловдив се наблюдава и т.нар. „каньонстрийт ефект“, поради съгъстеното жилищно застрояване с високи сгради и озеленяването на пътните артерии, които не позволяват на вредните газове, отделяни от моторните превозни средства, да се разсеят във въздуха.

Предоставила е резултатите от дисертацията си на работна група, която изготвя общински план за действие за 2014-2020 г. на Пловдив. Надява се, че ще вземат под внимание препоръките ѝ относно разработването на програми за оценка на качеството на атмосферния въздух, подбора на най-подходящи биомонитори, подбора на видове за озеленяване и др. Резултатите от дисертацията са представени в седем научни публикации на английски език, отпечатани в престижни международни научни издания. Данни от научния труд са докладвани на една международна конференция в Швейцария и на семинар в Българската академия на науките. Постоянният ѝ стремеж към усъвършенстване, съчетан с упоритост и задълбоченост, намират своя израз в активното ѝ членство в Пловдивския клон на Съюза на учените в България, Международната асоциация за изучаване на река Дунав и редакционната колегия на списание „Ecologia Balkanica“. Участвала е с доклади и постерни презентации в 11 национални и междуна-

родни научни форуми.

Научните ръководители и рецензентите на Славея Петрова са единодушни, че с общо 19-те си публикации досега в престижни български и международни научни списания тя е един изграден всеотдаен млад учен, показващ постоянен стремеж за развитие и усъвършенстване. Сега Славея се занимава и с други проучвания. Едното от тях е: „Дисперсионно моделиране на емисиите от автомобилния транспорт“, в което са направени преброявания на автомобилния поток в пиковите часове в различни дни. Моделирането се осъществява със специализиран софтуер, който разделя преброените автомобили по модел и година на производство и по този начин става ясно какви емисии отделя всеки един. Моделираната картина е направена на сравнително натоварено кръстовище в близост до измервателна станция за качество на въздуха. Показаните данни имат статистическа достоверност.

На екологично мислене възпитава не само студентите, но и двете си дъщери. Още от малки ги учи да хвърлят отпадъците на определените за целта места, да не газят зелените площи, както и че животните трябва да се опазват в тяхната естествена среда. Благодарна е на своите ръководители, че са я изградили като учен и от своя страна учи на същото и студентите си. Призивът ѝ към всички нас е: „Нека заедно запазим нашия дом – Земята, където бихме искали да живеем!“

Пациент: Алексей Митев, 19-годишен, мъж, роден във Враца, живее и учи в София

Снета анамнеза при първичния преглед: Прегледът е проведен на 1 март 2014 г. на територията на Софийския университет по време на профилактичните прегледи FameLab 2014. Много добро общо физическо състояние, слаба манифестация на фебрилност преди прегледа. Изразена симптоматика на *tension scenae* (сценична треска), с която пациентът се справя самостоятелно и без затруднения. При проведения преглед се установи високо ниво на научни и комуникационни знания и умения, талант и харизматично присъствие, както и въздействащо използване на умерени дози *humor* многократно и на място.

История на симптоматиката: От разговора с Алексей се установи, че първите симптоми са настъпили още в ранна детска възраст, когато е речитирал стихове в режим *vox maxitum* (на висок глас) след 22-23 часа, което е индикация за развит усет към

НОВ СЛУЧАЙ НА ADDICTIO SCIENTIAE ACUTA*

използването на думите и ритъма, както и ценната за всеки учен склонност да не се подчинява на авторитети като родители, съседи, правила за етажна собственост и др. По-късно неговата *rythmumphilia* (любов към ритъма) ескалира в сериозно свирене на пиано, особено произведения на любимите му композитори Шопен, Рахманинов и Шостакович, както и джаз пиеси. *Versumphilia* (любов към поезията) се трансформира в писане на бели акростихове, четене на философска литература, а предиспозицията към ритъм, ред, дисциплина и математическа точност съвсем резонно кулминира в преклонение пред немския език и обожание към техниката, технологиите, към които първо подхожда с метода *glutiam cum oculum* (поглъщане с очи), след

което разучава в детайли. В ранните му младежки години, изключително даровитият Митев печели всички видове медали в състезанията по ключови компетентности по природни науки през 2009, 2010 и 2013 години, както и награда от община Враца за развитие в научната област. Талант проявява и в първото си научно изследване в 12 клас върху упойващите вещества. Всички тези факти, взети както поотделно, така и в съвкупност, дават основание да се предполага диагноза „остра пристрастеност към науката“ (*Addictio scientiae acuta*.) Пациентът е насочен към втори преглед за потвърждаване на диагнозата.

Вторичен преглед: Прегледът е проведен на 9 май 2014 г. в София, на територията на парка „Заимов“, в рамките на финалния

етап на профилактичната кампания за 2014 година на FameLab.

Настояща симптоматика: След като се запозна с историята на заболяването, лекарският консилиум се нуждае от допълнителна информация за състоянието на пациента към момента. Пациентът потвърждава: прояви на *acrophobia* (страх от високо) и *battophobia* (страх от дълбоко), обича маслини, домати и картофи, отглежда вълнисти папагали, риби и бонсаи, слуша Victor Borge и Little Nightmare Music. Пациентът отрича: умишлено несериозното поведение, сиренето и индийската кухня, по принцип не е фен на киното, но харесва Апостол Карамитев и „Специалист по всичко“.

Към момента Алексей Митев е един от най-изявените и даровити студенти в Медицинския университет в София. Избира медицината като професия след здравословни проблеми на баща му и сблъсък с добрите и не чак толкова добри страни на системата. За себе си казва, че обичайно не говори много, но като се отпри-

* остра пристрастеност към науката (лат.)

продължение от стр. 24

щи..., че обича работата в екип, но цени и соло изаявите, както и че е *ave noctis* (нощна птица). Очертава се профил на небъбрив доктор, предпочитащ нощните дежурства с перспективи да оглави хронологично както следва: екип – отделение – клиника – болница – здравна каса/здравно министерство – СЗО.

При вторичния преглед се установи редовна употреба на *capiscum pipere* (пюти чушки), която в комбинация с *maior frater Ganio* (Бай Ганю), с вещина и голяма доза *humor* доведе талантиливия пациент до напълно заслуженото първо място във FameLab 2014. Консилиумът по-

твърди диагнозата *Addictio scientiae acuta* и установи съпътстващо заболяване *Addictio scientiae communicatio acuta* (остра пристрастеност към комуникация на науката). Насочва пациента към международен консилиум за окончателно потвърждаване на основното и съпътстващото заболяване и назначаване на лечение. Независимо потвърждение се получи и от втори източник – харизматичният Алексей събра и одобрението, и възхищението на публиката.

Окончателен преглед: Прегледът е проведен на 3 юни 2014 г. в Обединеното кралство, община Челтнъм, в рамките на Международния финал на FameLab 2014. Международният консили-

ум установи: във времето между вторият и окончателният преглед освен талант в науката пациентът се е проявил и като умел организатор и успешно е била проведена Първата медицинска универсиада в България, поддържал е в горната граница на нормата научните и комуникационните си показатели и се е готвил усилено и специално за окончателния преглед. По време на прегледа консилиумът установи отлично представяне по всички критерии, очарователно присъствие и безспорна харизма. Консултира и бъдещите планове и мечти на пациента: да се посвети на научна и преподавателска дейност, да учреди стипендия за даровити деца в областта на науката и из-

куствата и да се занимава с фотография (като хоби, не планира кариера в областта на рентгенологията или образната диагностика). Международният консилиум потвърждава диагнозите за основното *Addictio scientiae acuta* и съпътстващото заболяване *Addictio scientiae communicatio acuta*.

Лечение: назначава редовен прием на *Multis idem* (повече от същите неща) и желае успех!

Подписи: *не се четат*

Разчел медицинския картон за вас:

Ивайло Славов

„Мечтая да бъда лекар, който въплъщава стремежа към напредък в медицината и поставя пациента и неговото благо на първо място, извличайки удовлетворение от работата си и вършейки я с плам.“ Това пише Кирил в есе-то си на тема „Моето бъдеще на специалист – мечти, планове и реалност“, с което печели именната стипендия на фондация „Еврика“ за постижения в овладяването на знания в областта на медицината и биологията на името на акад. Методи Попов. Все още петокурсник в Медицинския университет – София, Кирил Сурчев има разностранни интереси – работил е на доброволни начала в клиника по кардиология, занимава се и с научноизследователска дейност. Участва в експерименти в областта на острата и невропатичната болка в лаборатория към Катедра по фармакология и токсикология на Медицинския университет – София, изучаваща механизмите на болката и адикцията. Кирил има многобройни участия в конгреси и конференции в страната и чужбина, на някои от които бива отличен, вече е съавтор на 4 публикации в научни списания. Носител е на приза „Студент на годината“ 2013 в направление „Здравеопазване“, с което печели двуседмичен стаж в Берлин.

„Не приемам практиката да се подготвяш за поражение, преди да е започнала битката“, категоричен е Кирил. Относно възможността за реализация тук в България той споделя, че е трудно, но не и невъзможно. Смята, че най-лесно за студентите е да

СТУДЕНТЪТ ПО МЕДИЦИНА КИРИЛ СУРЧЕВ: МЕЧТАЯ ДА БЪДА ДОБЪР ЛЕКАР...

Гергана Ангелова

заминат да търсят успеха си в чужбина, но това също е съпроводено с куп недостатъци, които често са повод за недоволство. Факт е, че заминаването в чужбина означава, че животът ще бъде много по-лесен, казва Кирил. „Има и лекари, които остават в България и съумяват да се реализират и да са доволни от живота. Щастливият човек не трябва да има много, а това, което има, да му е достатъчно“, допълва той. Доказателство за успешното справяне с трудностите, пред които го изправя обучението по медицина, е отличният му успех до този момент, а наградите, които получава, са признание за усърдния му труд. За себе си казва, че е любознателен и жадува за нови знания и самоусъвършенстване. Въпреки че обича да пътува и да посещава нови места, сега, когато в последните години е почнал да посещава други страни, още повече е оценил колко много красота и богатство има в страната ни.

Кирил е израснал в семейство на лекари и това, несъмнено, е оказало влияние върху него. Брат му Николай, който като студент в Медицински университет – София

преди години също е спечелил стипендията на фондация „Еврика“ на името на акад. Методий Попов, вече е защитил и докторската си дисертация. Вероятно Кирил го очакват същите предизвикателства. Като дете често е присъствал на семейни събирания, където много от разговорите са били свързани с медицината. Тематиката, разбира се, била трудно разбираема за едно малко момче. Любопитството и желанието му някой ден да може да се включва в такива разговори играе голяма роля в стремежа му да се занимава с най-чужданата професия. Той се решава на това сам и без родителска намеса. „Дори когато бях направил своя избор към края на гимназиалните си години, бях изправен пред нелеката задача да го защита пред моите родители и да ги убедя, че действително не желая нищо друго, а конкретно това“, споделя бъдещият лекар.

Кирил е завършил Първа немска езикова гимназия „Проф. Константин Гълъбов“ в София, където придобива отлични познания по немски и английски език. Също така владее много добре руски, а отскоро прекарва

част от свободното си време в изучаването и на френски. В училищните си години е тренирал активно плуване и до днес е съхранил удоволствието от този спорт – най-пълноценната му почивка след натоварен ден е посещението на близкия басейн.

Да се изградиш като добър лекар, си е цяло приключение. Кирил представя лекаря специалист като човек, който трябва да поддържа квалификацията и знанията си, да има стремеж към непрекъснато самоусъвършенстване и умело да борави с постоянно развиващите се модерни технологии в медицината. Но на първо място, добрият лекар не трябва да забравя, че пред него стои не само пациент, а човек, който му доверява живота си. Затова е важно лекарят специалист да поддържа връзката си с пациента, а там позитивна роля играят добрите думи и човешкото отношение.

В свободното си време Кирил обича да „се загуби“ (както сам казва) в някоя книга. Харесва фантастика, трилъри, исторически романи... определящ е не жанрът, а книгата да е хубава. Привличат го често театрите, киносалоните, а понякога и операта. Интересува се от минералогия и колекционира минерали – вече е събрал малка колекция, която с удоволствие обогатява при възможност.

Кирил възнамерява да направи всичко по силите си, за да осъществи мечтата си – да се превърне в способен лекар и да се докаже като добър специалист. И то – в България!

За списание „НАУКА“ можете да се абонирате:

- Лично в касата на Съюза на учените в България, 1505 София, бул. „Мадрид“ 39, тел. (02) 943 19 86; (02) 944 11 57.
 - В клоновете на СУБ в страната. ■ Чрез пощенски запис на адрес: 1505 София, бул. „Мадрид“ 39 – сп. „Наука“, като посочите точния си адрес с пощенски код. ■ Чрез ДОБИ ПРЕС ЕООД на тел. (02) 963 30 81; (02) 963 30 82; каталожен № 2012.
 - Чрез каталога на „Български пощи“ ЕАД във всички пощенски станции в София и страната; кат. № 1513.
- Годишен абонамент:
- 20 лв. – редовен; ■ 10 лв. – за членове на СУБ; ■ 5 лв. – за пенсионери и студенти; ■ 40 евро/щ.д. – за чужбина.

МОЕТО МАЛКО МОМИЧЕ

Моето малко момиче
вчера порасна голямо –
дава уроци на мама:

по любов,
по усмивки,
по нежност.

А мама
с нейната наука голяма
съвсем не е в час.

Вече доста отдавна.

(Н. Богомилова.

Още малко. Изд. „Пони“, София, 2012)

Проф. д-р Нонка Богомилова.
ИИОЗ при БАН.

СЪРЦЕТО

Есента е студена
и сякаш това ми харесва.
Уморих се от жекото лято
и влажната пролет:
Приемам сега хладината с усмивка,
палтото загръщам.
С тази трезва и чиста луна
над главата ми,
в мрака по пътя
чувствам почва сърцето ми
с мен да говори отново.

Мое бедно сърце,
или всъщност, ти мое богато...

Гл.ас. д-р арх. Стела Ташева. ИИИЗк – БАН.

Отпивам спомена на бавни глътки,
загледан в залеза на тоя ден.
Годините като ловджийски хрътки,
избягали са вдън гори зад мен.
В черупка на рапан морето пее,
легенда шепне за жесток пират –
как срещнал Младостта – прекрасна фея,
и я отвел на остров непознат.
А тоя остров бил така потаен,
че тя останала довеки в плен...
Отпивам сам от спомена омаен,
прегрънал залеза на моя ден...

Доц. д-р Добрин Паскалев.
МУ „Проф. Параскев Стоянов“, Варна

БЪДИ

На дъщеря ми.....

Кат нежно цвете момина сълза бъди,
бъди сълза момина, кристално чиста.
Кат лале магнитна ти все така бъди,
бъди вечно както си сега лъчиста.

Нека в теб винаги пролет да цари,
пролетта в теб да виждат мили същества.
Живот прекрасен твоят устрем нека сътвори,
от него щастие да блика и уханни вещества.
8.03. 1990

Доц. д-р Марияна Любенова.
Катедра „Екология и ОПС“, СУ „Св. Кл.
Охридски“, секция „Биология“ към СУБ

ЗА ДОБРИТЕ НАМЕРЕНИЯ

Ангеле, ангеле,
ти ли пушна при мен
моите демони –
онези, които овързват душата ми
и я влачат по сипеите;
онези, които плющят със камшици
и вият със вятъра из Вселената
и ме карат да бродя
из буквите гори –
бяла скитница?

Д-р Павлина Гатева, дм.
Медицински университет –
София

АДАЖИО

Една жена е лека като облак,
априори бременна от обич.
Носи във духовното си тяло образ,
по подобие на ембрион. Очите –
небеса за съзерцание, изпълнени
със танца на прозрачни капки дъжд –
малки дервиши, завихрили полите си,
със сърца на ослепителни снежинки.
Така е бавен пулсът на това адажио –
така проплаква любовта при раждане –
акуширана със дъх от въздишката на Бог.

(Публикувано (2014 г.) в литературен сайт
за нова Художествена Литература –
Хулите)

Гл.ас. д-р Уляна Паскалева.
ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград

НЕОБХОДИМОСТ

Обичам мъжките момчета
и крепко, кратко ръкостискане.
В сърцата – Ботевата чета
и нищо лично като искане.
И посред днешната поквара
да светят светло идеалите.
Надежда. И любов. И вяра.
И във таланта да е вярата.
На моя талантлив народ –
все лъган, непризнат, отхвърлен –
му трябва да се чувства горд.
С това земята ще обърнем.

Доц. д-р Венци Росманов.
Плевенски клон на СУБ

СЪРЦЕ

Този малък мускул
се сърце нарича,
всичко той разбира,
страда и обича...
Никога не мога,
аз да го излъжа,
ни когато страдам,
ни кога обичам...
Щом очи любими,
само аз погледна,
радостно започва
да тупти сърцето...
Ако с лоши думи
някой ме обиди,
мигом то се свива,
и боли, сърцето...

(Алманах на съвременната
българска поезия
2009 Фондация „Буквите“,
© Издател Фондация
„Буквите“)

Доц. д-р Весела Кънчева.
ИОХ с ЦФХ – БАН

ПРОЛЕТНИ ХИМЕРИ

Зеленеят дърветата пак
и полъхва в градините нежност.
А пред моя отшелнишки праг
избуяха треви и надежди.
Може би в този утринен час
ти вървиш по оная пътека,
по която, останал без глас,
аз ти пратих последното ехо.
Ще намериш ли пътя сама,
за да стигнеш до двете тополи,
дето стройно люлеят снага,
върхове в небесата заболи?

Иван Дочев.
Плевенски клон на СУБ.

Слънчеви целувки –
нашите халки –
с бялата пътека –
сбъднати мечти.

Слънчеви целувки –
нашите души.
Златната ни обич
в слънцето трепти.

Д-р Канелия Божинова.
ПУ Паисий Хилендарски”

ДАРЕНИЕ

Какво ли можеш да дариш?
Захвърли някъде в сърцето
един накъсан полустих
изпод ръката на детето...

Какво остана да дариш?
От нищото на житието
и нещото на битието-
един разкъсан полустих...

Това ли искаш да дариш?
Законите са много прости:
Душата е дошла на гости
за кратко във изящен стих...

Не можеш нищо да дариш.

**Проф. д-р Мария
Панчовска– Мочева, дм.**
МУ–Пловдив

СБОГУВАНЕ

Вървя
край брега на морето.
Събирам миди, рапани, водорасли,
всичко не мога да взема
със себе си.
Отнасям един изгрев
пурпурно красив.
Песента на бурното море
с крясъци на гларуси,
с мириса на риба,
с онази безкрайност
на морето,
плясъкът на вълните,
с които се сливах.
С две ръце се вкопчих в мига,
а той бе кратък.

Яна Янева – Хайрабедян.
Плевенски клон на СУБ

ОЩЕ

Нощ е.
Ереб *
люлее в мрака
изворните имена
на часовете,
докато
всичко спи.

Въздиша
тиха
и дълбокосиня

Обич
във винаги будния
поглед
на твоя портрет...
И ти си до мене.
С мисълта...
Със сърцето...

Още
Нощ е.

Проф. д-р Виктория Радева, дмн.
Дългогодишен преподавател в Медицинския университет –
София и във ФНПП на СУ „Св. Кл. Охридски“.

* Ереб – древноелински бог на мрака

СВИЛЕНГРАД

Аз от тука заминах, пак тука се връщам,
моя бяла и златна шир, роден тревясал мой праг.
Пак треперят привечер тополите, съща е
и реката, стаена зад кичур мъхнат върбалак.

Като птици оттук излетяхме, тъй много сме.
Зад три океана ветреем перчем с набраздено чело.
Да не вярваш, от толкова малко градче без тревоги
да си търсим тревогите по цялото земно кълбо.

Само споменът нейде витае самотен, далечен,
с пасторални звезди по коприната синя в нощта,
с тази къща заспала и лете, и зиме, тъй свлечена
в избелелите скути на детството, на младостта.

Аз оттука заминах, пак тука се връщам
и простени да бъдат които не могат да сторят това.
А родът се пилее, замрели са много от къщите –
все отплували облаци в синия път на деня.

1982 г.

Проф. д-р Иван Г. Пенев

АЗ СЪМ ТУК

Случаен лъч и остров,
аз съм тук – сияние сред здрача,
мълча, а няма друг,
за да ме чуе, щом заплача.

Затуй сълзя, сълзя на воля,
не се свеня пред гордостта си,
за милост няма да я моля,
не ще я прося и от вази.

Тук, „Аз съм тук”,
неотменима като мироздание,
не ще дочуете приглушен звук,
за моя стон не ви достига слух,
нито пък познание.

Все пак, така е по-добре,
докато нямат пълен поглед над нещата,
човеците живеят със сърце
и със надежда гледат необята.
18.12.2013 г.

Д-р Красимира Янкова.
ИКИТ – БАН

МОЯТА РЪКА В СВОЯТА ДЪРЖИШ

Моята ръка в своята държиш.
Смело крачим ний заедно напред.
И не ни е страх, че е пълен мрак.
Вярваме, че светлината ще намерим пак...

Моята ръка в своята държиш.
И вървим със тебе смело към върха.
И е все едно, че е тъй далеч.
Вярваме, ще стигнем заедно върха...

Моята ръка в своята държиш.
И аз здраво стискам твоята ръка.
Знаем, че докато двама се държим,
нас не ни е страх, даже от смъртта...

Доц. д-р Весела Кънчева.
Институт по органична химия с
Център по фитохимия – БАН

ПО ВИТОША МЪГЛИ

По Витоша се спуснаха сиви мъгли
и ми напомниха на Фуджияма,
и в мен нещо заболя, всъщност доста боли,
и най-най-вече от това, че те няма.

Боли ме отляво, където в гърдите
трябва да пулсира, да бие сърцето,
със свита в юмрук ръка си трия очите –
странно, как и защо ми е мокро лицето.

Но ти пак изникваш и плуваш, сънувам
те в лека копринена розова рокля,
аз очите премервам и се преструвам
на клоун стар в нова, поредната роля.

Изведнъж роклята пада, просто я няма,
ти вече не си мираж – не си нереална,
и аз те докосвам, ти не си измама,
а моята Муза, без роклята бална.

И те прегръщам устните хапя и пия
от теб ново слово и вдъхновение,
не си отивай, нали сме на Ти, не на Вие,
мое приказно, бяло, нежно видение.

Доц. д-р Милчо Кирилов (Цветков).
Институт по астрономия – БАН.

ЗВЕЗДА

Една звезда греє в небето.
Една звезда едва забележима,
далечна и недостижима,
сред милиардите звезди
свети за мен, моята звезда.
Аз я гледам замечтан.
С желание да я докосна
към нея протягам длан,
Но тя е горе, в небосвода,
недостижима – тя е звезда.
Звездите там са родени.
Паднат ли, вече не са звезди.

Проф. д-р Атанас Кирилов.
Председател на Плевенския
клон на СУБ

НЕБЕТО И БЕЛИЯТ ЖЕРАВ

На южното небе греє съзвездие Жерав.
То се откроява сред останалите съзвездия
със своето изящество и красота.

Небето се огледа
в очите на белия жерав:
„Обичам те!
Обичам твоята душа –
божествено чиста.
Обичам твоите криле –
към Вечността ме носят.
Всяко небе
има своята птица.
Всяко сърце –

своя мечта.
Бъди моята птица!
Бъди моя мечта!”
Отвърна белият жерав:
„Всяка птица има свое небе!
Всяко небе –
своя звезда.
Обичам те! –
Все към теб ще летя!
Мое Небе! Моя съдба!”

Д-р Надка Данкова.
Ръководител на школа по астрономия в СОУ „Васил
Левски” – Троян.

КЪМ УЧЕНИТЕ – С УСМИВКА

За обучението на физиците и адвокатите

„Обучението на физиците ги приучва да изследват един проблем,
преди да направят някакво заключение по него. Обучението на
адвокати, рекламни агенти и други подобни е точно обратното – тях ги
учат как да търсят данни в подкрепа на едно предварително взето
решение.”

(R. P. Crease. Do physics and politics mix?
Physics World, Feb. 2001, p.17)

Прецизен, по-прецизен, най-прецизен...

Във влак през Шотландия пътуват художник, философ, математик
и физик. Зяпайки през прозореца, художникът забелязва в полето
една черна овца и възкликва: „Ей, гледайте, овцете в Шотландия били
черни!”. Философът го поправя, че би трябвало да каже „Някои овце
в Шотландия са черни.”. Според математика най-точното твърдение
е, че „Поне една овца в Шотландия е черна.”. И, понеже анекдотът се
печата във физическо списание, последен има думата, разбира се,
физикът. Неговата прецизност минава всякакви граници с уточнението,
че „В Шотландия през някои времеви интервали поне една овца от
едната си страна изглежда черна.”

(The Physics Teachers, септ., 1998 г.)

За обясненията на високотемпературната свръхпроводимост

В една държава бил извършен преврат и било решено всички

членове на предишното правителство да бъдат екзекутирани. На
ешафода им дали възможност да изкажат последните си желания.
Бившият министър на образованието казал:

– Преди да стана министър бях физик и създадох теория на
високотемпературната свръхпроводимост. Последното ми желание
е да изнеса лекция за моята теория пред всички физици в тази страна.

Следващият осъден бил бившият министър на науката и
технологията, също физик по професия. Неговото последно желание
звучало така:

– Искам да ме екзекутирате преди колегата да изнесе лекцията
си.

(От книгата Една различна Вселена
на Нобеловия лауреат Роберт Лафлин)

Псевдопророци

Доколко слаба е понякога възможността на човек да предвижда
бъдещото развитие, се вижда от следните примери.

През 1943 г. първите компютри вече действат. Точно тогава Томас
Уатсън, президент на IBM, казва: „Мисля, че по света има пазар може
би за само пет компютъра.”

През 1977 г. транзисторите отдавна са завладели електрониката,
включително компютрите. Независимо от това Кен Олсен, основател
и президент на компанията Digital Equipment Corporation (DEC)
изказва мнението, че „няма основания да се смята, че в бъдеще всеки
човек ще има в дома си компютър”.

В онези времена всички, включително специалистите, са си

представяли, че компютрите ще стават все по-големи и по-мощни (а следователно – и по-скъпи). В действителност се случва точно обратното – те стават все по-малки и по-малки (и все по-евтини и по-евтини).

Ефикасността на немската изпитна система

През 1850 г. Грегор Мендел се явява на държавен изпит, за да получи учителска правоспособност и ...пропада. Приблизително 50 години по-късно друг млад учен – Алберт Айнщайн се явява на подобен изпит и също пропада. От тези случки И. Клотц прави извода, че „...немската изпитна система представлява забележително по своята ефикасност средство за откриване на гении.”

(Klotz I. H., *Diamond Dealers and Feather Merchants*, Boston, Birkhauser, 1986, p. 29).

Какво е плагиатство, компилация и т.н.

Когато се преписва от един автор, това е *плагиатство*, когато се преписва от двама – *компилация*, от трима – *реферат*, а от четирма и повече – *дисертация*.

Защо Господ няма научната степен доктор (PhD)?

1. Той има само една значителна публикация (*Става дума, разбира се, за 10-те Божии заповеди*).
2. Публикацията му е на иврит.
3. В нея не е цитирана литература.
4. Не е публикувана в реферирано списание.
5. Някои даже се съмняват дали наистина той е авторът ѝ.
6. Може и да е истина, че той е сътворил света, но какво е направил оттогава?
7. Усилията му за сътрудничество са съвсем ограничени.
8. Научната общност е извънредно затруднена да възпроизведе резултатите му.
9. Никога не е искал разрешение от комисията по етика да прави опити с хора.
10. Когато един от експериментите му не сполучил, той опитал да издави участниците в него.
11. Когато в експериментите хората не се държали според намеренията му, той ги махал от извадката.
12. Той рядко се появявал в аудиторията, казвал на студентите просто да четат книгата му.
13. Някои казват, че той прасал сина си да учи студентите.
14. Той изгонил първите двама от своите студенти.
15. Въпреки че е имало само 10 изисквания, повечето от неговите студенти не издържали тестовите.
16. Неговото приемно време е било нарядко и обикновено на върха на една планина.
17. Не е отбелязано да работи добре с колегите си.

Подбрал: проф. дпн Христо Попов,
Физически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски”.

Студентът по маркетинг Иван Стоянов написва любовен роман и го издава в 10-хиляден тираж. Но книгата се оказва непродана. След консултация с научния си ръководител студентът пуска по масмедията следното съобщение: „Млад и симпатичен милионер си търси съпруга като героинята в романа на Иван Стоянов”. Още на другия ден романът бил изчерпан ...

Професорът към студентите:
- Колеги, умните хора подлагат всичко на съмнение. Само кръглите глупаци са абсолютно сигурни.
Студентите:
- Г-н професор, а Вие сигурен ли сте, че това е точно така?
Професорът:
- Разбира се. Абсолютно съм сигурен.

Студент се оплаква:
- Когато чета за изпит - все едно, че аз съм писал учебника! А когато се явя на изпит - все едно, че друг го е чел.

Един професор провежда изпит. Студентите са пръснати на безопасно разстояние из залата и развиват въпросите си. Професорът вика поредния студент. Вижда, че той нищо не е написал, но решава да му даде някакъв шанс.

- Колега, бихте ли ми казали как изглежда учебникът по тази дисциплина?

Студентът мълчи.

- Добре, а бихте ли ми казали, как се нарича дисциплината, по която днес провеждаме изпит?

Студентът отново мълчи.

- А бихте ли ми казали поне как се казвам аз, който цял семестър Ви водих лекции и упражнения.

Студентът продължава да мълчи. В това време от дъното на залата се чува възмутен глас:

- Е, ама това вече си е чисто заяждане ...

Професорът:

- Колега, знаете ли защо Ви писах двойка?

Студентът - възмутен:

- Г-н професор, пишете двойки на поразия, а не знаете защо

КОЙ КАКВО ТРЯБВА ДА ЗНАЕ?

Докторантът трябва да знае всичко.

Асистентът трябва да знае в коя книга е написано.

Доцентът трябва да знае къде е книгата.

А професорът трябва да знае къде е доцентът.

Подбрал: проф. дтн Ангел Смрикар, РУ „Ангел Кънчев”

Закони и правила за ректори (директори)

■ Ежедневните задължения не оставят място за новаторски действия и задушават всякакви творчески планове. (Първи закон на Бенис)

■ Каквито и грандиозни планове да правиш, бъди сигурен, че нещо неочаквано и съвсем обикновено ще ги провали. (Втори закон на Бенис)

■ Великите администратори, неуверени в собствените си интелектуални сили, могат да се издигнат само смъквайки своите научни подчинени до собственото си равнище. (Правило на Винер)

■ Не съществува по-висок пост от този на ректора, от висотата на който често не можеш да направиш нищо.

■ Ако решиш да свършиш нещо, което отлагаш отдавна, веднага възниква друго нещо, което трябва да извършиш преди това.

■ Ако една идея може да бъде провалена по четири начина и ти преодолееш и четирите, веднага се появява пети, който я проваля.

■ Ако в един месец имаш само три мероприятия, на които искаш да присъстваш, и трите се падат в една и съща вечер.

■ Нито един ревизор няма да признае сметка, завършваща с число, което се дели на пет или на десет.

Проф. дфн Никола Балабанов.

ПУ „Паисий Хилендарски”.

(Никола Балабанов. *Мс² + усмивка*. Унив. изд. „Паисий Хилендарски”, Пловдив, 2010)

ЛЮБИМИ ПРЕДМЕТИ

При нейната и моята физика появи се химия между нас! А после, по аналогия, преминахме към биология! Напук на всяка социология!...

КОНКУРЕНТНОСПОСОБНОСТ

В двайсет и първи век какъвто и реален анфас да има човек, без профил във Фейсбук-а си е направо за боклука!

Доц. д-р Веселин Босаков. ИИОЗ – БАН